

Ára: 1150 Ft

A NAPVILÁG KIADÓ új és régi kötetei kedvezményes áron kaphatók a kiadó webshopjában és Villányi úti szerkesztőségében! www.napvilagkiado.eu

CSUNDERLIK PÉTER: A GALILEI KÖR TÖRTÉNETE Szabadgondolkodók a századelő Magyarországon (1900–1919)

Ha elhaladunk az Anker közben a második szám kapualja előtt, ma már nyomát sem találjuk annak, hogy 1910 és 1919 között itt működött a híres-hírhedt ateista-materialista diákegyesület, a Galilei Kör. 1990-ben kalapáccsal verték le a Galilei Kör Anker közti emléktábláját – ma már csak az egykori második emeleti klubhelyiséget jelző, belső emléktábla látható. Mindez szokatlan indulat egy diákegyesülettel kapcsolatban. Miért?

Csunderlik Péter levéltári anyagokra, kiadott és kiadatlan visszaemlékezésekre, a Galilei Kör kiadványaira és a korabeli sajtóanyagra építve mutatja be a nemzetközi hírű tudósok sorát adó, mégis démonizált szabadgondolkodó diákegyesület történetét.

www.napvilagkiado.eu

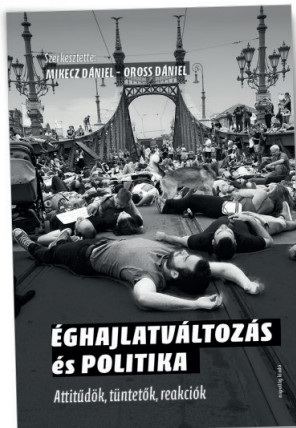

ÉGHAJLATVÁLTOZÁS ÉS POLITIKA Attitűdök, tüntetők, reakciók

Szerkesztette: MIKECZ DÁNIEL és OROSS DÁNIEL

2018 óta a zöld, környezetvédő aktivizmus új fejezetét jelenti a kortárs klímamozgalom, amelynek lényeges újdonsága, hogy nem egy helyi környezetszennyezéshez vagy beruházáshoz kapcsolódik, hanem az éghajlatváltozás általános, mindenki által érzékelhető következményeivel foglalkozik. Az ügyvel kapcsolatban egyszerre figyelhető meg a tudatos fogyasztáson és utcai tiltakozáson keresztül megvalósuló politikai részvétel.

A Napvilág Kiadó kötetében fiatal és tapasztalt társadalomtudósok vizsgálják meg a magyarországi klímátüntető szociológiai hátterét, továbbá az éghajlatváltozással, a klímamozgalommal kapcsolatos politikai reakciókat, attitűdöket.

11
MOZGÓ VILÁG

2022/11

2022/11

Bodnár Zoltánnal a gazdasági helyzetről beszélget Farkas Zoltán • Kerényi Péter és Sik Endre tanulmánya a morális pánikgomb megnyomattatásáról • Tábori Zoltán kisprózái • Pódiumbeszélgetés a világpolitikáról Benda Lászlóval, Merényi Miklóssal, Nagy Gáborral, Sz. Bíró Zoltánnal és Zentai Péterrel • Szent-Iványi István memoárja

Csengery Kristóf • Csepeli György • Dalos György • Finy Alexandra • Gárdonyi László • Hargitai Miklós • Herskovits Eszter • Karafiáth Orsolya • Kőrösi Imre • Parászka Boróka • Pető Iván • Révész Sándor • Stuber Andrea • Toroczky András • Vadas József • Végel László

MOZGÓ VILÁG

**Kérjük, támogassa személyi jövedelemadójának 1%-ával
a Mozgó Világ folyóirat kiadását! Adószámunk: 19650414 2 41**

Mozgó-lexikon
A–Z

BENDA LÁSZLÓ 1951-ben született Budapesten. Pulitzer-éremdíjas rádiós és televíziós újságíró, az egykor külpolitikai tematikákat feldolgozó Panoráma főszerkesztője. Jelenleg nyugdíjas, egyetemi oktató.

CSENGERY KRISTÓF 1957-ben született Budapesten. Déry Tibor- és Szabolcsi Bence-díjas költő, zenetörténész, zenekritikus. Legutóbbi verseskötete: *Dalok könyve* (2012).

CSEPELI GYÖRGY 1946-ban született Budapesten. Szociálpszichológus, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *Ember 2.0* (2020).

DALOS GYÖRGY 1943-ban született Budapesten. Író, történész, publicista; 1995 óta Berlinben él. Legutóbbi könyve: *Tíz esztendő – Európai naplójegyzetek* (2016).

FARKAS ZOLTÁN 1952-ben született Budapesten. Bossányi Katalin-díjas újságíró, a HVG rovatvezetője. Legutóbbi könyve: *13 portré – Egy gyűjtő arcképcsarnokából* (2020).

FINY ALEXANDRA (Somfai Alexandra) 1982-ben született Budapesten. Költő, bábpedagógus és bábművész. A Mentasárkány Bábjáték létrehozója, alkotója.

GÁRDONYI LÁSZLÓ 1986-ban született Budapesten. Művészettörténész, esztéta.

HARGITAI MIKLÓS 1969-ben született Budapesten. 1994-től a lap bezárásáig a Népszabadság újságírója volt, Hevesi Endre-, Bossányi Katalin-díjas. Legutóbbi könyve: *És bocsd meg vétkeiket* (2018).

HERSKOVITS ESZTER 1976-ban született Budapesten. A Klubrádió munkatársa.

KARAFIÁTH ORSOLYA 1976-ban született Budapesten. Író, költő, énekesnő. Legutóbbi könyve: *Amikor Szécsi Pál a csöveken keresztül üzent, avagy így tanulunk szerelmet* (2020).

KERÉNYI PÉTER 2000-ben született Budapesten. A London School of Economics and Political Science egyetem MSc in Political Theory szakán mesterszakos hallgató.

KÓRIZS IMRE 1970-ben született Budapesten. Költő, egyetemi oktató. Legutóbbi kötete: *A másik pikk bubi* (2016).

PARÁSZKA BORÓKA 1976-ban született Gyergyószentmiklóson. Bossányi Katalin-díjas publicista, író; Marosvásárhelyen él.

PETŐ IVÁN 1946-ban született Budapesten. Levéltáros, történész. 1990 és 2010 között az SZDSZ országgyűlési képviselője.

RÉVÉSZ SÁNDOR 1956-ban született Budapesten. Pulitzer-éremdíjas újságíró, a Népszabadság volt főmunkatársa, a HVG munkatársa. Legutóbbi könyve: *Az elfeledett álmű* (2020).

SIK ENDRE 1948-ban született Budapesten. Közgazdász, szociológus, egyetemi tanár. Legutóbbi műve: *Network capital and migration potential* (Koltai Júliával és Simonovits Borival; 2020).

SZENT-IVÁNYI ISTVÁN 1958-ban született Kecskeméten. Liberális politikus, egykori országgyűlési képviselő.

viselő. Legutóbbi könyve: *Quo vadis Hungaria? Merre tartasz Magyarország?* (2018).

STUBER ANDREA 1960-ban született Budapesten. Színházi kritikus, újság- és naplói. A Spiritussonline.hu gyermek- és ifjúsági színházi portál főszerkesztője.

TÁBORI ZOLTÁN 1955-ben született Nagykanizsán. Író, szociográfus, műfordító, 1989–2015 között a Mozgó Világ olvasószerkesztője volt. Legutóbbi könyve: *Restart* (L. Camper néven, 2018).

TOROCZKAY ANDRÁS 1981-ben született Budapesten. Kritikus, költő, az Előszézon irodalmi műhelyblog egyik alapítója. Legutóbbi könyve: *Búcsú Éhestől* (2015).

VADAS JÓZSEF 1946-ban született Budapesten. Művészettörténész, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *A magyar iparművészet története* (2014).

VÉGEL LÁSZLÓ 1941-ben született Szenttamáson (ma Szerbia). Kosuth-díjas író, kritikus. Legutóbbi könyve: *Peremvidéki palackposta* (2021).

A borítót Váli Dezső tervezte.

Színes melléklet: Gosztola Kitti munkái

fonté
NATURA

Természetes ásványvíz

**100% ÚJRAHASZNOSÍTOTT
PET PALACKBAN**

Farkas Zoltán	3	„A végén a millpengő mintájára be lehet vezetni a millforintot...” <i>Beszélgetés Bodnár Zoltánnal</i>
Kerényi Péter – Sik Endre	15	Adalékok a morális pánikgomb legfrissebb megnyomattatásához <i>Tanulmány</i>
Gárdonyi László	28	Művészet és kutatás egymásra ismerése – <i>Gosztola Kitti művei</i>
Finy Alexandra	31	Kilincs, Lotilko <i>Versek</i>
Toroczky András	33	Egri csillagok, Van mihez kötni <i>Versek</i>
Tábori Zoltán	37	Bolhapiac – Viharrakéta, Pöstyéni kádika, Hagymafejes fibula, A petróleum a világgazdaságban, Garázsvásár, Diszkógömb <i>Jegyzetek</i>
Szent-Iványi István	44	Ifjúkori évek az állambiztonsági iratok tükrében <i>Memoár</i>
Herskovits Eszter	62	Világpolitikai nagytotál <i>Pódiumbeszélgetés Benda Lászlóval, Merényi Miklóssal, Nagy Gáborral, Sz. Bíró Zoltánnal és Zentai Péterrel</i>

Hónapló

Dalos György	76	Puskin él
Hargitai Miklós	79	Gordon gekkó és más lakótársak
Végel László	82	EU vagy Koszovó?
Parászka Boróka	85	Betűk

Reflex

Révész Sándor	89	A szabadság nulla foka
Benda László	97	Stan és Pan: „sztánok” – pánorosz árnyékban

-ról, -ről

Pető Iván	104	Genderellenesség
Kőríz Imre	107	Az égbe bálna
Csepeli György	112	Virtuális realizmus
Csengery Kristóf	115	Reflexiók
Stuber Andrea	118	Az életpuszta kép
Vadas József	121	Romok fölött, falak alatt
Karafiáth Orsolya	126	Kihez beszélnek ilyenkor?

Kedves Olvasóink! A Mozgó Világ előfizetői díja és az egyes példányok ára nem változott. Az áruspéldányok 1150 forintért vásárolhatók meg, az éves előfizetői díj 10 980 forint.

A lap előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen (hirlapelofizetes@posta.hu), telefonszámon (+361-331-9393), a szerkesztőség címén és e-mail-címén is: mozgo@mozgovilag.hu.

Köszönettel és tisztelettel: A Szerk.

Megjelent a

 CONCORDE

MÁZSIHISZ
a változó világra nyitott zsidóság

 Új Köztársaságért
Alapítvány

LENTUS Kft.

Bojár Gábor

Felcsuti Péter

Janikovszky János

Kende Péter

Kornai András

Nyíri Pál

Szelényi Iván

és más magánszemélyek támogatásával

2

Mozgó Világ 2022/november

negyvennyolcadik évfolyam

Főszerkesztő: P. Szűcs Julianna

A szerkesztőség tagjai: Majtényi László (a kuratórium elnöke), Barna Imre (vers, próza), Bogár Róbert (kuratóriumi tag), Csák Csongor (kuratóriumi tag), Gárdonyi László (képzőművész), Király Ágnes (asszisztens), Nagy Zoltán (jogász), Jován-Cserna Krisztina (gazdasági vezető), Rab László (olvasószerkesztő), Szűcs Péter (tördelőszerkesztő), Vitányi Iván (kuratóriumi tag). Terjesztés: Magyar Lapterjesztő Rt. 1097 Bp., Táblás u. 32. Postacím 1388 Bp. Pf. 73.

A szerkesztőség címe: 1051 Budapest, Nádor u. 26. Telefon: 331-9393. E-mail: mozgo@mozgovilag.hu. Kiadja a Mozgó Világ Alapítvány. Adószám: 19650414-2-41. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága, 1008 Budapest, Orczy tér 1. Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen: hirlap.elofizetes@posta.hu. További információ és előfizetői panaszok: Magyar Posta 36 1 767-8262 vagy ügyfelszolgalat@posta.hu. Külföldön terjeszti a Batthyany Kultur-Press Kft. (e-mail: batthyany@kultur-press.hu; H-1014 Budapest, Szentháromság tér 6. Tel.: 201-8891). Előfizetési díj 1 évre 10 980 Ft. Indexszám: 25604. Készült a Coradix Kft.-nél. HU ISSN 0324-4601

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda 2-től 5-ig

Mozgó Világ-online: www.mozgovilag.hu

Számlaszámunk: Magyar Külkereskedelmi Bank 10300002-20323080-00003285

„A végén a millpengő mintájára be lehet vezetni a millforintot...”

**Bodnár Zoltánnal, a Magyar Nemzeti Bank
korábbi alelnökével Farkas Zoltán beszélget**

Az alaphangot Bokros Lajos ütötte meg: „Most is fenyeget az államcsőd réme, ha nem kapjuk meg az uniós forrásokat” – mondta augusztusban az ATV *Egyenes beszéd* című műsorában a Horn-kormány pénzügyminisztere. Egykori államtitkára, László Csaba, a Medgyessy-kormány pénzügyminisztere ezt azzal toldotta meg a *Szabad Európának* adott interjúban: elképzelhető, hogy ismét a Nemzetközi Valutaalaphoz kell fordulni. Szeptember végén Jaksity György, a Concorde Értékpapír Zrt. igazgatósági elnöke ugyanezen a fórumon megerősítette: olyan szerények a devizatartalékok, hogy az IMF behívásának az előszobájában vagyunk.

Mi folyik itt?

A kormányzati válasz szerint háborús infláció, és persze szankciók felárat kell fizetni.

Tény, hogy szeptemberben az infláció átlépte a húszszázalékos lélektani határt, miután a kormány augusztus elseje óta a lakossági gázért, áramért bizonyos fogyasztási szint felett egy közelebbről meg nem határozott piaci árat számláz. Ezzel a háztartási gáz átlagára több mint a duplájára nőtt, a villamos energiáé pedig csaknem harminc százalékkal drágult meg. Ismétlem: átlagosan, mert a határként megjelölt fogyasztáson felül az áram kilowattonténi ára 36,6 forintról 70 forintra, a gázé

köbméterenként 102 forintról 747 forintra nőtt. Ugyanakkor a forint árfolyama megállíthatatlannak mutatókozó lejtmenetben volt.

Kialakult az ördögi kör, hogy a forint külső értékvesztése hozzájárult a belső értékvesztéséhez, és viszont. Mert ha egy euróért, dollárért, svájci frankért egyre több forintot kell adni, akkor valamennyi áru, amelyért devizában fizet az importőr, folyamatosan drágul, a banántól a személygépkocsin át a kőolajig, földgázig, villamos energiáig. A gyorsuló infláció pedig visszahat a forint további leértékelődésére. Az utóbbit a Magyar Nemzeti Bank tompítani tudná, ha devizatartalékai egy részét a piacra dobná. De nincs belőle annyi, hogy a devizakínálat növelésével enyhítse az euró és a dollár iránti túlzott keresletet, ezért nem képes érdemben védeni a forint árfolyamát. Mindeközben az importált energia árszintje a forint leértékelődésétől függetlenül is hatalmasat ugrott. A két tényező együtt – az energia árának emelkedése, amit a forint leértékelődése tovább drágít – hatalmas hiányt okoz a külkereskedelmi mérlegben. Ismét előállt a Bokros Lajos által ikerdeficitként emlegetett jelenség, az államháztartás és a fizetési mérleg együttes hiánya. Az utóbbi annyit tesz, hogy több, sokkal több deviza áramlik ki az országból, mint amennyi beérkezik.

A tankönyvi recept végtelenül egyszerű, ám megvalósítása súlyos politikai döntéseket igényel. Mérsékelni kell az állami költelekét, hiszen amennyivel több kiadása van a költségvetésnek, mint amennyi a bevétele, annyival növeli a gazdaságban az áruk, szolgáltatások iránti keresletet. A Magyar Nemzeti Banknak szintén igyekeznie kell visszaszívni a forgalomban lévő pénzfelesleget, szakszóval élve a likviditást, és visszafogni a hitelezést, hiszen a felvett kölcsön is keresletet támaszt. Ezt főleg kamatemeléssel érheti el, ösztönözve, hogy a megtakarítások egy részét a lakosság és az üzleti szektor inkább pihentesse, ne költse el. Ehhez olyan kamatszintet és olyan megtakarítási formákat – betéteket, kötvényeket – kell ajánlania, amelyek a vállalkozói körnek és a háztartásoknak is kellőképpen vonzóak.

4

A Magyar Nemzeti Bank már tavaly nyáron belekezdett egy lagymatag és ellentmondásos szigorításba, annak részeként kamatemelési ciklust indított el, a költségvetés viszont csak a választások után keményített: megnyirbálta a tervezett beruházások listáját, megszigorította a kisadózó vállalkozók tételes adójának, a katanak a szabályait, több ágazatra különadókat vetett ki, és részben felszabadította a háztartási energiának a 2014-es választások előtt rögzített díjtételeit. A két tényező alaposan lehűtötte a gazdaságnak a pandémia utáni gyors növekedését, recessziós veszélyeket idézett fel. De nem állította le az infláció gyorsulását és nem fékezte meg a forint leértékelődését az euróhoz viszonyítva.

Szeptember 27-i ülése után a Magyar Nemzeti Bank monetáris ta-

nácsa váratlanul bejelentette, hogy tizenhat hónap után felhagy a kamatemeléssel, és csupán azon kívüli eszközökkel – a bankok kötelező tartalékolásának növelésével és a pénzfelesleg jegybanki számlákra terelésével – kívánja mérsékelni az inflációs nyomást. Olaj volt a tűzre. Valósággal kiprovokálta, hogy a pénzügyi szereplők nekiessenek a forintnak, teszteljék a jegybank hittelességét, vajon betartja-e saját ígéretét, nem lehet-e újabb kamatemelést kikényszeríteni.

Bodnár Zoltánnal¹ október 12-én ültünk le interjúzni. Másnap az euró a 434,1 forintos árfolyamig gyengült. Harmadnap, október 14-én a monetáris tanács bejelentette, hogy az egynapos jegybanki betétek után 18 százalékos kamatot fizet. Ezt tette irányadó kamattá. A 13 százalékos alapkamathoz nem nyúlt ugyan, de mivel a bankok a felesleges pénzmenyiség után ennél öt százalékponttal nagyobb kamatot kaptak, elveszítették az érdeklődésüket a többi, alacsonyabb kamatozású jegybanki eszköz iránt. Így a szeptember 27-én bevezetett új eszközök is feleslegessé váltak, azok alkalmazását

¹ Bodnár Zoltán 63 éves, végzettsége szerint jogász, 1989-ig az ELTE jogi tanszékén oktatott, emellett az 1980-as években a Pénzügyminisztérium különböző területein volt tanácsadó. Surányi György elnöksége idején a Magyar Nemzeti Bank egyik alelnöke volt, majd a CIB Bankban töltött be vezető tisztségeket. A Medgyessy-kormány idején a Nemzeti Autópálya Rt. elnök-vezérigazgatója, 2005-től 2010-ig az Eximbank vezérigazgatója volt. A 2014-es önkormányzati választásokon a Magyar Liberális Párt színeiben elindult az ellenzék több pártja által támogatott Bokros Lajossal szemben. Négy évvel később kiszállt az egyre jelentéktelenebb pártból. Jelenleg a Terézvárosi Vagyonkezelő elnök-vezérigazgatója és Dobrev Klára árnyékkormányának a tagja.

rögvest felfüggesztette a Magyar Nemzeti Bank. A fejlemények igazolták a monetáris politika kritikussainak aggályait.

Itt tartunk.

– *Parlamenti beszédében Orbán Viktor ezt mondta: „Mondjuk ki nyíltan, ha megszüntetnék a szankciókat, az árak rögtön a felére esnének vissza, és az infláció is legalább megfeleződne.” Ilyen egyszerű volna?*

– A világ ennél sokkal bonyolultabb, Orbán Viktor lelke az, ami ennyire egyszerű. De nem hiszem, hogy ezzel a sületlenséggel sokat kellene foglalkozni.

– *A Magyar Nemzeti Banknak az idei első fél évről szóló jelentésében az áll, hogy az infláció nyolcvan százaléka külső természetű. Ez annyit tesz, hogy legalább húsz százalékban elismerik a saját felelősségüket. Ezzel szemben a kormányfői kijelentés, mely szerint a szankciók megszüntetésével megfeleződne az infláció, azt is sugallja, hogy a másik felét a kormány és a jegybank hozta össze. Ön hogyan porciózná a felelősséget?*

– Az MNB-nek ez a felelősséget áthárító kijelentése megmosolyogtató, hiszen a magyarországi inflációnak a döntő része belső eredetű, és lényegesen korábbi időkre vezethető vissza, mint az euróövezeté. A forint inflálódása már 2017 végén kezdett elszakadni az eurótól, és 2019 végére, 2020 elejére négy százalék fölé gyorsult. Ekkor a Covidnak még semmiféle hatása nem érződött. A pandéma és a vele járó leállások csillapították az áremelkedést, ám amint helyreállt a gazdaság működése, az infláció is visszaállt a trendvonalra. Az MNB csak 2021 késő

tavaszi hónapjaiban ébredt rá a veszélyre, holott az infláció akkor már régen kívül volt a célként megjelölt három plusz-mínusz egyszázalékos tartományon. Június végén emelt először kamatot a jegybank, 0,6 százalékról 0,9 százalékra, viszont ugyanakkor más eszközökkel lazított is. Megszüntette a saját maga számára előírt plafont, hogy legfeljebb háromezermilliárd forint értékben vásárol állampapírokat. Az utóbbival a költségvetési költségeket és az államadósság finanszírozását segítette, hiszen a hiányt fedező állampapírokat nem a piacon kellett eladni. A háromezermilliárdos plafon feloldása után folytatta az állampapírok vásárlását, ezenkívül kétszázmilliárd forintos értékben elkezdte a zöldlakáshitelek refinanszírozását is. Vagyis a kamatemelőkezével enyhén szigorított, a hitelreemtő kezével pedig jócskán lazított a monetáris politikán.

– *Az nem csoda, hogy az MNB besegített a központi költségvetésnek, hiszen a kormány a járvány évében, 2020-ban, majd 2021-ben is öt-ötezer milliárdot meghaladó megadeficitet produkált. Előbb válságkezelés címen folyt a költségek, majd pedig a kanyarban előzés jelszavával. Jól jött tehát, hogy a hiány finanszírozására kibocsátott állampapírokat egy részét az MNB megvásárolta, megkönnyítve ezzel a pénzszerzést. Mi lett a következménye?*

– A Covid és a járvány miatt elrendelt leállások hónapjaiban még csak-csak indokolható, hogy a kieső jövedelmeket az állam pótolta, de 2021-ben már teljesen szükségtelen volt, hogy a költségvetés ilyen őrült módon költsékezzen. Csakhogy

akkor a high pressure economy, a túlnyomásos gazdaság volt a divatos fogalom, amely megszabta a gazdaságpolitika kereteit. Ezt úgy lehetne köznapi szavakkal jellemezni: mindent bele. A túlnyomásos gazdaság jegyében az MNB és a Pénzügyminisztérium együttes erővel fűtötte a gazdaságot. Sikerült is jól túlfűteniük. Csupán az MNB összességében mintegy 11 ezermilliárd forintot nyomott bele a gazdaságba válságkezelés címén, ezzel nagyon súlyosan veszélyeztette saját elsődleges, törvényileg meghatározott célját, az árstabilitást. Amúgy a Pénzügyminisztérium sem véletlen, két év alatt az MNB-vel együtt a hazai össztermék cirka negyven százalékát öntötték a gazdaságba. Kéretik ezt is felvenni az infláció okainak a listájára.

6

– Az idej első fél évről szóló MNB-jelentés felér egy beismerő vallomással. A bankrendszeri likviditás februárban volt a csúcson, 11 500 milliárddal, vagyis ekkora felesleges pénzmennyiség nem talált magának értelmes célt. Abban a hónapban futott a csúcsra a készpénzforgalom is, 8227 milliárdra, az MNB szavaival „korábban nem tapasztalt, példátlan méretű készpénzkereslet” jellemezte a gazdaságot. Ráadásul akkor még a hitelezés is tempósan bővült. A választások elé időzített pénzbőség olyan benyomást keltett, hogy a háttér a csillagos ég. Pedig akkor már nyolcszázalékos volt az infláció. Sem a jegybank, sem a pénzügyi tárca vezetõiben nem volt veszélyérzet?

– Ha volt is, nyilvánosan nem jeleztek. Pedig ezek a számok valóban felérnek egy utólagos önfeljelentéssel, hiszen ez a politika teljesen egyértelműen hozzájárult a jelenle-

gi helyzet kialakulásához. Van egy lebényt központi bankunk, amely képtelen kezelni az inflációs folyamatokat, nemhogy befolyásolná a piacot, csak sántikál utána. Hiába olyan büszke Matolcsy György, hogy tavaly júniusban a világon elsőként kezdték el a kamatemelést, mert már akkor is késő volt, hiszen sehol másutt nem érződött olyan erős inflációs nyomás, mint Magyarországon. Az idő tájt az euróövezetben másfél százalékkal nőttek az árak, nálunk pedig már több mint öt százalékkal. A kamatszint és az infláció különbsége – a reálkamat – azokban a hónapokban körülbelül négy százalékpont volt. Ezt kellett volna szűkíteni ahhoz, hogy a pénzt a bankrendszerben vagy a jegybanknál parkoltassák, ezzel is csillapítva az inflációt előidéző keresletet. De nem ez történt. Már rég tartott a kamatemelési ciklus – látványos logikátlanságokkal, például épp akkor lasított az MNB, amikor elismerték az infláció gyorsulását –, és még mindig öntötték az olcsó hitelt a gazdaságba. A növekedési hitelprogram és a növekedési kötvényprogram a tavalyi év végéig futott, és az államkötvényvásárlásokkal is csak decemberben álltak le. Az infláció és a jegybanki alapkamat közti különbség pedig fokozatosan tágult, ilyen értelemben az MNB nem szigorított, hanem még lazított is. Amikor 2022. szeptember 27-én Matolcsy bejelentette, hogy 13 százaléknál leállnak az alapkamat emelésével, már 20 százalék fölött volt az infláció. A reálkamat tehát a korábbi négy százalékról hétre nyílt. Az MNB tétovasága, bizonytalansága és gyámoltalansága nem azt mutatta, hogy valóban le akarja törni az inflációt. Pedig ha egy jegybank nem

következetes és nem hiteles, akkor nincs rá esélye. Az elemzők csak ámultak, mi az ördög történik itt.

– Amikor ez az interjú készül, az infláció hajszállal meghaladja a húsz százalékot, a forint árfolyama pedig folyamatosan zuhan. Ezt az inflációt – amelyben vitathatatlanul vannak külső tényezők is, például az energia-árak robbanása – megfelelő mértékű és idejében végrehajtott kamatemeléssel meg lehetett volna fogni?

– Főszabályként elmondható, hogy ha a költségvetési és a monetáris politika divergál, azaz különválik, kétfelé tart, nem lehet sikeres. Amikor a költségvetés szinte korlátlanul költekezik, két kézzel szórja a pénzt a gazdaságba, akkor hiába emel kamatot a jegybank. Márpedig ez történt. Ha az MNB már tavaly ősszel hajlandó lett volna jelentős szigorításra, és merészen nagy kamatemelést hajtott volna végre, egyúttal a költségvetés is leállt volna az osztogatással, akkor sokkal kedvezőbb helyzetben lenne a magyar gazdaság. Minél korábban tették volna ezt, annál inkább. De a választásokhoz közeledve az állam továbbra is fékevesztett költekezést folytatott. Ezen belül a személyi jövedelemadó visszatérítése az átlagjövedelemig, a 13. havi nyugdíj teljes összegének a kifizetése, a fegyverpénz és néhány további tétel februártól kezdődően 1500-1600 milliárd forintos többletkeresletet jelentett. A februárban a lakosságnak visszaosztott pénz jelentős része fogyasztásra ment el, aminek számottevő szerepe volt az infláció gyorsulásában. Sőt a külső egyensúly gyors romlásában is. Egy hüvelykujjszabály szerint ugyanis a lakossági fogyasztás háromnegyed részét importárúk vásár-

lására költik el. A külkereskedelem termékgazdálkodási mérlege az elmúlt években hatalmasat romlott. Ez a folyamat is jó ideje tart, 2016-ban még 9,7 milliárdos, 2017-ben 8 milliárdos exporttöbblettel büszkélkedhettünk, most viszont hónapról hónapra nő a hiány. Az idei év első nyolc hónapjában a külkereskedelmi mérleg 4,7 milliárd eurós deficitet mutatott, és a hiány a következő hónapokban még nagyobb lehet.

– Bár ehhez hozzá kell tenni, hogy az egyensúlyromlás jelentős része az importált energia megdrágulásával függ össze. Mi ennek a hatása?

– Az energia behozatalának és kivitelének a mérlege békeidőkben hárommilliárd euró körüli mínusz volt, és most majdnem 12 milliárd a hiány. Az energiainport megdrágulásának a hatása az inflációban viszont csak szeptembertől jelenik meg, azzal, hogy a hatósági árakat elengedték. Ennek a sokkoló hatását jól mutatja, hogy augusztusról szeptemberre több mint négy százalékkal emelkedtek a fogyasztói árak. Más kérdés, hogy ami a gáz- és a villamos energia árazásánál történik, teljességgel átláthatatlan. Megfejtethetlen, hogy mit hogyan számol és számláz az MVM.

– Elvileg az átlagfogyasztásig megmaradnak a 2014-es árak, azon felül pedig a piaci árakat számítja fel. A legutóbbi statisztikai adatok alapján az áram ára átlagosan csaknem harminc százalékkal emelkedett az előző év azonos időszaka óta, a lakossági gázár viszont brutálisan, több mint kétszeresére nőtt. Egy az egyben megfizetik a háztartásokkal a tőzsdei gázárakat?

– Nem tudható, valójában mi az MVM árképzésének az alapja, az pedig végképp érthetetlen, miért vannak az egyes településeknek tett ajánlataiban óriáskülönbségek. Az MVM köbméterenként 780 forintos gázárát ajánlott Debrecen önkormányzatának és több mint 2600 forintot Szentendrén. A rotterdami tőzsdén a gázár augusztus végén ért a csúcra, akkor megawattónként 350 euró volt. Nincs olyan árfolyam, amely kiadná a 2644 forintos szentendrei árat.

– *De van. A politikai árfolyam.*

– Hacsak úgy nem. Szentendrénk ellenzéki többségű városvezetése van, a jelek szerint ezzel büntetik. Az MVM politikai árképzést folytat, politikai szimpátia alapján válogat a fogyasztók és az önkormányzatok között, hogy kinek mennyiért adja a gázt.

– *Bár a fogyasztói árak emelkedése szeptemberben hivatalosan is meghaladta a húsz százalékot, ez még mindig visszafojtott infláció. Hét élelmiszeren még mindig ársapka van, és a benzinért is a piaci árnál jóval kevesebbet kell fizetni. A magyar magánszemélyek tulajdonában lévő személygépkocsikba például 480 forintért lehet egy liter dízelt tankolni, mások ellenben több mint nyolcvan forintot fizetnek ugyanezért. A baromfihús átlagára egy év alatt bő negyven százalékkal ugrott meg, miközben a csirkemell és a far-hát ára tavaly október óta változatlan. Mi lesz ennek a vége?*

– A kenyér pedig egy év alatt 77,6 százalékkal drágult meg! Kell lennie valamiféle, eddig megfajtotlan rejtélynek abban, hogy az élelmiszerek

inflációja nálunk miért háromszor akkora, mint az euróövezetben. Itt szeptemberben 36 százalék volt, ott 12. A kormányzati kommunikáció azt zengi, hogy infláció nálunk főleg az orosz területszerző háború, illetve az elhibázott, ám Orbán Viktor által is megszavazott brüsszeli szankciók miatt van – amihez rögtön tegyük hozzá, hogy a gázszállításokra nem vetettek ki szankciót. De vegyük csak ki a fogyasztói árak teljes köréből az energiát, a hatósági árakat, a feldolgozatlan élelmiszereket. Ha a nélkülük számított maginflációt nézzük, augusztusban 19 százalék, szeptemberben már 20,7 százalék volt. A maginfláció egy hónap alatt bekövetkezett ugrásának semmi köze a háborúhoz. A gázár szintjének sincs sok köze hozzá. Legfeljebb az ingadozást erősítette fel, hogy éppen milyen hírek érkeznek az orosz szállításokról. A tőzsdei gázár már 2021 elején emelkedni kezdett, amikor a Covid első hulláma után a gazdaságok éledeztek, mert a helyreállítással megugrott az energia iráni kereslet. A tavalyi év elejének megawattóránként 30 euró körüli ára karácsonyra 183 euróig nőtt, holott a háborúnak akkor még se híre, se hamva nem volt. Most 145 eurónál tartunk. A háború hatása annyiban érződik, hogy a gáz ára extra kilengéseket mutat, de az emelkedő trend már megtört. A gázárak tavalyi markáns emelkedéséből viszont az következik, hogy rezsicsökkentés beígért védelme már a választások előtt is hazugság volt, mert a 2014-ben befagyasztott lakossági tarifához a háború nélkül is hozzá kellett volna nyúlni. Decemberben már látszott, hogy azon a világpiacon csupán az MVM elviselhetetlen mér-

tékű költségvetési támogatásával lehetett volna fenntartani a nyolc évvel ezelőtti árakat. Az ártámogatásnak ezt a mértékét a költségvetés képtelen lett volna tartósan magára vállalni.

– *Ezzel együtt a lakosság a köznap tapasztalat alapján elfogadja magyarázatként a háborús inflációt, illetve azt, hogy a boltokban szankciós felárat kell fizetni. Elfogadja, ha fogcsikorgatva is. Hogy van ez?*

– Legutóbb a Bokros-csomag elfogadását követően volt húszszázalékos az infláció, de akkor a 33–35 százalékos csúcsról ereszkedett le viszonylag tempósan. Néhány év alatt tíz százalékos alá mentünk. Most viszont emelkedő trendben vagyunk, és a szeptemberi adat még nem a csúcs. Az élelmiszerek és az üzemanyag árrögzítése még mindig benne van a rendszerben, lefelé torzítja, összességében szépíti az inflációs mutatót. Ha ugyan van rajta mit szépíteni. A propagandában pedig bizvást számítani lehet az emberi feledékenységre. Hovatovább az is feledésbe megy, hogy az üzemanyagok hatósági árát már tavaly novemberben, az alapvető élelmiszerek árrögzítését pedig idén januárban rendelte el a kormány. Jóval a háború előtt. Mert már akkor is fájdalmasan gyorsnak tartotta az inflációt. Azt az inflációt, amelynek akkor még alig voltak a magyar gazdaságpolitikán kívül álló okai. Mindazonáltal az élelmiszerek ársapkájának van egy másodlagos hatása is. A hipermarketektől a kis boltokig valamennyi üzlettípus kénytelen a hatósági áras termékekből a 2021. októberi készletnek megfelelő mennyiséget tartani, és azokat a beszerzési áraknál

olcsóbban értékesíteni. Az ezeken elszenvedett veszteséget szétterítik az általuk forgalmazott összes árucikkre. És nemcsak ezt a veszteséget, hanem azt is, amit a különadó okoz. Mindezt jól mutatja, hogy az úgynevezett extraprofitadók elrendelése után, júniusban hirtelen meglódultak az élelmiszerárak. A nyár elején a háztartások még képesek voltak megfizetni a megugró árakat, mert a választások előtti osztogatásból voltak megtakarításaik. Ma már nincsenek. Aki visszapörgeti az események láncolatát, rádöbbenhet, hogyan generálta a kormány maga is az inflációt. Aki nem az okokat keresi, hajlamos arra, hogy elhiggye a háborús inflációról szóló népmesét.

– *A júniusban kivetett különadók áthárítása néhány esetben teljesen nyilvánvaló, mint például a repülőtéri fejpénzé, amit a Ryanair vezére nyíltan az ötletgazda Nagy Márton miniszter képébe vágott. Más esetekben kevésbé evidens. De azért belátható, hogy ugyanez történik?*

– Nem érhetne meglepetésként a kormányzatot, sem a vásárlókat, fogyasztókat, hogy az extraprofitadók áthárítják, ahol csak lehet. Egyébként pedig a legtöbb ágazatban szó sincs extraprofitról, és eleve nem az elért eredményt, a profitot adóztatják meg, hanem az árbevételét. Evidencia, hogy áthárítják a vásárlókra, ezt már 2010 óta tudjuk, amikor a bolti kiskereskedelemben, a távközlésben és az energiaszolgáltatói szektorban vetettek ki különadókat. A cégek ezeket is beépítették az áraikba, csak az akkori, mérsékelt inflációs környezetben kevésbé volt feltűnő és bántó, hogy ez történt. A mostani, eleve magas infláció mel-

lett viszont feltűnő is, bántó is, fáj-
dalmas is.

– *A jövő évi költségvetés nagyjából
ezermilliárd forint árbevételt vár
ezekből a különadókból. Nagyjából
ekkora többlet lehet jelent a lakos-
ságnak is?*

– Hogyne, hiszen a sor végén min-
dig a fogyasztó magánszemély és az
adófizető áll, még akkor is, ha ez ke-
véssé tudatosul.

– *Ezzel együtt a háztartásoknak
érzékeltető könnyebbséget jelent az
üzemanyagok, élelmiszerek árstopja,
de még a háztartási energia díjtéte-
leinek részleges megtartása is. Lehet,
hogy ezek nélkül éhezzenek, nem ül-
nének autóba?*

– Az összkép ennél árnyaltabb.
Egyrészt nem lenne baj, ha keveseb-
ben autóznának, például jótékony
hatása lenne a városi környezetre,
mérsékelné a légszennyezést. Köz-
gazdasági értelemben pedig az a
helyzet, hogy ha az állam fizeti ki a
számla egy részét, akkor nincs alkalmaz-
kodási kényszer. Nem spórolnak
az olcsó gázzal, benzinnel. Jellemző,
hogy az idei első fél évben az üzem-
anyag-fogyasztás húsz százalékkal
nőtt, holott a magas importárak mi-
att nemzetgazdasági érdek lett volna,
hogy mérséklődjön. Az augusztusi
adatok azt mutatták, hogy az élelmiszerboltok
forgalma már csökkent, az üzemanyagoké viszont
továbbra is bő 18 százalékkal meg-
haladta az előző évit. Ez nonszensz.
Ha az államnak van elég pénze, el-
döntheti, hogy mely termékek, szol-
gáltatások vásárlását támogatja,
de momentán nincs. Az elborzasztó
lakossági gázszámlák pedig azt a
gyanút keltik, sőt igazolják, hogy a

kormány által megállapított átlag-
fogyasztás – az a határ, ameddig a
korábbi díjtételek érvényesülnek –
nem tükrözi a valóságot. Ebben az
átlagban benne vannak a csak idő-
legesen lakott ingatlanok, például a
nyaralók, és azok is, ahol semmiféle
fogyasztás nincs. Ez lehúzza az át-
lagot. Egy valóban átlagos háztar-
tásban, például egy kétszobás pa-
nellakásban, ahol egy házaspár két
kisgyermeket nevel, akikre főz, mos,
akiket naponta fürdet, a fogyasztás
borítékolhatóan átlépi azt a határt,
ameddig kedvezményes árat számol-
nak föl. Csökkenthetette volna a kor-
mány a gázárban lévő állami adók
és járulékok mértékét, de nem ezt
tette, pedig a „piaci” árak kiszám-
lásából rendkívüli költségvetési
bevételhez jut. Ha azt akarta volna
elérni, hogy a gázáremelés elviselhe-
tőbb mértékű legyen, akár átmenetileg
is elengedhetett volna adókat.
A kormány nem vesz tudomást arról
az elképesztő megélhetési válságról,
amely itt van a küszöbön.

– *De tud mire hivatkozni. Kifelé
a háborúra, a szankciókra, befelé
pedig – ha már infláció van – arra,
hogy minden nehézség ellenére meg-
védi a családokat.*

– Hogyne, a húsz százalék feletti
inflációra a Pénzügyminisztérium
közleménye így reagált, érdemes
szó szerint idézni: „Az orosz–ukrán
háború, az annak nyomán kiala-
kuló energiaválság és az elhibázott
brüsszeli szankciós politika egész
Európa gazdaságát válságba taszít-
ják. A szankciók a háborúhoz közel
eső országokban emelték fel legin-
kább az árakat. A magyar kormány
Európában egyedülálló módon rezsi-
csökkentéssel, élelmiszerárstoppal,

benzinárstoppal, kamatstoppal, a családtámogatások és a nyugdíjak értékének megőrzésével védi a családokat.” Vagyis felsorolták mindazokat az intézkedéseket, amelyeket hónapokkal a háború és az uniós szankciók előtt vezettek be. Lehet, hogy Putyin akkor már tervezgette a háborút, és persze az is lehet, hogy Orbán Viktor megálmodta ezt.

– *Az infláció gyorsulása és a forint folyamatos értékvesztése azt a benyomást keltheti, hogy a magyar gazdaság a török útra tévedt. Ha magasak maradnak az energiaárak, és tartósan megterhelik az importszámlát, veszélybe kerülhet Magyarország fizetőképessége? A devizatartalék szeptember végén 38,7 milliárd euró volt, ez nagyjából megfelel a nemzetközi szabálykönyv előírásainak. Viszont a kormány egyre-másra hozza azokat az intézkedéseket, amelyek bajt jeleznek. Előbb azt közölte a Pénzügyminisztérium, miután kiszivárgott egy kifizetési stopról szóló titkos rendelet, hogy „a kormány automatikusan fizeti a béreket, a nyugdíjakat, a köznevelési, a felsőoktatási, a szociális, az egészségügyi és a közfeladatokhoz kapcsolódó kiadásokat, továbbá a 2014–2020 közötti uniós programok kifizetéseit és a dologi költségeket is. Minden más kifizetéshez a pénzügyminiszter engedélye szükséges.” Ez felért egy beismerő vallomással. Majd azzal büszkélkedett Nagy Márton gazdaságfejlesztési miniszter, hogy megállapodtak a Gazprommal: ha a gázárak egy kritikus szint fölé kerülnek, az orosz gázexportőr fizetési haladékot ad. Mekkora a baj?*

– Vegyük sorra ezeket a fejleményeket. A devizatartalékok mértékére általában az úgynevezett

Greenspan–Guidotti-formulát alkalmazzák, eszerint legalább annyi tartalékra van szükség, amennyiből a következő egy évben esedékes rövid lejáratú adósságot finanszírozni lehet. Magyarország rövid lejáratú adóssága nagyjából 33 milliárd euró, vagyis a tartalék több ennél. Csakhogy ennek a szabálynak egy liberalizált gazdaságban nincs értelmezhető tartománya. Kötött devizagazdálkodás esetén van értelme, általában ilyen kontextusban is használják, hiszen ott az állam ellenőrzi vagy engedélyezi a kifizetéseket. De ahol teljesen szabadon lehet fizetési és tőkeműveleteket folytatni, ahol nincs semmiféle devizajogi korlátozás, mint nálunk, ott a befektetők és a háztartások bármikor eurót vásárolhatnak, és azt ki is vihetik. Ebből következően Magyarországnak sokkal nagyobb devizatartalékra lenne szüksége.

– *A túltartalékolás felettébb drága, legalábbis az MNB-nél rendszerint erre hivatkoznak.*

– Ez igaz, a tartalék drága, különösen az arany, mert az nem kamatozik, ráadásul volatilis az árfolyama, amit néhány nagy aranytermelő könnyedén befolyásolhat. Ők percek alatt beboríthatják a piacot. Ezt megtehetik azok az államok is, amelyeknek nagy aranytartalékuk van. Például a kínaiak. Megtehetnék az oroszok is, ha nem lenne szankció, és bárki hajlandó lenne tőlük aranyat vásárolni. Matolcsy Orbán Viktor kérésére vásárolt monetáris aranyat, és azt mondta, hogy a nagy magyar aranytartalék a nemzeti identitást erősíti. Az én identitásomat ugyan nem erősíti, az sokkal erősebb alapokon nyugszik.

– *Hogyan értékeli, hogy a kormányzati kifizetések egy részét a pénzügyminiszter személyesen engedélyezi?*

– Nem tudom pontosan, hogy a kifizetési stop mire vonatkozik. Ha a benyújtott számlákra, akkor baj, mert bármekkora legyen is ez az összeg, arról van szó, hogy a beszállítók kamatmentes kényszerhitelt nyújtanak a költségvetésnek.

– *A minap Varga Mihály azt mondta, hogy a kifizetési stop nyomán a kormány októberben 300 milliárd forintot tud megfogni a költségvetés kiadási oldalán.*

– Ez nagyon gyanús mondat, töprengtem is rajta. Ha arra gondol a miniszter, hogy a benyújtott számlákat nem fizeti ki az idén, és ezzel javítja a költségvetés év végi hiánymutatóját, az felháborító és jogsértő. Szimpla szerződésszegés. A magyar vállalkozókkal finanszíroztatják meg a költségvetést ingyen és bérmentve, miközben nekik a számla kibocsátásakor az áfát be kell fizetniük. Ha arról van szó, hogy a tervezett megrendeléseket állítják le, tehát ezt-azt nem vásárolnak meg, akkor valóban javítják a szaldót, mert annyival kevesebb lesz a költségvetés kiadása. Másrészt az is igaz persze, hogy a beszállítók, köztük magyar vállalkozók ennyivel kevesebb megrendeléshez és pénzhez jutnak.

– *A Gazprommal kötött megállapodás is jelent valamennyi könnyebbséget. Nagy Márton gazdaságfejlesztési miniszter kalkulációja szerint amennyiben a vásárolt gáz ára a megawattorkénti 175 euró fölött van, akkor nagyjából 0,5–1 milliárd euró, ha 300 euró fölött van, akkor 3,5–4,5 milliárd euró értékű halasztott fize-*

tés keletkezik. Szerinte ezzel enyhítik a forint árfolyamára nehezedő nyomást.

– Ebben az esetben tulajdonképpen rejtett hitelfelvételről van szó, amelynek a részleteit nem közölték. Nagy Márton egy háttér-tájékoztatón 3,5 százalékos kamatot emlegett, azon az is kiderült, hogy a következő hat hónapban felhalmozódó összeget három év alatt három részletben kell törleszteni, húsz-negyven-negyven százalékos arányban. Ez voltaképpen szállítói hitel, és csak március végén derül ki, hogy mekkora összegről van szó. Az euró iránti igényt, a forintra nehezedő nyomást éppenséggel valóban enyhítheti.

– *Ha a jelenségeket összegeztük, akkor most valóban fejrémlik az államcsőd veszélye, vagy annak emlegetése nem egyéb felelőtlen riogatásnál?*

– Bár a kifizetések halasztása nagyon rossz jelzés, az államcsőd közgazdaságilag értelmezhetetlen. Szögezzük le, hogy forintban nem lehet államcsődbe menni. Ha a költségvetésnek elfogy a pénze, a jegybank képes növelni a pénzmennyiséget, hitelt nyújthat, s bár ezzel inflációt gerjeszthet, de csődveszély nem fenyeget. Ad absurdum, a végén a millpengő mintájára be lehet vezetni a millforintot, de ez persze csak szójáték, kéretik nem túl komolyan venni. A devizatartaléknak a főszabály szerint képesnek kell lennie háromhavi import kifizetésére, ez már ma is épp csak összejön, bár krízishelyzetben ez sem feltétlenül elég. Augusztusban a külkereskedelmi mérleg hiánya 1,3 milliárd euró volt, a szeptemberi sem lesz kisebb, az energiaszámla az év hátralévő

részében meglehetősen magas marad. A tartalékot növeli az Európai Központi Bankkal kötött devizacse-re-megállapodás, ez Virág Barnabás alelnök szerint tízmilliárd euróra vonatkozik. Ez átmeneti segítséget jelenthet. A lényeg az: egyetértek Surányi Györggyel, hogy a devizatartalék szükséges mértékét az szabja meg, hogy lehetőséget nyújt-e az árfolyam védelmére. Arra, hogy az MNB a pénzpiacon hatékonyan közbe tudjon avatkozni, elegendő eurót tudjon felkínálni, hogy csökkentse a deviza iránti túlkeresletet, enyhítse a forintra nehezedő nyomást. Ehhez az MNB devizatartaléka nem elég. A cseh jegybank 15 milliárd eurót vetett be a korona védelmére, annak az árfolyama stabil is maradt. A lengyelek is sikeresebben védték a zloty kurzusát. Ebben a tekintetben kulcskérdés a hitelesség, vajon a piaci szereplők elhiszik, hogy a jegybank hajlandó megvédeni a nemzeti valutát, és képes is erre. A cseheknek, lengyeleknek elhiszik, mert a számok is ezt igazolják. Az MNB-nek nem. Matolcsy a szeptemberi kamatemelés után egyrészt azt mondta, hogy az infláció az MNB várakozása szerint tovább gyorsul, másrészt bejelentette, hogy lezárja a kamatemelési ciklust, inkább más eszközökkel szigorítanak. Leszívják azt az örületet, amit korábban ők öntöttek a rendszerbe. A kamatemelési ciklus lezárása nem vág egybe azzal a forgatókönyvvel, hogy az infláció a következő hónapokban húsz százalék fölé emelkedik. Matolcsynak nem hiszik el, hogy képes megvédeni a forintot, és ez a kamatemelési ciklus lezárása után azonnal megjelent az árfolyamban.

– *Kemény szavak. Nem kellene óvatosabban fogalmaznia? Hiszen 2015. március 18-án az MNB közleményben tudatta, hogy beperli önt, egyúttal „visszautasítja a tisztán politikai haszonszerzés céljából elhangzott hamis állításokat”, mert megtévesztő kijelentéseket tett például a jegybank bérpolitikájáról, ingatlanvásárlásairól, valamint felügyeleti eljárásairól. Mi lett a per vége?*

– Ennek az az előtörténete, hogy amikor az MNB külföldön képviselői irodákat kezdett létrehozni – az első a hamburgi volt –, kíváncsiak voltunk a bérleti szerződésekre. Ezeket nem adta ki az MNB, per lett belőle. A Fővárosi Bíróság elkaszálta az MNB-t, jogi képviselőjének az eljáró bíró hosszan fejtegette, hogy mi minősül közérdekű adatnak, és mi a közpénz. Valószínűleg ezzel az esettel függ össze az MNB fenyegetőzése, bár olyan tárgyalásra soha nem idéztek be, amelyet az MNB indított ellenem. Ilyenről nem is tudok.

– *Mindent összegezve, vajon ráállt-e a magyar gazdaság a gyorsuló inflációval és a nemzeti valuta erőteljes leértékelődésével jellemezhető török útra? Vagy van még megállás?*

– Ha nem sikerül megállapodni az Európai Unióval, és megszakad a támogatások folyósítása, akkor beláthatatlanok a folyamatok. Könnyű azt mondani, hogy innen-onnan még fel lehet venni hitelt, de azért ez nem olyan egyszerű, ráadásul feletébb drága, nagy kamatfelárral járó megoldás. A világgazdaságban zajló folyamatok sem segítik a kormányt. Ha a Fed három drasztikus kamatemelést hajt végre, azzal szűkíti a hozzánk hasonló, feltörekvő orszá-

gok állampapírjai iránti keresletet, megdobja azt a kockázati prémiumot, amelyet a befektetők egy Magyarországnak nyújtott hitel fejében elvárnak. Valamennyi makrogazdasági számunk katasztrofális. A perspektíva úgyszintén. Az elmúlt tíz évben az uniós finanszírozás éves átlagban a magyar GDP 3,85 százalékát tette ki, ha ez kiesik, visszaveti a növekedést. Ezt előbb-utóbb a hitelminősítők is észreveszik. A magyar állampapírok ma még a befektetésre ajánlott kategóriában vannak, de hajszálra attól, hogy kipottyanjának. Ez a hajszál voltaképpen az uniós megállapodáshoz fűződő remény. Ha lesz is megállapodás, attól effektív pénzáramlás a jövő év második feléig nem várható. De a megállapodás már önmagában is erősítené a forint árfolyamát, csökkentené a forintba nehezedő nyomást. Igazi erősödés azonban akkor következhet be, ha a támogatás gyanánt átutalt vissza nem térítendő uniós támogatásokat az MNB a pénzpiacon váltaná át forintba, bőséges euró kínálatot teremtve. Eddig nem ezt tette.

– *Ön nem is kalkulál olyan szuper-negatív forgatókönyvvel, hogy egyáltalán nem kapunk uniós támogatást?*

– Ebben a tekintetben ambivalens vagyok, mert azt gondolom, az Európai Unió akkor járna el helyesen, ha egyértelmű álláspontot foglalna el. Nálunk közkeletű vélekedés, hogy ki kell egyezni az EU-val. Pedig nem kiegyezni kell vele. A kiegyezés alkut jelent, ami azt feltételezi, hogy mindkét fél álláspontjában van valamennyi igazság, de a magyar–EU-konfliktusban nem ez a helyzet. Az Orbán-kormánynak semmiben nincs

igaza. Az EU nem valamiféle extra követelményt állít a magyar kormánnyal szemben, csupán azt várja el tőle, hogy tartsa magát a csatlakozáskor elfogadott értékrendhez, és ennek megfelelő szabályokat alkosson, így működtesse az országot. Erről nem nagyon lehetséges alku. Az EU egésze szempontjából is helyes lenne, ha példát statuálna az Orbán-kormánnyal, hogy nem nézi el az európai értéket megsértését. Mert az, amit Orbán Viktor művel, az EU egészét és a jövőjét is drámai módon veszélyezteti.

– *Úgy véli, az uniós állam- és kormányfők megszavaznák a magyar kormányt elítélő döntést, és megvonják tőle az uniós támogatásokat?*

– Ehhez minősített többségre van csak szükség. Azért gondolom, hogy megszavaznák, mert ez már nem vagy nem csak európai kérdés és nem is Európa-ügyi kérdés, hanem par excellence belpolitikai kérdés. Olaf Scholz kancellárnak el kell magyaráznia a német nyugdíjasoknak, hogy az ő pénzüket miért adják oda Orbán Viktornak, ha ő ellopja. Ebben a tekintetben a magyar kormányfő ellavírozta magát. Azzal a külpolitikai doktrínával, amelyet az ukrajnai háborúban képvisel, és azzal a nagyon konfrontatív politikával, amelyet Brüsszellel szemben folytat, a fókuszba került. Ma már a hétköznapi embereknek – a szavazóknak! – is tudomásuk van róla, hogy Orbánnak mire kell a pénz. Az uniós állam- és kormányfőknek otthon, a saját szavazóik előtt kell elszámolniuk, ha mégiscsak megszavazzák a támogatásokat. Nem lesz egyszerű menet.

Adalékok a morális pánikgomb legfrissebb megnyomattatásához

*Mottó: „a magyar kormány Európában elsőként megkérdezi az embereket az Oroszországgal szembeni szankciókról” vagy arról, hogy azokról nem az emberek, hanem „a brüsszeli bürokraták és az európai elitek döntöttek.”**

Mint a mottóban olvasható, most már biztos, hogy a kormány, mit is tehetne mást, hiszen demokrácia van, eleget tesz a Fidesz kérésének, és a közeljövőben egy újabb nemzeti konzultáció segítségével teszi lehetővé, hogy a Nép elmondhassa véleményét az országot fenyegető kettős veszedelemről: a háborúról és az EU-s szankciókról. A hivatalos indoklás szerint ez a konzultáció – az előzőkhöz hasonlóan – egyfelől támaszt nyújt majd a kormánynak a helyes külpolitikai lépések megtételére, másfelől segíti abban, hogy finomra hangolja a hazai szabályozást.

Mivel véleményünk szerint szociológiai szempontból a soron következő nemzeti konzultáció semmiben nem fog különbözni az eddigiektől, ezért tanulmányunkban arra teszünk kísérletet, hogy – korábbi elemzéseinkre támaszkodva – ismét elmondjuk, hogy mi is valójában egy nemzeti konzultáció, s miképpen működik a morális pánikgomb (MPG), aminek fontos elemei a nemzeti konzultációk, és a végén elmondjuk, hogy mi fog történni ezzel a megnyomattatással. Felvezetésképpen Soros Györgyről

kell röviden szólnunk, mivel szerepe megkerülhetetlen az MPG megismeréséhez, aztán az MPG nagyon rövid történelmi áttekintése után olyan empirikus elemzések eredményeit mutatjuk be, amelyekkel jól illusztrálható az MPG technológiájának jelenléte és hatása a médiában.

A Soros-jelenség létrejötté

A következőkben felsoroljuk azokat a tényezőket, amelyek szerepet játszottak a Sorossal kapcsolatos összeesküvés-elméletek létrejöttében. Ezen faktorokat nem állítjuk fontossági sorrendbe, csupán azokat a kontextuális hatásokat soroljuk fel, amelyek segíthetnek a Soros-jelenség globális és lokális terjedésének megértésében és elemzésében. Soros több szempontból ideális bűnbak. Mint spekuláns, milliárdos, aki előszeretettel használja hatalmát a liberális demokrácia elveinek terjesztésére, valamint civil szervezeti hálók építésére. Soros egyértelműen szemben áll számos rezsim vezetőinek érdekeivel. Ennek legfőbb oka politikai-társadalmi tevékenységei, melyek a Nyílt Társadalom Alapítványok keretében a 80-as évek óta segítik a liberális demokrácia és a pluralizmus megteremtését, vala-

* https://hvg.hu/itthon/20220928_Nemzeti_konzultacio_jonnek_az_EU_elleni_milliardos_kerdések

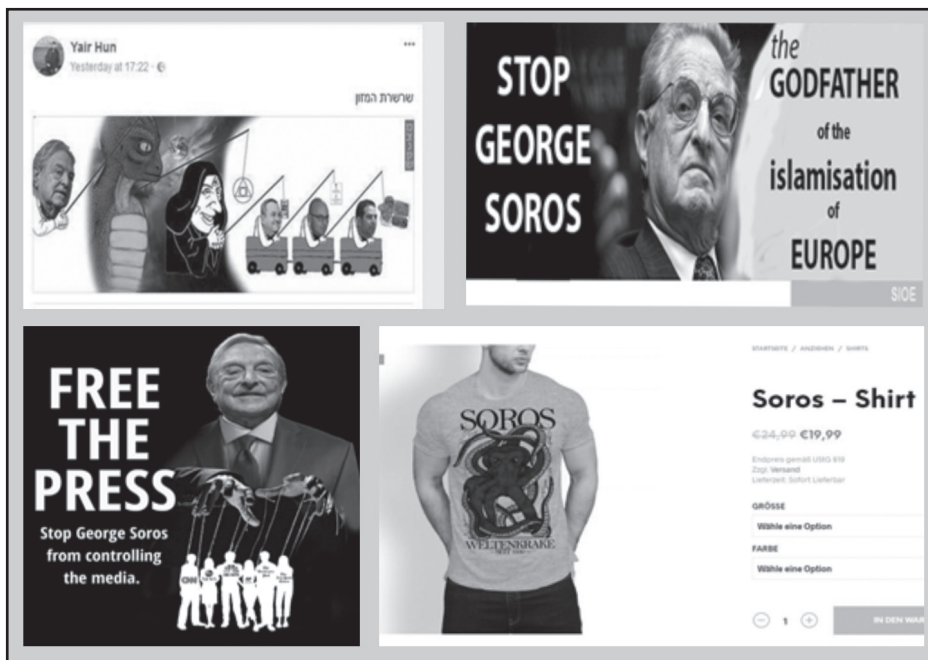
mint az emberi jogok védelmét a világ számos országában.¹ Társadalmi aktivitása kiterjedt, és ez az oka az ellene irányuló támadásoknak, ami különböző helyeken más és más kontextusban ölt testet. Ilyenkor Soros személyének különböző aspektusai válnak az ellenségkép formálásának alapjává, ami szépen demonstrálja, hogy Soros képe egy konstrukció, mely az adott politikai-kulturális körülményeknek megfelelően formálható és adaptálható. Így például az Egyesült Államokban a Demokrata Pártnak szentelt adományait emelték ki, az arab világban zsidó származását, Oroszországban amerikai állampolgárságát, Izraelben pedig pro-palesztin nézeteit hangsúlyozzák. A következő konkrét példákkal azt illusztráljuk, hogy Soros milyen sokféleképpen használható bűnbaknak egy politikai diskurzusban. Oroszországban 2015-ben, amikor Putyin elfogadtatta a civil szervezeteket támadó törvényt, a Soros által terjesztett „nyílt társadalom ideológiára” hivatkozott, mint ami az orosz államot fenyegető legfőbb veszély. Törökországban Ankara polgármestere tüntetések és lázadások szervezésével vádolta Sorost. Szerbiában a miniszterelnök Vučić támogatói azt állították, hogy Soros háborút szít Szerbia ellen. 2018-ban Szlovákia korábbi miniszterelnöke (Fico) azzal támadta Sorost, hogy posztja elvesztésében központi szerepet játszott Soros befolyása az államfőre (Kiska). Spanyolországban Sorost összekötötték a katalán függetlenségi mozgalommal (de Castro és Ferrero, 2019). 2021-ben a szlovén

miniszterelnök a Twitterre posztolt egy képet az Európai Parlament 13 tagjáról, akik állítólag Soros „bábjai”, és mint ilyenek, szlovénellenes tevékenységgel vádolhatók. Egy Izraelben működő jobboldali szervezet által publikált jelentés több mint két tucat egyént és szervezetet nevezett meg, akik, illetve amelyek a Nyílt Társadalom Alapítványoktól kaptak támogatást, melyeken keresztül Soros állítólag Izrael destabilizálására törekszik. Ehhez olyan konteót is kitaláltak, amelyben Soros áll a gyíkemberek háta mögött, akik az illuminátusok segítségével mozgatja a szálakat, amelyek végén az izraeli baloldal fityeg (1. képválogatás bal felső kép).

Mint az 1. képválogatás többi példája mutatja, Soros másutt, másban is lehet „mindennek” ellensége: muszlimok importőre Olaszországban (jobb felső kép), a hamis hírek gyártásának (liberális média) báb-mestere az USA-ban (bal alsó kép), s általában a polip, amely halálos ölelésével megfojt mindent, ami és aki útjában áll a világalom felé, ahogy ezt egy német T-shirt megjeleníti (jobb alsó kép).

Viszont fontos, hogy a Soros körüli összeesküvés-elméletek terjedésében szerepet játszanak Soros személyétől független folyamatok is. Általánosságban az összeesküvés-elméletek befogadására való hajlam egyik legfontosabb oka a bizonytalanság, a kontroll hiányának érzete (Douglas et al., 2019). Ennek köszönhetően az olyan társadalmakban, amelyek gazdasági és politikai helyzete instabil, különösen amikor ezt egy rezsim összeomlása, egy forradalom, háború vagy járvány idézi elő (Sorokin, 2010, [1942]), Soros képe,

¹ <https://www.opensocietyfoundations.org/george-soros>

1. képválogatás. Ízelítő a világban kerengő Soros-konteókból

mint a világpolitikai események háttérből irányítója, segít a kontroll érzetének visszaszerzésében. A 20. század második fele óta számos példát találunk hasonló eseményekre. A globalizációnak köszönhetően kialakultak olyan hatalmi struktúrák, melyek az átlagember számára nem felfoghatók. A tőke és információ nemzeteken átívelő áramlása, a tudásszerzés új formáinak (a tudományos diskurzus delegitimizációja) megjelenésével együtt olyan körülményeket teremtett, hogy az összeesküvés-elméletek egyszerűen terjednek, valamint a komplexitás növekedésének következtében az egyének is feltehetőleg hajlamosabbak befogadásukra (Tanguay, 2021).

Továbbá, tekintve, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek növekedése is elősegíti a konteók terjedését (Casara, Suitner és Jetten, 2022), a

globalizáció hatására kiszélesedett különböző társadalmi csoportok között lévő szakadékok – ideértve a munkaadók és munkavállalók, a képzett és képzetlen munkaerő, a város és vidék, nemzetközi és hazai piacokra fókuszáló termelők, valamint különböző gazdasági adottságokkal rendelkező térségek közötti egyenlőtlenségeket – szintén hozzájárulhatnak a Soros-elméletek sikeréhez (Rodrik, 2017). Ezen problémák kikristályosodása az előző évtizedben, valamint a 2008-as válság okozta általános kiábrándultság a demokrácia intézményeivel és a mainstream politikai pártokkal szemben (Morlino és Quaranta, 2016; Algan et al., 2017), számos helyen olyan rezsimek hatalomra jutását eredményezte, amelyek a globalizáció, pluralizmus és kulturális diverzitás ellenzésével próbálnak reagálni a

társadalom elégedetlenségére (Önis és Kutlay, 2020; Bonanno, 2020). Ezen rezsimek előszeretettel nyúlnak összeesküvés-elméletekhez a közvélemény befolyásolása érdekében (Boese et al., 2022). Soros zsidó származása itt szintén szerepet játszat, hiszen a globalizáció „vesztesei” – azok a csoportok, amelyeknek a megélhetése a leginkább veszélybe került a világgazdaság átstrukturálódása miatt – feltehetően nyitottabbak lesznek a problémákat etnikai csoportokra aggató diskurzusokra (O’Donnell, 2017). Tekintve, hogy a globalizációval párhuzamos gazdasági változások egyik legfőbb jellemzője a pénzügyi rendszer egyre átláthatatlanabbá válása és a pénzügyi tőke kitörése a nemzetállami keretek közül, előnyt élvezhetnek azok az elméletek, amelyek a zsidók és a pénz közötti már jól bejáratott asszociációra építenek (Lockwood, 2020).

A globalizáció ezenfelül fontos a civil szervezetekre gyakorolt hatása szempontjából is. Az elvek és narratívák nemzetközi terjedése, valamint a civil szervezetek tevékenységének kiszélesedése (melynek jó példája a Nyílt Társadalom Alapítványok) veszélyeztetik a nacionalizmus és protekcionizmus felé hajló politikai erőket (McLaughlin és Trilupaitye, 2013). Ez különösen számottevő volt a kommunista rendszerek szétesését követően, amikor a rendszerváltások élén álló elitek a nacionalizmushoz fordultak, mint a marxizmus–leninizmus hegemoniájának megszűnése által kialakult vákuum betöltésére hivatott ideológiához.

Az MPG rövid története

Mivel jelen tanulmány már a harmadik abban a sorban, amelyben az

MPG kialakulását és működését a *Mozgó Világban* nyomon követtük, ezért – nehogy az önisméltés bűnébe essünk – sok utalással, de kevés szóval és még kevesebb képpel illusztráljuk mondanivalónkat, amelyet a fejezet végén egy definíció formájában összegzünk.

Feltételezésünk szerint a történet 2014 őszen kezdődött, amikor az internetadó bevezetésének ötletét követően gyorsan csökkenni kezdett a Fidesz népszerűsége (Sik, 2016, 1. ábra). Némi próbálkozás után az MPG gazdái a poszt-Charlie Hebdo helyzetben a migránsellenességet választották, mint az MPG központi témáját, részben építve a magyarok nemzetközileg is magas, itthon pedig 2011 óta növekvő idegenellenességére (Messing–Ságvári, 2019), részben, mert erre Soros és „bérencsei” kiválóan felfűzhetőnek látszottak.

Egy rövid alfa-teszt után, amikor Orbán és a kormány megszólalásdömpinggel szórta tele a hazai médiát (Bernáth–Messing, 2015), jött is az MPG első megnyomtatása, a bevándorlással és terrorizmussal foglalkozó nemzeti konzultáció, melynek technológiája (a push pull² technika legszebb hagyományainak megfelelően) kijelölte, hogy a lakosság hogyan (ne) gondolkodjon, s ehhez milyen fogalmakat milyen tartalommal használjon (Lázár–Sik, 2019). Az ehhez jól illeszkedő MPG dominálta narratíva mind a

² A push poll olyan befolyásolásra használt kommunikációs eszköz, mely pártatlan közvélemény-kutatásnak/-felmérésnek álcázva próbálja a válaszadókat a push poll készítője érdekeit szolgáló vélemény támogatására ösztönözni (American Association for Public Opinion Research).

médiában, mind a parlamenti diskurzusban hegemón helyzetben volt (Bognár–Sik–Surányi, 2018, 2022, 2023). Az MPG által közölt információk alapján a nemzeti konzultáció sikere hatalmas volt (Sik, 2016, 5. és 6. ábra), megalapozta az MPG-technológia (és ezen belül a nemzeti konzultáció) helyét a kormányzati kommunikációban. El is árasztották az országot az MPG által kifejlesztett álhír- és hazugságötvözetet hirdető álinformációs kampány(ok) plakátjai és tévéspotjai,³ majd a következő évi „kényszerbetelepítés” elleni népszavazás – hivatalosan még sokkal sikeresebb – hasonló akciói (Sik, 2016, 7–10. ábrák, Lázár–Sik, 2019, 7–10. kép). Az MPG elszabadult, 2019-ig már tizenhétszer nyomták meg az arra illetékes (Lázár–Sik, 2. ábra), amelyek közül a Sorosra kihegyezett menetek a korszak fénypontjainak tekinthetők (Lázár–Sik, 2019, 13–17. kép). Mindazonáltal a „társtetteseknek” is jutott figyelem, vö. a 2018. évi parlamenti választás nem fideszes pártjai (Lázár–Sik, 2019, 17. kép), az EU minden témához és mindenkor szorosan kapcsolva (de különösen a 2019. évi EU-választás idején, Lázár–Sik, 2019, 20–21. kép), de ha nem viselkedett helyesen, megkapta az ENSZ is (Lázár–Sik, 2019, 18–19. kép).

A hatás nem maradt el: a Fidesz népszerűsége hamar növekedésnek indult (Gerő–Sik, 2020, 3. ábra), s nem is csökkent jelentősen azóta. Továbbá a politikailag polarizálódó társadalom Fidesz-hívó része teljes

mértékben elfogadta már 2018-ban is (Gerő–Sik, 2020, 6. ábra), amit az MPG igaznak láttatott velük, s akiket ebbéli hitükben azóta sem lehet megrendíteni. Ők azok, akik (az adott választási rendben, illetve az ellenzék impotenciája és a többi szavazó depolitizálásának hála) megfelelő mozgósítás után mindig biztosítják a parlamenti választás sikeréhez való elegendő számú szavazatot (Gerő–Sik, 2022).

Összefoglalva: az MPG-t laza, de jórészt láthatatlan hálózatként kell elképzelni, amelynek központja egy miniszterelnök-közeli kormányzati egység, de amely magában foglal minisztériumokat és más országos szervezetek funkcionális egységeit, ezenkívül sokféle nem kormányzati „bedolgozót”, akik agytrösztként vagy/és vállalkozóként, (ál)civil szervezetként végeznek el olyan tevékenységeket, amelyeket a központ nem akar a kormányzaton belül látni (pl. közvélemény-kutatás, arcuattervezés, médiamegjelenítés, jogi ügyletek, nemzetközi kapcsolattartás, stb.).

Az MPG három fő technológiát egyesít: a leggyakoribbak az információs kampányok. Ezek során a média minden lehetséges csatornáján (tévé, rádió, újságok, plakátok) terjesztik a kampány üzeneteit. A másik két eszköz a nemzeti konzultációnak nevezett push pollok sorozata, illetve az egész népet megmozgató szavazások (a 2016-os migrációs kvótáról, a 2022-es gyermekek védelméről szóló népszavazások, valamint a 2018-as parlamenti választás és a 2019-es európai parlamenti választás). Míg 2015-ben és 2016-ban a kampányok központjában a migráció és az Európai Unió állt (bár Soros

3 Gondolunk itt különös tekintettel a nagy sportesemények szüneteiben megjelenő vilámhíradások (nem feltétlenül hírfogyasztó) tömegeket elérő innovatív technikájára.

már itt is fontos szerepet játszott), a Soros-ellenes kampány 2017-ben teljesedett ki, amikor a kormánypárt levezényelte a „Soros-terv” ellen szervezett nemzeti konzultációt, amit 2018-ban a Stop Soros, 2019-ben pedig a Soros és Juncker közötti összeesküvést sugalmazó információs kampány követett. Fontos, hogy Soros központi szerepe a későbbi kampányokban nem eredményezte a már meglévő bűnbakok (migránsok, EU, Gyurcsány) elhagyását, hanem ezek egyre újabb kombinációkban tűntek fel.

A globálisból hungarikummá lett MPG-kompatibilis Soros-konteó születéséről az agytröszt egyik főszereplője így mesélt:

„Soros valóban tökéletes ellenségnek bizonyult. Egyrészt rá lehet aggatni a liberális címkét, másrészt megtestesíti azt, amit a konzervatívok annyira utálnak a sikeres baloldaliakban: egy pénzügyi spekuláns, aki közben gyengébb kapitalizmust szeretne. Harmadrészt nem politizál, így nincsenek politikai eszközei a visszavágásra, és még csak nem is él az országban... A Soros elleni hadjárat 2013. augusztus 14-én kezdődött, amikor a kormánypárti *Heti Válaszban* megjelent egy cikk, amely az állítólag Soros György által irányított civil szervezetek ellen irányult. Ekkor született meg az a kormány és a kormánypárti sajtó által terjesztett összeesküvés-elmélet is, amely szerint Soros Magyarországot támadja. Ezután az állam nekiment az Ökotárs Alapítványnak, számítógépeket foglaltak le, ideiglenesen befagyasztották a norvég–magyar civil alapok kifizetéseit, és hiába nem találtak végül semmit, létrejött „a veszélyes NGO-k” rémképe, amely

azóta is kitart. [...] A propaganda folytatását elősegítette a 2015-ös migrációs krízis és egy esszé, amelyben Soros György azt vetítette előre, hogy a közeljövőben évente egymillió menekült érkezik majd az Európai Unióba. Ezt nevezte el később a kormánypropaganda Soros-tervnek, és így lett Soros Györgyből a főellen-ség, aki a Fidesz szerint menekültekkel akarja elárasztani Európát és Magyarországot. [...] 2015 végén a két ellenségkép egyesült: minden olyan civil szervezet, amely a Soros-féle Nyílt Társadalom Alapítványtól pénzt kap, azt maga Soros irányítja, az ott dolgozók pedig külföldről fizetett „katonák”. Innen már csak egy lépés volt, hogy Vlagyimir Putyint lemásolva (aki Szentpéterváron bezárattott egy Soros által is finanszírozott egyetemet) a kormány nekimenjen a CEU-nak. Aztán jött a plakátos gyűlöletkampány, és célba érték: Soros népszerűsége csökkent, és ő lett a gonosz megtestesítője.” (D. Kovács, 2019)

Az MPG működése

A következő példák csupán illusztrációi annak a sokrétű tevékenységnek, amely az MPG-t jellemzi. Mivel az MPG működését nem ismerjük, ezért hatásai alapján következtethetünk csupán arra, hogy mik voltak az MPG céljai. Megközelítésünk korlátja, hogy csak az MPG sikereit tudjuk elemezni, esetleges hatástalanságát nem tudjuk kimutatni. Tehát a következőkben azt demonstráljuk, hogy az MPG képes egy Soros-központú bűnbakcsomag létrehozására, fel tudja használni a nemzeti konzultációt szimpatizánsainak mozgósítására, létrehozott egy olyan nyelvet, amely alkalmas üzeneteinek sulykolására

1. táblázat. A két legfontosabb „társbűnbak” megjelenésének esélye a migrációs diskurzusban* (migrációval foglalkozó cikkek 10 százalékos véletlen mintája [N = 16 000] 2020. január–2021. július, logisztikus regresszió)

	Brüsszel (pszeudo R2 = 12%)	Gyurcsány (pszeudo R2 = 10%)
Országos kormányközeli média	1,76*	1,58*
Megyei kormányközeli média	1,45*	1,29
Kormánytávolsági média	1,48*	0,58*
Soros + Covid-narratíva	7,28*	3,53*
Soros-narratíva	5,03*	5,43*
Covid-narratíva	1,88*	1,80*

* Forrás: Sik–Kerényi n. d. A cellákban szereplő esélyhányadosok azt mutatják, hogy milyen erősen növeli (ha a szám egynél nagyobb) vagy csökkenti (ha a szám egy alatti) az adott változó a két „társbűnbak” előfordulásának esélyét a cikkekben. A csillag a statisztikai értelemben szignifikáns erő jele. Mivel a nagy elemszám miatt minden változó hatása szignifikáns, ezért a táblázatban ezek közül csak a legerősebbeket ($p = 0,001$ vagy kevesebb) mutatjuk be. A modellben szereplő változók: a megjelenés napja kivételével valamennyi változó dichotóm (1 vagy 0). A média kormányközeli és -távolsági besorolása egy szakértők által összeállított médiumlista alapján készült. Kontrollváltozóként a cikk hossza és megjelenés időpontja szerepelt.

és olyan témák kialakítására, amelyekben az MPG bűnbakjainak az erre alkalmas nyelvi eszközök segítségével a legmegfelelőbb narratívákba csomagolva eljuttatható az elvárt (nem)gondolkodást biztosító üzenet.

Bűnbakképzés

Az illusztrációként kiválasztott két bűnbak „Brüsszel”, ami az MPG-nyelvben nem Belgium fővárosát, hanem egy elnyomó külföldi hatalom székhelyét jelenti, és „Gyurcsány”, aki nem egy személy, hanem a hosszú évekkel ezelőtt indított karaktergyilkossággal megalapozott, máig jól használható MPG-s fogalom, amely a „belső ellenség” leképezésére szolgál. Az alábbi táblázat azt mutatja, hogy a két „társbűnbak” megjelenésének esélye egy cikk-

ben igen magas a kormányközeli (különösen az országos) médiában, ami ezzel szemben csak „Brüsszel” esetében igaz a kormánytávolsági médiában. Másként a kormányközeli médiában jól látható az MPG hatása, amit a kormánytávolsági média „gyurcsányozás”-mentessége még jobban kiemel.⁴

A három narratívátípus olyan cikkeket tartalmaz, amelyekben a migráció mellett Soros, a Covid vagy mindkét fogalom is megjelent. Például ezekben a cikkekben Soros hozza be a migránsokat (Soros-narratíva),

⁴ „Brüsszel” magas esélyét a kormánytávolsági médiában azzal magyarázzuk, hogy az EU központja az MPG hatásától függetlenül is lehet hír tárgya, illetve hogy az MPG „brüsszelezésének” elutasítása is a Brüsszel fogalom megjelenésével lehetséges csupán.

2. táblázat. A nemzeti konzultáció kérdőív visszaküldésének esélye (logisztikus regresszió, 2017)

	Visszaküldte a kérdőívet (pszeudo R2 = 21%)
Fidesz-szavazó	8,32***
Jobbik-szavazó	0,95
Szavazna	1,61**
Budapest	2,01**
Falu	1,78**
Kelet	1,58**
25 év alatti	0,54*
26–35 éves	1,41
60 év feletti	1,08
Legfeljebb általános iskolai végzettségű	1,70**
Minimum érettségivel rendelkező	1,12
Alacsony jövedelmű	1,13
Magas jövedelmű	1,16
Rosszul él	0,66

Forrás: Az adatok forrása egy Medián-közvélemény-kutatás, az elemzés forrása Sik–Kerényi, n. d.

22

a migránsok terjesztik a járványt (Covid-narratíva), illetve Soros az oltatlan migránsok behozatalán dolgozik (Soros + Covid-narratíva).

Látható, hogy Soros jelenléte egy migrációval foglalkozó cikkben erősen megnöveli a „társbűnbakok” megjelenésének esélyét, vagyis az MPG valóban „bűnbakcsomagok” előállításával manipulál. Az is látható, hogy ez akkor a legerősebb, amikor Soros és a járvány is szerepel a narratívában, ugyanakkor a vírus önmagában sokkal gyengébben (de még így is szignifikánsan) hat a bűnbakok megjelenésének esélyére.

Mozgósítás

Az alábbi táblázat az MPG Soros-ellenes fénykorát idézi. Ebben az esetben azzal a feltételezéssel élünk, hogy a nemzeti konzultációt visszaküldők körében nagy kell hogy legyen a Fidesz-rajongók köre, akik aztán könnyen mozgósíthatók a so-

ron következő választás(ok) idején. Mint a számok mutatják, a kérdőív visszaküldését valóban mindennél erősebben növeli az, ha valaki Fidesz-szimpatizáns.

Az egyéb tényezők hatását vizsgálva ezt azzal egészíthetjük ki, hogy az átlagosnál hajlamosabbak voltak a kérdőívet visszaküldeni a politika iránt érdeklődők, a budapestiek, de az iskolázatlanok, az ország keleti részén élők és a falusiak egyaránt (ugyanakkor a fiatalok nem tettek így). Ez a vegyes kép arra utal, hogy a kérdőív visszaküldésének nem csak a Fidesz-elkötelezettség lehet az oka, de azért az MPG Fidesz-pártiságot támogató hatásának erejét ezek az egyéb hatások meg sem közelítik.

Nyelv

Korábban már emlegettük, hogy Soros miképpen tett szert a megtisztelő „főbűnbak”-szerepre. Az ott hivatkozott rengeteg MPG-termék kommu-

A 2. képválogatáson Soros a legkülönbözőbb „társbűnbakokat” öleli át, hogy általuk világuralmi terveit – értelemszerűen a magyar nép rovására – megvalósíthassa.

nikációs, nyelvészeti, antropológiai elemzése alkalmas arra, hogy lássuk annak a képi nyelvnek a lényeges elemeit, amelyre az MPG propagandáját felépíti. Az alábbi képválogatás csak ízelítő ennek egyetlen elemére (mintegy kiteljesítve a már látott német T-shirt-kép polip metaforáját (1. képválogatás). Ez az a náci és kommunista propagandában is szívesen használt technika, ahol a világuralomra törő zsidó összeesküvés vagy/és a „sötétben bujkáló ellenforradalmár” képi megjelenítése egy ördögi alak, aki a háttérből irányít.

A 2. képválogatáson Soros a legkülönbözőbb „társbűnbakokat” öleli át, hogy általuk világuralmi terveit – értelemszerűen a magyar nép rovására – megvalósíthassa.

Az MPG-nyelv szerves része, hogy milyen fogalommal illeti a Magyarországra belépő (özönlő, tömegesen áramló...): migránsokat/menekülteket/menedéket keresőket, illegális határátlépőket/gazdasági bevándorlókat... Feltételezésünk az volt, hogy az MPG a túlon túl pozitív tartalmú 'menekült' fogalom helyett inkább a 'migráns' kategóriát alkal-

3. táblázat. Az MPG által nem kedvelt (menekült) és kedvelt (migráns) elnevezés megjelenésének esélye a migrációs diskurzusban

	Menekült (R ² = 5%)	Migráns (R ² = 11%)
Országos kormányközeli média	0,66*	2,18*
Megyei kormányközeli média	0,79	1,51*
Kormánytávoli média	2,40*	0,33*
Soros + Covid-narratíva	0,15*	0,52
Soros-narratíva	0,56	0,65
Covid-narratíva	0,83	0,79

Forrás: A migrációval foglalkozó cikkek 10%-os véletlen mintája (N = 16 000) 2020. január–2021. július, logisztikus regresszió, a cellákban az esélyhányadosok szerepelnek, szignifikancia * p = 0,0000, kontrollváltozók nélkül

mazza, ami idegenszerűsége miatt inkább negatív jelentésű.

A 3. táblázatban az 1. táblázatban látott elemzéshez hasonlóan jártunk el: azt vizsgáltuk, hogy a kormányközeli és -távoli médiában megjelenő cikkekben, illetve akkor, ha a cikkben szerepel valamilyen Soroshoz kapcsolódó narratíva, eltérő eséllyel jelenik-e meg az MPG-kompatibilis migráns, illetve hiányzik az oda nem illő menekült fogalom.

Témák

A természetes nyelvfeldolgozás technikája segítségével – a migrációval foglalkozó cikkekben szereplő fogalmak együttes előfordulását modellező topikok elkülönítésével – az is kimutatható, hogy migránsdiskurzusban a média a többi topiktól elkülönülten szerepelteti Sorost (1. ábra).

Az ábrában szereplő topikokat annak alapján neveztük el, hogy a bennük szereplő (és a többi topikban nem vagy ritkábban előforduló) fogalmak milyen témákba rendeződve jelennek meg a médiában. A modell tizennyolc topikot tudott beazonosítani. Soros két halmazban – egymástól nagyon távol elhelyezkedve – jelenik meg. Az egyik esetben egy csoporthoz tartozik, amelynek az EU-s és a hazai politika a tárgya (s ezekhez kapcsolódóan a Brexit és az ekkoriban tartott családvédelmi nemzeti konzultáció) jelenik meg. Soros másik megjelenése nem kapcsolódik a többi topikhoz, itt felforgató szervezetként, külföldi politikusokhoz és hazai NGO-khoz kapcsolódva jelenik meg leggyakrabban Soros és a szervezetei.

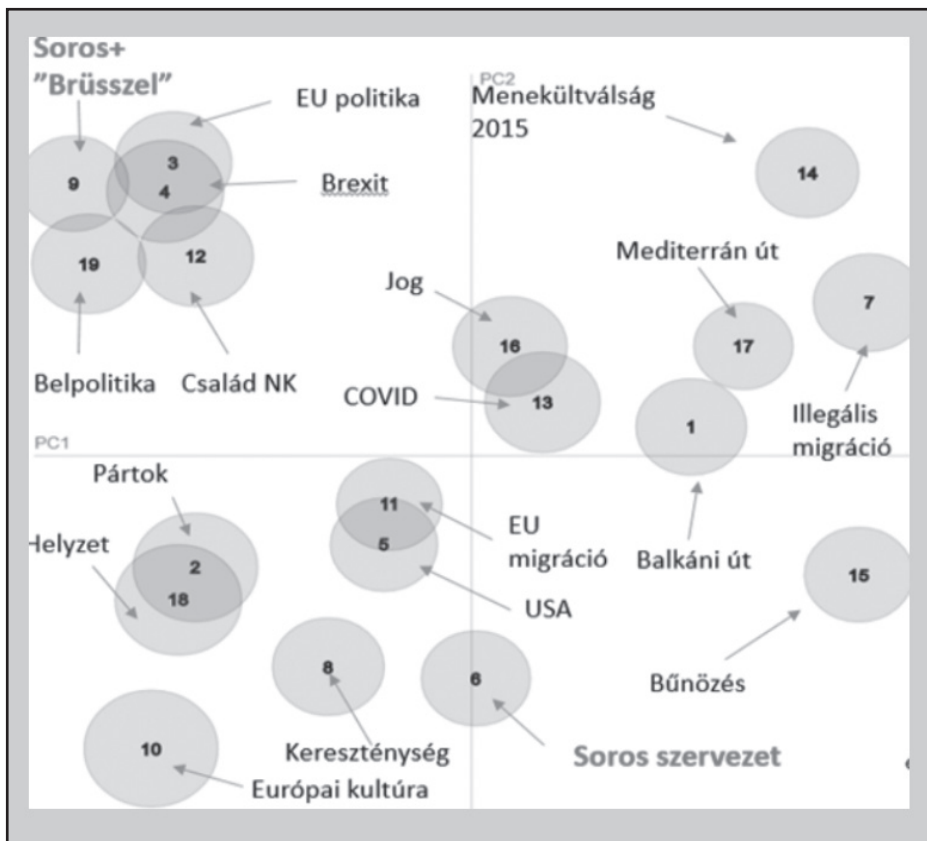
Mi lesz ezután?

Habár Soros szerepe a kormány 2022-es kommunikációjában mint ha kisebb volna, mint korábban – feltehetőleg azért, mert más témák (legfőképp az ukrajnai háború) azonnal és egyszerűen felhasználhatók voltak az ellenzék delegitimizációjára a választási kampány alatt –, nem tartjuk valószínűnek, hogy Soros véglegesen eltűnne a politikai színtérről, hiszen sokat investált ennek az ellenségképnek a „felépítésébe” az MPG. Orbán még az orosz–ukrán háborút is összekötötte Sorossal, amikor azt állította, hogy Soros érdeke a háború elhúzódása,⁵ valamint az idei Konzervatív Politikai Akció Konferencián is a Soros irányítása alatt álló „hadseregről” beszélt.⁶ A Soros által képviselt veszély maradandó szerepét a kormánypárt narratíváiban talán a miniszterelnök 2022-es tusnádfürdői beszéde demonstrálja legjobban:

„Ugyan most kevesebb szó van a migrációról, de higgyék el, hogy semmi sem változott. Brüsszel a Soros-féle csapatokkal kiegészülve egész egyszerűen ránk akarja kényszeríteni a bevándorlókat. [...] Ugye, a mi pozíciónk itt is (gender S. E.) egyszerű, azt kérjük, ez egy újabb toleranciaajánlat, mi nem akarjuk megmondani, hogy ők hogy éljenek, csak azt kérjük, hogy ők fogadják el, hogy nálunk az apa férfi, az anya nő, a gyerekeinket pedig hagyják békén, és ezt fogadtassák el Soros György hadseregével is. (2022. július 23.)

⁵ <https://444.hu/2022/06/10/orban-eljutott-odaig-hogy-soros-gyorgy-erdeke-a-haboru>

⁶ <https://miniszterelnok.hu/orban-viktoreloadasa-a-cpac-texas-konferencia-megnyitojan/>

1. ábra. A migránsdiskurzus témái az online médiában
 Forrás: Sik–Kerényi, n. d.

Úgy tűnik, hogy Soros mint az MPG főbűnbakja – régi/új bűnbaktársakkal és témákkal megőrzött/megújított üzenetekben – ezután is hasznos eszköz marad a kormány ideológiájának és törvénykezésének legitimálására. Egyrészt a Soros-elméletek, mint minden összeesküvés-elmélet, korlátlanul tágíthatók, frissíthetők, áthangolhatók. Másrészt a népesség ezen elméletek befogadására való hajlamát tekintve állítható, hogy a közeljövőben is velünk maradó és/vagy növekvő globális és lokális problémák biztos talajt nyújtanak a társadalom komplexitását leegyszerűsítő nar-

ratívák terjedésére. Sőt, a koronavírus-járvány, az egyre gyakoribb természeti katasztrófák és extrém időjárásbeli jelenségek, a tovább növekvő társadalmi egyenlőtlenségek és az orosz invázióból fakadó geopolitikai instabilitás, a jelenlegi világrend, és így az egyének számára állandóságot nyújtó struktúrák és életforma válságát sugallják. Ilyen körülmények között az emberek várhatóan továbbra is az egyszerű magyarázatokat nyújtó elméletek felé fognak fordulni, melyeket a Fidesz az MPG-n keresztül továbbra is könnyedén tud majd legyártani és elterjeszteni.

Irodalomjegyzék

- Algan, Yann – Guriev, Sergei – Papaioannou, Elias – Passari, Evgenia (2017): The European Trust Crisis And The Rise Of Populism. *Brookings Papers On Economic Activity*, No. 2. Fall, 309–400. doi:10.1353/eca.2017.0015.
- Barlai Melani – Sik Endre (2017) A Hungarian Trademark (a „Hungarikum”): the Moral Panic Button in: *The Migrant Crisis European Perspectives and National Discourses* eds.: Melani Barlai, Birte Fachnrich, Christine Griessler, Markus Rhomberg, LIT, pp. 147–168. https://www.academia.edu/33599524/A_Hungarian_Trademark_a_Hungarikum_the_Moral_Panic_Button
- Bernáth Gábor – Messing Vera (2015): Bedarálva. A menekültekkel kapcsolatol kormányzati kampány és a tőle független megszólalás terepei. Médiakutató.
<http://www.socio.mta.hu/bernath-gabor-messing-vera-2015-bedaralva>
- Boese, Vanessa A. – Lundstedt, Martin – Morrison, Kelly – Sato, Yuko – Lindberg, Staffan I. (2022): State Of The World 2021: Autocratization Changing Its Nature? *Democratization*, 1–31. doi:10.1080/13510347.2022.2069751.
- Bognár Éva, Sik Endre, Surányi Ráchel (2018) The case of Hungary – de Wilde goes wild CEASEVAL Working Paper No. 8, Chemnitz,
http://ceaseval.eu/publications/08_BognarSik_Suranyi_The_case_of_Hungary.pdf
- Bognár Éva, Sik Endre, Surányi Ráchel (2022) The Operation of the Moral Panic Button in: *Populism and Migration*, eds.: Éva Gedő and Éva Szénási, L'Harmattan, Paris, pp. 105–125. <https://doi.org/10.56037/978-2-343-25630-6>
- Bognár Éva, Sik Endre, Surányi Ráchel (2023) Migration narratives in media and social media: The case of Hungary, Working paper – Bridges, Barcelona.
- Bonanno, Alessandro (2020): The Crisis Of Neoliberalism, Populist Reaction, And The Rise Of Authoritarian Capitalism. In: Berch Berberoglu (eds.): *The Global Rise Of Authoritarianism In The 21St Century*. New York, Routledge.
- 26 Casara, Salvador – Gabriel, Bruno – Suitner, Caterina – Jetten, Jolanda (2022): The Impact of Economic Inequality On Conspiracy Beliefs. *Journal Of Experimental Social Psychology*. Vol. 98., No. 104245. doi:10.1016/j.jesp.2021.104245.
- Douglas, Karen M. – Uscinski, Joseph E. – Sutton, Robbie M. – Cichocka, Aleksandra – Nefes, Turkyay – Chee Siang Ang – Deravi, Farzin (2019): Understanding Conspiracy Theories. *Political Psychology*. Vol. 40., S1, 3-35. doi:10.1111/pops.12568.
- Gerő Márton, Sik Endre (2020) The Moral Panic Button in: Europe and the Refugee Response eds. Elzbieta M. Godziak, Izabella Main, Brigitte Suter, Routledge pp. 39-58.
<https://www.taylorfrancis.com/books/e/9780429279317/chapters/10.4324/9780429279317-4>
- Gerő Márton – Sik Endre (2022) Már nyomni sem kell – az MPG és a 2022. évi választás, kézirat.
- Lázár Domokos – Sik Endre (2019) A morális pánikgomb 2.0 *Mozgó Világ*, 11. szám, 15–32. https://www.academia.edu/40971554/A_mor%C3%A1lis_p%C3%A1nik-gomb_2.0
- Lockwood, Erin (2020): The Antisemitic Backlash To Financial Power: Conspiracy Theory As A Response To Financial Complexity And Crisis. *New Political Economy*. Vol. 26., No 2. 261–270. doi:10.1080/13563467.2020.1841141.
- McLaughlin, Neil – Trilupaityte, Skaidra (2012): The International Circulation Of Attacks And The Reputational Consequences Of Local Context: George Soros'S Difficult Reputation In Russia, Post-Soviet Lithuania And The United States. *Cultural Sociology*. Vol.7., No. 4. 431-446. doi:10.1177/1749975512457142.
- Messing, Vera, and Bence Ságvári. (2019) „Still divided, but more open: Mapping European attitudes towards migration before and after the migration crisis.” *Change* 90: 100.
- Morlino, Leonardo – Quaranta, Mario (2016): What Is the Impact Of The Economic Crisis On Democracy? Evidence From Europe. *International Political Science Review*. Vol., 37 No. 5. 618-633. doi:10.1177/0192512116639747.

O'Donnell, Jonathon S. (2017): Islamophobic Conspiracism And Neoliberal Subjectivity: The Inassimilable Society. Patterns Of Prejudice. Vol. 52., No. 1. 1–23. doi:10.1080/0031322x.2017.1414473.

Öniş, Ziya – Kutlay, Mustafa (2020): The Global Political Economy of Right-Wing Populism: Deconstructing The Paradox. The International Spectator. Vol. 55., No. 2. 108–126. doi:10.1080/03932729.2020.1731168.

Rodrik, Dani (2017): Populism and The Economics Of Globalization. SSRN Electronic Journal. doi:10.2139/ssrn.2992819.

Sik Endre (2016) Egy hungarikum: a morálispánik-gomb. Mozgó Világ, 10. szám, 67–80.

https://www.academia.edu/29226543/Egy_hungaricum_a_mor%C3%A1lisp%C3%A1nik-gomb

Sik Endre, Simonovits Bori (2019) The sociological characteristics of the discourse on relocation quotas in Hungary, Tárki, Budapest, Ceaseval Working Paper.

<http://www.tarki.hu/eng/ceaseval-working-paper-sociological-characteristics-discourse-relocation-quotas-hungary-endre-sik>

Sik Endre – Kerényi Péter (n. d.) The global genesis of a scapegoat – the Soros phenomenon. Manuscript.

Sik Endre – Kerényi Péter (n. d.) Gyuri bácsi és a pánikgomb, kézirat.

Tanguay, Liane (2021): We, The Sheeple: Making Sense Of Conspiracy Theory In The Context Of Neoliberalism. Symploke. Vol. 29., No. 1–2. 665–676. doi:10.1353/sym.2021.0043.

páratlan oldal

27

www.es.hu

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

**Kattintson
a www.es.hu-ra!
SMS-sel is
előfizethet!**

PUBLICISZTIKA,
FEUILLETON,
PRÓZA, INTERJÚ,
VERS, VISSZHANG,
KÖNYVKRITIKA,
MŰBÍRÁLAT,
GALÉRIA

Művészet és kutatás egymásra ismerése

Gosztola Kitti művei

[M]indannyiunknak vannak barátai, akik,
amikor kopogtatnak az ajtónkon,
és mi a csukott ajtón keresztül feltesszük a kérdést, „ki az?“,
azt válaszolják („mivel ez evidens”), „én vagyok!”
és tényleg felismerjük, hogy „ő az”.

Louis Althusser: Ideology and Ideological State Apparatuses

A művészi kutatás különleges műfaj: valamilyen tudományos témára irányul, de nézőpontja hangsúlyozottan egyéni, módszerei alapvetően esztétikaiak. Gosztola Kitti konceptjei ezen a határterületen mozognak, történelmi, földtani, politikatörténeti kérdéseket tesznek fel, hogy arra egyéni, különlegesen megfogalmazott válaszokat adjanak. A határhelyzet lehetővé teszi, hogy az egyes területek kölcsönösen felismerjék egymást, a tudomány saját mítoszait, a művészet saját rideg módszerességét vizsgálhassa.

28

A kétféle megközelítés összehangolásának egyszerű példája a *Mythosis* című mű, mely már címében is a kettősséget mutatja: egyszerre utal a mythos többes számára és a mitózisra, azaz a sejtosztódási folyamatra. A mű tárgyi része egy festett hatyútojás kettős üvegbúra alatt, míg konceptuális része sokkal gazdagabb: egyszerre utal az invazív fajnak tekintett hatyúk szaporodását gátló festékre, illetve Helénére, aki Léda és Zeusz gyermekeként tojásból kelt ki. Hasonló módon működik a *Szoba a tetőn* gondolati tere is, egyszerre idézi fel az oszlopos szentek jellegzetes lakhelyét és a geológiai rétegtani elemeket.

Az *Ut fringilla* (Mint a pinty) a darwini evolúcióelmélet, annak magyar/magyarországi recepciója (Rónay Jácint) és Pannonhalma viszonyán keresztül a tudomány és a mítosz kapcsolatát vizsgálja. A historiográfiai kuriózumok kiemelése jellemző technikája Gosztolának – korábban a *Corpus Separatum* projektben a magyarság tengerrel kapcsolatos gondolatait gyűjtötte össze –, itt azonban a megismerés módszereinek összehasonlító vizsgálata kerül előtérbe, a Darwin-pintyek és a barokk szimbólumok egymás mellé rendelésével.

A természet és a technikai fejlődés sűrűlódásából indul az antropocén éra kérdésfeltevése, az ember és a környezetének egymásra hatásának kutatása. A *Flashforward*ban Gosztola a mítosz és a technika, azaz az ember világértelmező és -átalakító képességét vizsgálja, az erdő és a villám, mint jelenségek, illetve a természet és annak legyőzése kapcsán. A mű magja Giambattista Vico genezis-elmélete, ami szerint Noé leszármazottai az özön-

víz után szétszóródtak, óriásokként végtelen erdőkben barangoltak. Csak akkor ébredtek rá emberi természetükre, amikor meghallották a mennydörgést, és felnéztek az égre, majd a villám hatására saját istenképet alkottak maguknak. Maga a mű a posztmodern kor kétféle hiányát is megjeleníti: először is a mítosz hiányát a szobrokon, ahol csak az antik növényi támaszok láthatók már héroszok és istenek nélkül, illetve a technikai haladás eredményeképpen az erdők hiányát, a természet legyőzését, ahol a győző maga is vereséget szenvedett.

Gárdonyi László

29

Gosztola Kitti: Ut fringilla

Gosztola Kitti: A csúcson mindig van hely

Finy Alexandra

Kilincs

„egy nő átlag 12,5 gyereket tud szülni”

Tudod, a rendelésen van egy ajtó egy hosszú repedéssel.
És egy kilincs, amiben laza a felső csavar, ott szoktam várni.
Néha elképzelem akkor is, amikor máshol vagyok.
Beszélnek, és én csak látom,
ahogy a kilincs nőni kezd, majd zsugorodik.

A következőt, aki rákérdez, hogy mikorra tervezem
a gyereket, lehet, hogy megütöm. Néha elképzelem,
milyen lenne, ha lefejelném a fontoskodó szomszéd nénit,
de csak próbálok fókuszálni a májfoltra a kezén,
és elképzelem, ahogy átváltozik térképpé a folt.

Mintha lehetne kontrollálni, tervezni.
Már magamat is nehezen, nemhogy a jövőt.
Nem, most nem tudok nem rágörcsölni.
Nem, ma nem érdekel, hogy Marika néni haldoklik,
és hányan hányféleképpen éheznek a Föld különböző pontjain.

Végighallgattam, hogy a kozmetikusomat a férjével
tényleg összehozta a lombik, hogy együtt végigcsinálták,
és már a harmadikat várja spontán, de én meg ma épp leszarom.
Tudom, hogy a másoknak meg ráment a házassága.
De engem akkor is az enyém érdekel, hogy velünk mi lesz.

És kiborít, hogy kerülöm a frissen szült barátnőmet.
Tudom, szarfejség. De nem tudtam elmondani, hogy a boltban
pánikoltam a babaajándékok között, ezért csak most jöttem.
Jó lenne együtt berúgni és sírni a mosdóban ölelkezve,
ahogy szakítások és bukott vizsgák után régen.

Csak a kilincs van, és most már egy szempár, egy anya
aki a másodikat szeretné, nem adja fel, pedig két vetélése is volt
a szülés óta. Kétszer ült ott a mütő fehér ajtaját bámulva.
Úgy beszélt róluk: vendégbabák. Ő is a kilincseket szokta nézni.
Ahogy a kilincs nőni kezd, majd zsugorodik.

Lotilko

*„Látta Lotilko, hogy senkitől sem várhat segítséget,
csak saját maga segíthet magán.”*

270 darabos volt az alapkészlet,
de már csak 206 van belőle.
Időközben 64 beolvadt vagy összeolvadt,
2 darabot pedig miszlikesre törtem.
Csontról csontra építem össze mindig.
Kézikönyvet sosem kaptam;
így történhetett meg, hogy 12 éve
hat ujjat építettem a bal kézfejemre,
és 10 éve egy félresikerült buli után
a csigolyákat egyszerűen kifelejtettem.

9 évnyi elszánt kísérletezés után kiderült,
hogy szárnyat mégse lehet építeni.
Nem lesz mozdítható, csak bután csüng
és nehezíti a mozgást meg az öltözködést.
Növeszteni kell.
Csak üreges csontokkal működik,
és nem szabad kifelejteni a mellcsontnyúlványokat,
hogy fokozottan védve legyenek a belső szervek.
Erre ráment még 3 évem.

Most már sikerül szárnyat is.
Mégis 8 alkalommal elvesztettem őket.
Legtöbbször a munkahelyeimen
vagy zajos családi ebédeken.
Egyszer pedig egy barátomnál maradt,
a kanapé és a fikusz közé esve.
Hatszor ellopták őket:
ebből háromszor letépték,
és én csak pislogva álltam.
Kétszer elkezdetem legalább szaladni,
de végül utolértek,
a tollpihék táncoltak a hópelyhekkal,
majd nyammogva elnyelte őket a sár és az aszfalt.

Toroczkay András

Egri csillagok

Ha meghallom a nevét,
egy tepsi zserbót érzek a számban.
A legfinomabb tepsi zserbót a földön.
Dermedt csokoládémáz a tetején,
kertünkől dió és anya baracklekvárja.
Harminc év alatt nem ettem annyi zserbót,
és olyat, mint azon a hétvégén, miközben roham-
tempóban, nagymamáék szobájában,
egy ágyon fetrengve elolvastam.
Még mindig megvan, széteső lapjain
a megalvadt vércseppek, a lapozás nyomai,
mintha csokoládéfoltok lennének.
Vagy fordítva.
Vonalas telefonunknak 321 636
volt a száma, erre emlékszem,
és arra, hogy ezen hívott minket
valaki egy délután, apát kérte.
Nincs itthon, csak üzenetet hagyhat, mondtam,
de nem figyeltem, mi volt az üzenet,
vagy nem értettem, olyan ízesen beszélt,
rossz volt a vétel, vagy
jobb dolgom is volt éppenséggel,
mint üzeneteket fogadni, adni át.
Például a szerepjátékozás, számítógépezés.
Este, mikor apának említettem: Mekksey
kereste, nem értette. Kicsoda?
Nem ismert ilyen nevű embert.
És mit akart?, kérdezte gyanakodva,
hogy ebből még baj lesz.
Ezt viszont, mondtam mosolyogva,
sajnos elfelejtettem felírni. Később kiderült,
nem Mekksey, hanem valami hasonló nevű
ember kereste.
(Vagy még csak nem is hasonlított a nevük?
Kit lehetne megkérdezni?)
Mikor találkoztak az utcán, én is ott voltam apával.

Jött a férfi, mint komor tekintetű várvédő,
sisakrostélyán pirosan csillogó vérrel.
A komor tekintet stimmel.
Fekete nem a lova volt, a biciklije volt fekete.
Nem volt sisakrostély. Buszsofőr volt a téészbem.
Mennyi mindenre nem figyeltem még,
mennyi mindent egyáltalán nem,
vagy nem elég pontosan adok át egyre
kevesebb embernek egyre többmindenből.
Előbb bonyodalom lett ebből,
aztán vicces anekdota.
Végül semmi.

Van mihez kötni

34

Ezen a helyen gyűltünk össze,
ahogy azóta sem. Utána sokáig nem tudtam
beazonosítani. Sokszor csak lógnak
a levegőben ezek a fővárosi helyek,
vidékként nincs mihez kötnöm őket.
Például már az a bolt sem tudom, hol van,
ahova feljártunk mindig márkás farmert venni,
mert bátyámnak volt ízlése és akarata, már
gyerekként is szerette a márkás cuccokat, azokban
lófrálni a kisváros utcáin, hogy ne szorongjon annyira.
Ha ő nincs, nem lett volna soha
Levi's, meg Wrangler nadrágom.
Én lusta lettem volna
utánajárni, hol árulnak ilyen.
Emlékszem, a farmereket aztán,
ha kiszakadt a térdük, levágtuk,
rövidnadrágnak is jók voltak.
Addig hordtuk őket, amíg le nem foszlottak rólunk.

És az a hely,
az a lakás sem tudom, hogy hol lehet most.
ahol azt a házibulit tartották, ahol a konyhában
nekem támadtak a fiatal filmes barátok
(végül nem lett belőlük filmes, megöregedtek, és
mint kiderült, már akkor sem voltak a barátaim),
hogy miért vállaltam el, hogy egy hetilapban
pont én írok filmekről. Csak arra emlékszem,
ahogy állok egyedül, nyolc-tíz tekintet kereszttüzeiben,
az arcokra nem, de összekötötte őket a gyűlölet,
és arra gondoltam, hát igen, én sem értem,
honnan veszem a bátorságot,
az ember csak addig magabiztos, amíg semmit nem tud.
Neked nem is fontosak a filmek!, hajtogatták,
és mikor azt kérdeztem, ezt honnan veszik,
azt felelték: nem mondtad soha, hogy fontosak!
Azt sem mondtam, hogy nem fontosak, mondtam...
Egyáltalán: mit tudom én, mi fontos, és mi nem az!

Nem tudom, hol van az a lakás sem,
csak hogy valahol Pesten, nem Budán, de lehet, tévedek,
ahol utoljára láttam azt a lányt, a barátnőmet,
aki szakított velem, és azóta boldog a barátommal.
Azóta én is boldog vagyok. De lehet, tévedek.
Folyamatosan próbálom kötni a helyeket
valahova, ezért is örülök, ha egy-egy
meglepetésszerűen újra fel-felbukkan,
mint ez a kocsmá is, a hangulatos kerthelyiség,
a fehér kavicsokon ezek a színes székek,
az öreg platánfa és a pincérek, eddig csak lebegtek
a fejemben, egy külön bolygón. A többi bolygóval
egyetemben. Az egyikben csak egy lakás,
a másikon csak egy bolt van, mint *A kis hercegb*en.

És most ezen az estén örülök. Ezen az estén,
amikor az egyik barátom elmesélte,
hogy az a lány, és a képét is megmutatja,
akinek valami megmagyarázhatatlan szomorúság,
életundor árad a másfelől szép szeméből,
akivel a barátom együtt aludt és egy teljes éjszaka
próbálta lebeszélni az öngyilkosságról,
az a lány, aki végül
megígérte,
hogy minden oké lesz,
hiszen ott a kutyája is,
mi is volt a neve,
Felhő?,
Zápor?,
végül csak felakasztotta magát,
és a kutyája egy álló napig
ugatta a lengedező holttestet,
a főbérelője találta meg,
a rokonok a barátomra támadtak,
a barátnője féltékenykedett, stb. stb... (Azóta
szakítottak.)
Örülök, mert most már végre meglesz örökre,
tudni fogom, hol keressenem.

Itt voltam egyszer régen.
Itt már egyszer jártam. Igen.

Bolhapiac

Viharrakéta

Gyerekkoromban nem lámpavillogással figyelmeztettek a közelgő balatoni viharra, hanem rakétával. A viharrakétát a strand széléről lőtték fel egy aknavetőre emlékeztető csőből. Hangos dörrenés adta hírül, hogy elsütötték a viharágyút, és mire a rakéta tompa pukkanással sárga vagy piros zsarát-nokokra robbant szét, én és a bátyám már úton voltunk a stég felé, csónakba vágtuk magunkat, és vadul evezünk ki a nyílt vízre, hogy begyűjtsük a viharrakéta műanyag fejét, amelyről meglehetősen pontosan tudtuk, hova fog leesni. Sárga rakétafejet nem volt kunszt találni, pirosat már bajosabban, mert a piros azonnali vihart jelentett, és a rakétafej könnyen megbújhatott a méter mély hullámvölgyekben.

Egy kék-piros doboz idézte fel bennem ezt az emléket a budaörsi zsibvásáron. „Cosmic Rocket” felirat ismétlődött nagy betűkkel a doboz valamennyi oldalán, és ezüstszárnyú, neonpiros űrrakéta ábrája járult hozzá, ahogy száll a magasba az állványáról, mögötte a távolba vesző földgolyóval és mindenféle más bolygókkal. Az apróbb betűs szövegmezőkből kiderült, hogy a rakéta hajtóanyaga ecet és szódabikarbóna, 30 méter magasba repül fel, és a célközönség a teljes család (14 éven aluliak nem indíthatják). Melegen ajánlja az ifjak tudományos érdeklődésének felkeltése végett a Brit Természettudományi Társaság. Made in China, természetesen.

Mindössze 500 forintot kértek érte. Azonnal vittem is le Balatonra, hogy a kertben, nem messze attól a helytől, ahol fél évszázaddal korábban azokat a gyermeki fantáziánkat megmozgató viharrakétákat fellőtték, nosztalgiaipótlékként családi körben fellőjem.

Először csak habzott és sistergett, nem indult el. Szégyenszemre bevittem a házba („Te és a bolhapiaci szaraid...”), ragasztóval tömítettem a szivárgási helyeket (2003-as évjárat, anyagfáradási tünetek), aztán némi száradási idő után visszavittem indítóállványára a kertbe. Mi tagadás, addigra a család űrrakéta iránti tudományos érdeklődése lelohadt, illetve más irányba fordult.

Pedig most felrepült. Teljesen olyan pukkanással, mint egykor az igazi balatoni viharrakéták. Megbabonázva néztem, ahogy száll, száll felfelé, szerintem 30 méternél is magasabbra, amíg olyan kicsi nem lett a kék égben, mint egy kilőtt pezsgősdugó, aztán megfordult, és jött vissza.

A család a hangra már felfigyelt, de csak ekkor kezdte komolyan venni a dolgot. A sötét pont vészterhes közeledése láttán többen fedezéket kerestek. Bevallom, a röppályát nézve én is begazoltam, bár nem magamat féltettem. Hanem a kocsimat. A fél láb hosszú játék rakéta közvetlen mellette csapódott be.

A család ahogy felocsúdott, máris nekem támadt.

– Nem nyílt ki az ejtőernyő?

– Hát ennek nincs ejtőernyője – vallottam be, aztán gyorsan hozzátettem:
– Mit akartok, egy jégesőhöz képest ez semmi.

Többen az eget nézték. Elég volt egy pillantást vetni feszült arcukra, hogy fel akarjam vidítani őket, de sajnos rosszul fogtam hozzá.

– Egy repeta? Most kevesebb szódobikarbónát teszek bele.

– Még csak az kéne! Nem az öreg Astrádat féltjük... Nézz csak körül!

Nem kellett körülnézнем. Igazuk volt. A szélrózsa minden irányában BMW-k, Audik, Volvók álltak a szomszéd portákon. Háborús időket élünk; nem venné jól ki magát, ha rakéta csapódna beléjük a kék égből.

Fogtam és felvittem a dobozt a padlásra. Ebben a nyaralóban a Tábori családnak már öt generációja nyaralt; hátha lesz még egy hatodik, amelyiknek majd nem kell félnie az égből jövő rakétacsapástól.

Pöstyéni ládika

Ész nélkül nem akarok megvenni mindent, ami tetszik. Ezért azt a korlátot állítom magam elé, hogy az illető tárgyról ott helyben ki kell találnom, mire tudnám használni. Az árusoknak ez rendszerint nem tetszik. („Vegye meg, aztán majd otthon kitalálja!”) Az agyafúrtabbak megpróbálnak tippet adni. A legmeghökkenőbb használati utasítást egy díszes vasládikával kapcsolatban kaptam, amelyet hosszasan forgattam a kezemben, nem akartam letenni, nehogy elvigyék az orrom elől.

– Küldje el Pöstyénbe!

38

Azt még értettem, hogy miért pont Pöstyénbe. A ládika pöstyéni szuvenir volt, domború tetején a szalagos kartus a híres gyógyfürdő régi homlokzati látképét keretezte, felette a felirattal: PÖSTYÉN. Na de azért vegyek meg valamit, hogy drága pénzen postára tegyem? Ennél még a szakállas bolhapiaci duma is racionálisabb, miszerint „Hát ha kidobja, már megérte!”

Amúgy nem volt könnyű forgatni a kezemben, mert a dobozka jó két arasz hosszú volt. El nem tudtam képzelni, mit tarthattak benne, talán elefántcsont legyezőt a 68 Celsius-fokos gyógyvízben való tespedéshez, mert a hosszúságához képest egészen keskeny volt. Az oldalán és a tetején körbefutó finom dombordísz mintha faragott léckerítést jelenített volna meg kikandikáló rózsafejekkel. És ami kész csoda, ez a zárható, monarchiabeli vasládika kulcsostul vészelté át a „hosszú huszadik századot”.

– Szép, szép – tanakodtam fennhangon –, de még mindig nem tudom, mit kezdhetnék vele.

– De hát mondom, hogy küldje el Pöstyénbe! Figyeljen csak ide! – Az árus a mobiltelefonjával babrált, aztán kántori hangon idézett: – „A szlovák történeszek és muzeológusok kesergése, hogy minden emlék Magyarországra került, Pöstyén esetében kirívón érvényes.” – Jelentőségteljesen meredt rám. – Ha most megveszi ezt a gyönyörű pöstyéni díszdobozt, és elküldi Pöstyénbe, az a minimum, magát ott díszpolgárrá avatják.

Meg se várta, hogy megemésszem a hallottakat, tovább ütötte a vasat.

– Ezt nézze meg! – Felém fordította telefonja képernyőjét. – Ez a bronzsbor fogadja a Pöstyénbe látogatót a fürdő aulájában. A Mankótörő. Pöstyénben minden a gyógyvízről szól, még sincs semmi kézzelfogható emlék a hősi

múltról. Küldje vissza nekik a ládikájukat, és olyan nagy becsben fogják tartani, mint a Mankótörőjüket, talán még beleveszik a címerükbe is, ahogy belevették a Mankótörőt. De száz szónak is egy a vége: a díszpolgárság a minimum.

Felvillanyozódtam. Volt okom megvenni a ládikát! Egyelőre füstölőrudakat tartok benne, de eljöhet még az az idő, amikor az egészségi állapotom mankóra kárhozzat, és akkor csak elküldöm Pöstyénbe a ládikát, és a pöstyéniék pöstyéni díszpolgárként úgy kikúrálnak, hogy kis idő elteltével én is a térdemen fogom széttörni a mankóm, mint a pöstyéni szoboralak. Surge et ambula! Hát lehet ennél jobb befektetés?

Hagymafejes fibula

Ha a büfénél üldögélők körében ókori tárgyakra terelődik a szó, néha nem állom meg, hogy el ne meséljem kedvenc történetemet az eltemetett kincsekről.

– Amikor a nyolcvanas években fiatal régészasszisztensként Zalában dolgoztam, a lasztonyai erdőben tucatnyi halomsírra bukkantunk. De nem sok örömünk telt benne, mert nemrégiben többet is megbolygattak. A legnagyobbakkora gödröt ástak, mint egy géppuskafészek.

Ezt a hasonlatot mindig elsütöm, mert sikerem van vele, szemben a történet csattanójával.

– Merthogy ez már nem az első ilyen eset volt, úgy döntöttünk, feljelentést teszünk. Kihívtuk a rendőrséget. Kijött egy nyomozó, belenézett a kirabolt sírba, aztán jegyzetfüzetet vett elő, és felszólított bennünket, hogy akkor most diktáljuk, mi volt benne.

Ezen a ponton kivárok, hátha felfogja valaki, hogy ez itt a poén, nem pusztán hatásszünetet tartok. Aztán a kínos csend után rendszerint megkérdezik:

– Bökd már ki, mi volt benne?

Múltkor azonban kissé másfajta reakcióval találkoztam. Az egyik büfendőlgő közelebb húzta hozzám a székét, egészen belehajolt az aurámba, és azt mondta:

– Hagymafejes fibula.

– Mi van vele? – kérdeztem, az ellenkező oldalra dőlve.

– Lehetett-e hagymafejes fibula abban a sírban?

– Nem. A lasztonyai halomsírok bronzkoriak. A hagymafejes fibula csak a vaskortól jelenik meg, és jellemzően római. De jó lenne, ha megértenének, hogy egy kirabolt sírról nem lehet megállapítani...

Közbevágot.

– Oké, ez most nem érdekes. Van itt a placcon egy hagymafejes fibula az Istvánnál. Láttad? Azt szeretném, ha odamennél hozzá azzal, hogy hohó, ez egy kirabolt halomsírból való hagymafejes fibula, rajta van a körözési listán, legyen szíves befáradni vele a legközelebbi múzeumba, mert ha nem, baj lesz.

– És ez mire jó?

– István megijed, és odaadja nekem fél áron, csak hogy szabaduljon tőle.

– Miért nem mondd meg neki te?

– Nagyon kilógna a lóláb, és különben is, te meggyőzőbb vagy ebben.

Elgondolkoztam. Hogy tudnék kimaradni ebből a svindliből? Hirtelen mentő ötletem támadt.

– Figyelj, engedd el azt a hagymafejest! – legyintettem fölényesen. – Múltkor megnéztem, ügyes hamisítvány. Kínában gyártják tucattjával, mint a német Vaskeresztek.

Kezdek belejönni a hazudozásba. Még csak el se pirultam.

A petróleum a világgazdaságban

Ha nem tört volna ki épp a napokban ez az orosz–ukrán háború s nyomában az energiaválság világrengető vihara, élén az olajjal és a gázzal, eszembe nem jutott volna lehajolni a százforintos könyvek kupacában heverő piszkosszürke, puha fedelű könyvért, amely ezt a címet viselte: *A petróleum a világgazdaságban*. Kiadási év 1930.

A kezembe vettem, és taláalomra felütöttem. Ilyeneket olvastam benne:

„*Atyai jóakarómnak, Dr. Csordás Elemér Őméltóságának soha el nem múló hálája és megkülönböztetett tisztelete szerény jeléül – Dr. Mudrinszky Rózsa*” (a szerző dedikációja a címoldalon)

„A petróleum kérdése ma a világgazdaság, sőt a világpolitika előterében áll.” (gróf Teleki Pál előszavának nyitó mondata)

„Konfuciusz mondagyűjteményének egyik legszebb darabjában, *Az égi királyok legendájában* találkozunk először a petróleum ismeretével, meglepő módon két vonatkozásban is...” (folytatás a következő oldalon)

„A kőolaj, földgáz, aszfalt és az ozokerit... csak halmazállapotukban különböznek egymástól.” (Hát ezt nem hittem volna, pedig egykor kémia szakon végeztem!)

„Ha a petróleumprobléma nemzetekre kiható fontosságára gondolunk, egyenesen érthetetlen egy ilyen összefoglaló műnek a magyar irodalomban való hiánya...”

Nem húztam tovább az időt, leperkáltam a száz forintot, és siettem haza a hiánypótló művel. Kényelmesen elhelyezkedtem, és arra készültem, hogy most megtudom, mekkorát fordult (vagy nem fordult) a világ a csaknem száz évvel ezelőtthez képest a petróleum (azaz a kőolaj) világgazdasági és kultúrtörténeti vonatkozásában.

Hát nem tudtam meg.

A könyv nem volt felvágva.

Abban az időben, a múlt század első felében legtöbbször a vásárlókra hagyták, hogy a nyomdából kikerülő, még csak hajtogatott oldalakat papírvágó késsel elválasszák egymástól. Az ilyen „szűz” könyveket is ki lehetett nyitni, de csak az ívhatároknál.

Nahát, gondoltam, a „petróleum” világgazdasági szerepe iránti érdeklődésnek semmi sem lehet tökéletesebb fokmérője, mint ez a felvágatlan könyv. A szerző csak dedikálta, nem lapozta át. Átment az első tulajdonos, az „atyai jóakaró” kezén, aki nyilvánvalóan csak a dedikációt olvasta el, vagy még azt se. Később, mint tanúsítja számos pecsét a borítón és az ívhatárokon,

valamikor a Budapesti Városi Tanács Közigazgatási Szakkönyvtárának a birtokába került, ahol senki se kérte ki, senki se olvasta el, ugyanúgy érintetlen maradt. És most nálam kötött ki, kicsit az olaj iránti érdeklődés új reneszánszjaként.

A felvágatlan oldalak olyanok voltak, mint egy-egy boríték: a nyílást finoman széthúzva bele tudtam kukucskálni. Ábrákat láttam kőolaj- és földgáztelepek rétegtani metszeteiről, beleolvashattam a szénhidrogének származásának egykori elméleteibe, a lelőhelyekért folyó gazdasági harc folyamataiba, de a nagy összefüggések, ahogy a Konfucius-történet folytatása is, rejtve maradtak.

Habent sua fata libelli. Már épp a papírvágó késért nyúltam, amikor megszólalt a telefonom. Régi osztálytársam hívott, aki pályája delén a Mol igazgatótanácsának a tagja volt, és most kapta meg íméletem új szerzeményemről.

– Nehogy felvágd! – figyelmeztetett. – Így értékes igazán, felvágatlanul.

A helyére tettem a papírvágó kést, és becsuktam a könyvet. Amiről nem tudunk, az nincs is. Legyenek ezek az oldalak hímporos lepkeszárnyak, hát ha összezárásuk vezet majd oda, fordított pillangóhatásként, hogy az energiaválság vihara elcsituljon.

Garázsvásár

– Csavarhúzótvigyetek, más nem kell – így szólt a főnöki utasítás.

Minket sem ejtettek azonban a fejünk lágyára, úgyhogy nem csavarhúzótvittünk, hanem pajszert. Holott a hely, ahová küldtek bennünket, sok szempontból a mesebeliség érzését keltette.

Elvadult csipkebokrok meredeztek a nagy, oszlopos udvarház előtt. Odabenn mintha varázsütésre megállt volna az élet: cellux és olló a pulton, golyóstoll a félig megírt belépőn, a teásbögrében még ázik a filter, nyitott könyvek és félig megfejtett keresztretjtvény az asztalon, a székek hátrarúgva, a konyhában félig megevett szendvics, a gyereksarokban a kuglibábukból három ledöntve, a többi áll, játékok szanaszét, a polcon a virágcserep mellett a locsolókanna... Csakhogy a virág rég elhervadt, emberek sehol, és mindenem vastagon ült a por, még a hatalmas pocsolya tükrén is por úszott a nagyterem közepén, és ha fölnéztünk, fölötte a rogyadozó plafon üszkös sebhelyén át, kis beleképzeléssel, látszott a kék ég.

Háromukat rendeltek ki az épület kiürítésére: egy logisztikust a leltárcsoportból és a két segédmunkást. A feladatunk abból állt, hogy hordjunk ki mindent az utcára reggel tízig, amikor majd jön egy lomtalanító kukáskocsi, amely ötven köbméterig mindent felzabál. A cég az energiaválság közepette szabadulni akart minden ballasztot jelentő objektumától.

A könyvesszekrényekkel kezdtük. Egy rántás a pajszerral, és dőltek, mint a kártyavár. Több mint száz volt. Úgy álltak pórén ott az utcán, mintha garázsvásárt tartanánk, és a bútorok kiszorultak a járdára és az úttestre. A környékbeliek előjöttek házaikból, nézték, forgatták őket, aztán fanyalognak elvonultak. – Más nincs, csak könyvespolc? – kérdezték, és mi hiába kínálgattuk tökéletes állapotú lomjainkat, a válasz mindig ugyanaz volt: – Mit kezdjek egy ekkora könyvespolccal?

Nem kellett egy sem. Ez egy gazdag környék volt, Csillaghegy.

Groteszk garázsvásárunk vége felé, amikor már megjöttek a kukások, és elkezdték aprítani a kihordott berendezést, valami különös düh szállt meg bennünket. Már nem vittük kézben a falból kiszakított-ledöntött szekrényeket, hanem átcúsztattuk a hatalmas pocsolóján, az élükre fordítva korcsolyáztattuk, és a küszöbhez érve nagyot lódítottunk rajtuk, hogy lebucskázzanak a lépcsőn, és a betonjárdára érve darabokra szakadjanak, mint valami aknamezőn.

– Már hetven köbméternél tartunk, mindjárt megtelik! – figyelmeztettek bennünket a kukások, de mi nem törődtünk semmivel, csak törtünk-zúztunk, és az utolsó ázott könyvcsomagig az utcára hordtunk mindent a kultúra csarnokából.

Aztán hordhattuk vissza a maradékot, mert a kukások egyik pillanatról a másikra a járművükbe pattantak, és dübörögve elvonultak, mint egy hatalmas sárga tank.

Szerencsére csak csip-csup dolgok maradtak le. Bárszékre emlékeztető könyvtárosszékeket, fellépőket, puffokat, esernyőket szórtunk vissza az épületbe. Egy hosszú, nyeles vászongöngyölegről azt hittem, napernyő. Aztán ahogy lódítottuk vissza, kibomlott. Zászlók voltak, legalább négy. Nemzeti-szín, unióskék, Budapest-címeres, fekete. Kettőt magához vett a kollégám (Jó lesz focimeccsre!), és akkor valamiért úgy döntöttünk, hogy kitézzük a feketét. A ceremónia röviden és némán zajlott, hanem amikor a fekete zászló már odafönn, a fejünk felett a rozszant timpanonon lengett, valahogy belénk bújt az ördög, és olyan nevetés ragadott el bennünket, hogy csak álltunk a bokáig erő pozdorjatörmelékben, néztük a fekete zászlót, és csak nevtünk, nevtünk, szinte mámorosan, hogy most becsapjuk a világot.

42

Diszkógömb

A legfeltűnőbb tárgy volt az Ecséri piac Kavicsosnak becézett külső placcán; úgy csillogott-ragyogott a napfényben, mint egy diszkógömb.

– Ez micsoda? – kérdeztem az árust.

– Diszkógömb – felelte.

– De hát a diszkógömbök lógni szoktak, ennek meg talpa van.

Az árus a vállát vonogatta.

– A nagyok nyilván a plafonról lógtak, ez meg biztos a pulton állt, hogy bárki forgathassa, ha kedve szottyán.

És be is mutatta, hogy képzeli. A gömb nyikorogva forgott, ezernyi tükröcserepe tündökölve szórta a fényt. Pár másodpercig ki se tudtam vonni magam mágikus hatása alól, de aztán a nyekergő hang kijózanított. Régi földgömbök szoktak ilyen hangot kiadni, ha valaki be akarja jární rajtuk a világtengereket és kontinenseket. Jobban megnéztem magamnak.

– Ez nem földgömb? – kérdeztem. – Ez a talp egy földgömb talpa. Még a dőlésszög is stimmel.

– Talp, talp! – méltatlankodott az árus. – Nem mindegy, hogy milyen talpat kerítettek hozzá? Biztos megörökölte valaki a nagypapa földgömbjét, aztán az egészből egyet tudott hasznosítani, a talpat. Ha kosaras lett

volna, kosárlabdát rak rá. De mert diszkómániás volt, szerzett hozzá egy diszkógömböt. – Kis hatásszünetet tartott, majd hozzátette: – Aztán meghalt diszkóbalesetben. A cucc így került hozzám.

De nem elégedett meg ennyivel. Mintha hipnotizálni akarna, tovább forgatta a gömböt mívesen esztergált, feketére festett talpán.

– Nagyon nyekereg... – kezdtem, de az árus „Hát ha csak az a baj!” kiáltással a mögötte álló Suzukijánál termett, a nyitott csomagtérből varrógép-olajozót kapott elő, és rácsepegtetett valamennyit belőle a ferde tengely felső gombjára. Aztán újult erővel megpörgette.

– Na, így már jobb? – kérdezte diadalittasan, mert a nyikorgás valóban megszűnt.

Nem válaszoltam. Továbbra sem tudtam szabadulni a gondolattól, hogy amit itt látok ezen a kempingasztalon, mégiscsak földgömb. Nem dobták ki a régi papírmásé héjat, hanem egyszerűen befedték egy szétvágott tükör mozaikkockáival. És most ez az egész olyan, mintha a Föld már túl lenne minden korszakon, a változó határok koránál, a diszkóláz koránál, a globális felmelegedésénél és az összes ezután jövőnél, és most jégtáblák fedik végestelen-végig, gonoszul fénylő, hideg pici jégtáblák.

– Egy tízesért árulom – jelentette ki az árus. – Hát csak a talp megér anynyit, maga tudja legjobban, hát nem?

Magamban már szövegeztem a menekülőmondatot, de nem volt szükség rá. Két kínai nő közeledett, a kezükben nyeles kis superkamerával, és ahogy kommentálták a látnivalókat az internetkapcsolat túloldalára, a hangjuk úgy megtelt izgalommal, mint egy futballmeccs szpíkeréé fokozódó gólhelyzetben, amikor rászégezték kamerájukat a diszkógömbre. Nem tudom, mi jöhetett át a képből, mert az objektívbe számtalan tükörszem be kellett hogy csillogjon, kifehérítve minden pixelt, de a két kínai karnyújtásnyira érve már valósággal ujjongott, elsöprő gólörömben félretoltak az útból, és alku nélkül megvették a diszkóglóbuszt.

Ifjúkori évek az állambiztonsági iratok tükrében

Hogyan lettem célszemély?

Történetem origója, a kezdet napja 1980. szeptember 12. Ha vezettem volna saját naplót (persze nem vezettem), bizonyosan semmi érdemlegeset nem jegyeztem volna föl e napról. Pedig ez volt az a fontos nap, amikor a Szervek kitarató és megtisztelő figyelmét *Kocsis Lajos fedőnevű társadalmi megbízott* (a továbbiakban fn. tmb.) szerény személyemre irányította. Én persze mit sem tudtam arról, hogy a *Kedvesem Espresso* félhomályában tanácskozó két egyén, a már említett *Kocsis Lajos fn. tmb.* és *Udvardi Ernő rendőr főhadnagy*, a III/III-4-a alosztály munkatársa éppen rólam és az előző nap nálam tartott lakásszemináriumról beszélnek. Kocsis elmondja tartójának, hogy Geréby György csoporttársam meghívása alapján vett részt egy szemináriumon, amit eredetileg Szabó Miklós tartott volna, de ő végül nem jött el. Helyette *Szilágyi Sándor* számolt be friss lengyelországi tapasztalatairól, a KOR egyik vezetőjével (a tmb. a nevére nem emlékezett) és a Szolidaritás aktivistáival történt találkozásjáról. Szilágyi a jelentés szerint nagy mennyiségben hozott haza röplapokat és más dokumentumokat. Ezt követően Szilágyi még beszélt a Szegényeket Támogató Alap működéséről, és elmondta, hogy aznapra volt egy meghirdetett rendezvény, ami számára ismeretlen okokból elmaradt. Ehhez kapcsoló-

dóan a házigazda (én) a jelentés szerint azt „javasolta, hogy ők is hozzanak létre egy »segélyező« csoportot. A jelenlévők beleegyezése után vállalta, hogy elvégzi majd a könyvelést, azaz a pénzüsszegek bevételezését és kifizetését. Az idő előrehaladására való tekintettel a részletek megbeszélésére nem került sor.” A négyoldalas, bőbeszédű beszámoló (csak nem sorra fizették?) az este állítólagos hullámzó hangulatára is kitért.

Kocsis lelkesedését a vállalt feladata iránti kötelességtudat mellett a bosszúvágy is fűtötte Szilágyival szemben, aki korábban elcsábította a feleségét, és a tmb. szemmel láthatólag ezen még mindig nem tudta túltenni magát.

Bár Kocsis jelentésének közepontjában Szilágyi Sándor (Saci) állt, Udvardi számára az igazán érdekes információ a szeminárium maga, annak résztvevői és a számukra akkor még ismeretlen házigazda volt. Az írásos értékelésben kiemelte, hogy a tmb. rendkívüli találkozót kért az ügyben, információi operatív értékűek. Társaságunk felkeltette az érdeklődését, kíváncsi volt arra, hogy kinek a befolyása alatt áll a csoport, Szilágyi jelenléte véletlen volt-e. Adott egy sereg feladatot a buzgó tmb.-nek. Intézkedésként javasolta Szent-Iványi adatainak a nyilvántartásban történő ellenőrzését, a III/III-2 osztály és a „Kéregetők” fn. foglalkozó vonal tájékoztatását.

A leadott jelentések szerint tmb. és tartója gyakran találkoztak a *Kedvesem Espresso*-ban, aminek az azonosítása némi bizonytalanságba ütközik, ugyanis *Kedvesem Espresso* Budapesten nem volt. A Váci utcai *Kedves Espresso* akkoriban kedvelt hely volt, csak 1983-ban nyílt meg a helyén a Fontana Áruház. Ezenkívül a Bartók Béla úton nevezetes hely volt a *Ma Cherie*, ami magyarul kedvesemet jelent, akár ez is lehetett a helyszín. Ez a presszó egyébként később a besúgói találkozónál sokkal fontosabb események helyszínévé vált: itt alakult meg 1988-ban a Fidesz, és akkoriban több nagy érdeklődést kiváltó sajtótájékoztatóra is ebben a presszóban került sor.

Kocsis rendkívüli jelentése beindította az állambiztonsági gépezetet. A másnapi jelentésben is szerepelt az információ, de ebben már Szilágyit meg sem említették, a „Történész” elmaradt előadására utalnak (tévésen, hiszen a „Történész” fn. nem Szabó Miklóst, hanem Vigh Károlyt illette, aki úgy került ide, ebbe a történetbe, mint Pilátus a krédóba). A Napi jelentés már a résztvevőkre (10 fő egyetemistára) és rám koncentrált. Intézkedésként pedig elrendelte személyemre az előzetes ellenőrzést. Nem sokkal később (1980. október 3-án) már egy ún. Objektum Dossziét is létrehoztak 11-OD-4884 számon, „Az ún. repülő egyetem keretében az ifjúság körében ellenséges fellazító tev(ékenységet) kifejtő személyek és kapcsolataik” címmel. A dosszié első bejegyzése az én meglehetősen sovány és tartalmatlan jellemzésem, amely a szikár életrajzi adatokon túl összesen két rövid mondatot szentelt nekem: „Jellemzése szerint fejlődésére nagy hatással volt családi helyzete.

Értelmi fejlettsége, felfogóképessége az átlagon felüli.” Csalódást keltpőten szerény profil, ennél azért színvonalasabb munkát vártam volna a Szervektől. Ekkor kaptam a *Segélyező fn. bizalmas nyomozás célszemélye* epósi jelzőt is. Innentől az iratokban általában ezen a néven emlegettek, de nem voltak mindig következetesek, mert gyakran az eredeti nevémen, máskor Sz. István néven szerepeltem.

Kocsis következő jelentését október 22-én adta le a lakásához közel eső *Déryné Eszpresszóban*. Ennek tárgya már egyszerűen: *A Szent-Iványi István féle összejövétel*, amelyre egy nappal korábban került sor. Az tmb. ügybuzgalma elismerésre méltó, az eseményről azonnal jelentett. A találkozón Pető Iván tartott előadást a Szovjetunióának a második világháború után fizetendő jóvátételről. Kocsis részletesen felsorolja, hogy kik voltak jelen, csupán (Hodosán) Róza és (Mohai) Tamás kapcsán nem tudta azonosítani a családi nevüket. A tartótiszt ismét dicséretben részesítette Kocsist, külön kiemelte a látóköriükben lévő Pető Iván fokozódó aktivitását. A tmb. feladata, hogy továbbra is kísérje figyelemmel az összejöveteleket, szerezze be a hiányzó családneveket. Az információt megküldték a III/III-2-a alosztálynak.

A szorgalmas tmb. egy hét múlva megint jelent tartótisztjének, ismét a Déryné Eszpresszóban az újabb összejövételről. Ez alkalommal arról számolt be, hogy a találkozón Szabó Miklós kezdte meg előadás-sorozatát a kelet-európai kommunista pártok történetéről, a hitleri Németországról és a sztálini rendszerről.

A jelentés kiegészítése tartalmazza, hogy a tmb. néhány nappal ké-

sőbb beszélgetést kezdeményezett Szent-Iványival, aki őt fokozott titoktartásra figyelmeztette (óh, milyen naiv voltam akkor!), majd hozzáfűzte, hogy tudomása szerint az egyetem vezetése a rendőrséggel együttműködve szeretne bejuttatni embereket az ilyen csoportokba. (Jónak mondtam, éppen annak, aki már bejutott!) Ezért a jó munkáért újabb dicséretet kapott Kocsis. A jelentést a hivatali előjárók is annyira fontosnak találták, hogy a november 5-i *Napi operatív információs jelentés* első oldalán közölték. Majd nem sokkal később a jelentés a mi szemináriumunkkal már a *Belső ellenséges elemek tevékenysége* fejezetben foglalkozott, és különösen nehezményezték Báró fn. célszemély történelmi előadásait (az én megfejtésem szerint ez Szabó Miklós előadásaira vonatkozott).

46

Kocsis a következő általam ismert jelentését december 4-én adta át Udvardinak, már megint a Déryné Eszpresszóban. A besúgott szeminárium összejövételre december 2-án került sor, Pető Iván volt az előadó, aki ez alkalommal az 1945 után létrehozott Gazdasági Főtanács működéséről beszélt. Az előadást követően a jelenlévők megvitatták a Diákpárlament ülésének eredményeit. A jelentés szerint: „*Szent-Iványi és társai ugyanis arra készültek, hogy javaslataik, elképzeléseik elfogadtatásával az eddiginél nagyobb befolyást szereznek az egyetemi fiatalok körében. Törekvéseik sikertelennek bizonyultak, Szent-Iványi szerint elszigetelődtek.*” Itt szükséges rövid időre átvenni a szót a tmb.-től, mert ő ezen a ponton a „költészetnek” tett komoly engedményt a valósággal szemben. A szeminárium résztve-

vőinek többségével együtt dolgoztuk ki a Hallgatói Képviselői Rendszer nevű diákönkormányzatiság és érdekképviselő tervét, ezt ismertettük a Diákpárlamenten, ahol a hallgatóság egyáltalán nem utasította el a tervet, és szó nem volt elszigetelődésről. Az igaz, hogy később a mi tervünkől nem lett semmi, csoda is lett volna, ha sikerül, de nem a diákok támogatásának hiánya, hanem a KISZ és az egyetemi vezetés bürokratikus fondorlatai miatt.

Udvardi főhadnagy ismét dicséretben részesítette Kocsist, és feladatul szabta számára, hogy szerezzen be újabb információkat a belső ellenzék tevékenységéről.

A Napi jelentés ebből az időből a *Belső ellenséges elemek tevékenysége* címszó alatt beszámol egy *Tanár fn.* bizalmas nyomozás célszemélyének előadásáról is, ami szintén az én lakásomban történt volna, de én erre egyáltalán nem emlékszem. A beszámoló szerint a Tanár „*egy szervezett csoport alakítását tervezi Radikális Tanulmányi Társaság néven. Szerinte ugyanis az ellenzék eddig »ad hoc« összeszövetkezései nem elégségesek, szükséges egy olyan mag, mint ez a társaság, amely köré már lehetne tömörülni. Elképzelése, hogy először a fiatalság helyzetét értékelnék, majd a magyarság-Nyugat témakör keretében azt vizsgálnák meg, hogy mi a lakosság nem hivatalos, cenzúrázatlan véleménye: szeretné-e a kapitalizmust vagy sem.*” A Tanár a vezetőségben szeretné látni Kis Jánost, Szalai Pált és Szilágyi Sándort. Pár héttel később már arról írt a Napi jelentés, hogy a Tanár visszalépett az ötlettől, és a diákok is visszautasították a részvételt. A mai napig rejtély számomra, hogy ki lehetett ez a titok-

zatos Tanár, és mi volt ez a jelentés alapján meglehetősen bizarr terv, amitől végül elállt. Nem zárható ki, hogy ez is az ügynök túlbuzgalmának gyümölcse, és a jelentésnek semmi valós alapja nem volt.

A Békecsoport és a Dialógus

1981 őszen forrongott Nyugat-Európa, legalábbis mi innen úgy láttuk. A nagyobb városokban sorra tartottak gigantikus béketüntetések, békemeneteket és étláncokat. A legnagyobb ezek közül novemberben Amszterdamban volt, ezért a tüntetéshullámot kiváltó okot el is nevezték *hollanditisznek*.

A valódi ok azonban a NATO 1979. decemberi kettős határozata volt, amely válaszként született az időközben Kelet-Európában (így hazánkban is, csak akkor éppen erről még mit sem tudtunk) nagy számban telepített szovjet SS-20, ill. SS-21 közepes hatótávolságú nukleáris rakétákra. A nukleáris erőegyensúly veszélyesen megbillent Európában, ezért a NATO úgy döntött, hogy leszerelési tárgyalásokat kezdeményez a Szovjetunióval, és amennyiben ez nem vezet eredményre, megkezdni a korszerű Pershing-2 rakéták telepítését Nyugat-Európában. 1981-ben Genfben megkezdődtek a leszerelési tárgyalások, de ezek teljesen eredménytelenül, időhúzó jelleggel zajlottak, így azután 1983-ban elkezdődött a Pershing-2 rakéták telepítése. A nyugati békemozgalmak nem kevés szovjet háttérsegítséggel (ennek a története ma már jól ismert) 1981 és 1983 között hatalmas tömegrendezvényeken tiltakoztak a telepítés ellen, követelték a nukleáris fegyverek leszerelését, a legradikálisabbak az adott ország

(leginkább az Egyesült Királyság) NATO-ból történő kilépését is.

E hírek nem maradtak hatástalannak, jóllehet számunkra az első számú minta még mindig a Szolidaritás mozgalom és az NZS, a lengyel független diákszövetség volt. 1981. november 17-én, az ELTE bölcsészkar Diákszékesület ülésén *Nóvé Béla* egyetemi hallgató javaslatot tett egy budapesti független egyetemi békedemonstráció megrendezésére. A javaslat a diákok körében nagy tetszést aratott. Közvetlenül a békefelhívás történetének lezárulta után írott beszámolómban ezt írtam: *„A hozzászólásokból az a kép rajzolódott ki, hogy a békemenet az általános és kölcsönös leszerelés jegyében, a teljes önkéntesség és személyes felelősség alapján, társadalmi szervezésben tartassék meg.”*

Tíz önként jelentkező rögtön létre is hozta az ún. Békecsoportot, akiket megbíztak azzal, hogy szövegezzenek meg egy felhívást.

Az állambiztonságiak kezdettől gyanakodva nézték a szerveződést, és ez tükröződik abban, hogy a *Belső ellenséges elemek tevékenysége* alatt tárgyalta a Napi jelentés a mi ügyünket. November 18-án a következőket írja: *„B(alog) Katalin és T(ardos) Ágnes, a Segélyezők f. bizalmas nyomozás célszemélyének aktív kapcsolatai óriási győzelemként értékeli, hogy az ELTE BTK Ifjúsági parlamentjén a békeüzenetre vonatkozó javaslatot elfogadták és bizottságot hoztak létre annak megvalósítására. Ugyanígy értékeli azt is, hogy az intézményi parlamentbe megválasztott küldöttek egyharmada Sz. I. embere.*

Azt tervezik, hogy a béketüntetés gondolatát a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem ifjúsági parlamentjén is felvetik.”

A Békecsoport jóindulatát és együttműködési készségét bizonyítandó november 20-án felkereste az Országos Béketanács elnökét, Sebestyén Nándornét, aki a beszámoló szerint „rokonszenvezett a kezdeményezéssel és támogatásáról biztosította a békecsoportot”. Ezt követően a békecsoport küldöttségei november 21-én felkeresték a három egyetem (BME, SOTE, MKKE) diákszékhelyeit, és ott ismertették a felhívást. Bár a békemenet gondolatát mindhárom egyetem diákszékhelye támogatta, önkéntes szervezők kijelölésére sehol nem került sor, hanem az adott egyetem KISZ Bizottsága vállalta a szervezés lebonyolítását.

A Napi jelentés néhány nappal később úgy értesült, hogy „A Segélyezők fn. biz. nyomozás célszemélye és az ELTE Bölcsészettudományi Karán létrehozott »békebizottság« tagjai a másik három egyetem (BME, SOTE, MKKE) diákszékhelyén végrehajtott szervező akciójukat nem kellően sikeresnek értékelik.

A további teendőkről tartott megbeszélésükön felvetődött, hogy nyilatkozatukat még november 25-e, a KISZ KB Intéző Bizottságának ülése előtt megjelentetnék valamelyik napilapban. Elhatározták, hogy felkeresik a budapesti egyetemeket és főiskolákat újabb csatlakozó személyek felkutatása céljából.”

A szervezők arról értesültek, hogy a KISZ KB november 25-én egy békedemonstrációra szóló felhívást tesz közzé, ezzel ellehetetlenítve és kisajátítva az eredetileg független kezdeményezést. Ezért újabb találkozót kértünk Sebestyén Nándornétól, A találkozón én is részt vettem, erről így számoltam be:

„Sebestyén Nándorné elképzelhetőnek tartotta, hogy az akkor már csaknem biztos KISZ KB-felhívás mellett a bölcsészkarai kezdeményezés megtartsa eredeti jellegét... A küldöttség feltételesen tárgyalt a békemenet lebonyolításának időpontjáról (december 15-20 között valamikor) és útvonaláról (kölsönösen helyesnek vélték az Ismeretlen Katona Sírjától induló és az Országházig tartó útvonalat.”

A december 3-i Napi jelentés megnyugvással írja, hogy a három egyetem (BME, SOTE és MKKE) korábban tartott ifjúsági parlamenti „Sz. István kapcsolatainak felhívását mind a három egyetemen elutasították és a KISZ-re bízták a békedemonstráció megrendezését.” A Segélyező kapcsolatai „kijelentették, hogy ha a KISZ megpróbálja kisajátítani a kezdeményezésüket, akkor attól elhatárolják magukat”.

A várakozásoknak megfelelően a KISZ KB november 25-én kibocsátotta a saját felhívását, amelynek már semmi köze nem volt az eredeti kezdeményezés céljához és tartalmához: a Sportcsarnokban rendezendő békenagygyűlést hirdettek meg, abból a Békecsoportot teljes egészében kihagyták.

Ezzel az eredeti kezdeményezés teljesen kilátástalan helyzetbe került, amit mi is kénytelenek voltunk belátni, és november 26-i ülésünkön a Békecsoport feloszlásáról döntöttünk.

Természetesen miután a Béketanács és a KISZ úgymond átvette a kezdeményezést, az rögtön elhalt, és a tervezett decemberi békedemonstrációból nem lett semmi, helyette egy állampárti rendezvényt tartottak a Sportcsarnokban, amelyen értelemszerűen már szó sem volt a ke-

leti leszerelésről, csak a Pershingek elleni tiltakozásról.

A kezdeményezés mégis fontos tanulsággal szolgált számunkra. Felcsillantotta a legalitás határán vagy az ún. „szürke zónában” megvalósítható független politizálás lehetőségét. Ez túl csábító lehetőség volt ahhoz, hogy ne tegyünk egy próbát vele. Ezért 1982 tavaszán több körben folytattunk megbeszélést barátaimmal, ismerőseimmel – az állambiztonsági nyelv szerint kapcsolataimmal – egy független békecsoport vagy mozgalom létrehozásáról. Ezeket a kötetlen és közvetlen eredményre nem vezető megbeszéléseket hónapokon át folytattuk változó összetételű társaságokban, magánlakásokban.

A birtokomban lévő iratok tanúsága szerint ezeknek a megbeszéléseknek hosszú ideig nem sikerült felkelteni a Szervek érdeklődését (vagy ezekhez az iratokhoz nem jutottam hozzá), és ez lehet az oka, hogy a Napi jelentésekben sem találunk róluk szóló híreket egészen 1982. június 9-ig, amikor is ezt írják: „*A Segélyező fn. bizalmas nyomozás célszemélye és elvbarátai arról tárgyalnak, hogy a bécsi békefesztivál meghiúsulása ellenére miként lehetne a »magyarországi békemozgalom« csíráit életben tartani. Egy olyan összejövetelt terveznek, amelyen egy, az ősszel létrehozandó »béke-klub« előkészítéséről tanácskoznak. Tervüktől függetlenül az Országos Béketanácssal fennálló kapcsolatukat nem akarják megszakítani, mert úgy vélik, hogy az egyes dolgokban hasznukra lehet.*”

A Dialógus Békemozgalom végül sok-sok ilyen megbeszélést követően formálisan 1982. szeptember 2-án

alakult meg, én is az alapítók egyike voltam.

Az alapítók között volt a már korábban megismert *Kocsis Lajos fn. tmb.* is, aki mondhatni, hogy az előkészítés egyik legaktívabb szervezője és kezdeményezője, valósággal a motorja volt. Ma már sejtjük, hogy neki minden bizonnyal más célja és elképzelése (ill. megbízatása) volt ezzel a szervezettel, mint a többi alapítónak. Ám erről akkor még nekem és társaimnak sejtelmünk sem volt.

Időközben egy új ügynököt állítottak rám. A *Filozófus fedőnevű ügynök* (ő már nem tmb., hanem ügynök volt) *Bálint Ferenc főhadnagynak* jelentett szorgalmasan. Bálint Ferenc a III/III-2-a alosztály munkatársa volt ekkor. *Filozófus* az első általam ismert jelentését 1982. szeptember 21-én adta, ám ebben még nem túl sok konkrétum volt. Elmondása szerint Szent-Iványi és társai „*baráti társaságukat jól megválasztják, nehezen megközelíthetők, kizárják a holmi egyszerű hallgatókat*”. Az már érdekesebb információ, hogy „*ezek a diáktársak titkos összejöveteleket tartanak, külföldi kapcsolatokat ápolnak, például a Lengyelországban élő diáktársaikkal. Véleménye szerint ezek az összejövetelek nem a haladás érdekében történnek.*” Bálint főhadnagy elégedett, operatív értékűnek nevezi a jelentést, mert tükrözi Szent-Iványi egyetemi hallgatótársai általi megítélését, és az ügynök feladatául szabja, hogy keresse a kapcsolatot Szent-Iványival, valamint a *Dialóg* (sic!) *Békecsoporttal*.

Az ügynök következő általam ismert jelentését tartótisztjének október első felében adja át. Ez a részletes jelentés a Dialógus Békecsoport

Ruzsa Ágnes lakásán történt megbeszéléséről szól. A jelentés beszámol arról, hogy „*a Szent-Iványi-Csökmei kettős szerint a Béketanács csak az MSZMP-nek megfelelő platformot kíván kialakítani, ezért elutasítják. Ruzsa szerint sem lehetnek vérmes remények, míg a többség szerint sikerül színvallásra kényszeríteni a hivatalos szerveket.*” Bálint főhadnagy szerint ez a jelentés is operatív értékű, mert tartalmazza azokat a működési elveket, amelyek elhatárolják a csoportot az Országos Béketanácsról.

Filozófus fn. ügynök október 20-án ismét új információkkal jelentkezik. A részletes jelentést a tartótiszt nagyra értékeli. Megállapítja, hogy a Dialógus aktivistái továbbra is rendszeresen tartanak összejöveteleket, terjesztik az Angliában elkészült jelvényeiket, az egyetem állami és pártvezetésétől kapott instrukciókat nem fogadják el. Itt egy közbevetendő megjegyzés: én nem tudok ilyen instrukciókról, de ezek szerint volt közöttünk, aki kapott instrukciókat, csak ezt nekünk nem árulta el. A főhadnagy fontosnak minősíti az ügynök kapcsolatát Szent-Iványi Istvánnal, és utasítja arra, hogy vegyen részt a Dialóg (sic!) Békecsoport munkájában, az „ellenforradalom” évfordulójával kapcsolatos információkat pedig soron kívül jelentse.

A Dialógus Békecsoport nemcsak a nyugati szervezetekkel kereste a kapcsolatot, hanem a keletnémet békemozgalommal is, ami az ottani evangélikus egyház védőszárnya alatt működött. Kézenfekvő volt, hogy velük is együttműködjünk, mint a keleti blokk egyedüli jelentős és ténylegesen független békemozgalmával. Csakhogy az együttműködés nemcsak nekünk, hanem

országaink állambiztonsági szervezeteinek is eszébe jutott, akik az elvtársi internacionalizmus jegyében a mi ügyünkben is felvették egymással a kapcsolatot. Ennek köszönhetően azt a vékony Stasi-dossziét, amit a keletnémet állambiztonság állított össze velem kapcsolatban.

Az első bejegyzés a keletnémet állambiztonsági minisztérium *Kienberg* nevű vezérőrnagyától származik, aki a két ország állambiztonsági szerveinek 1978-ban megkötött együttműködési megállapodása alapján engedélyezi, hogy a Szocialista Kelet-Európa Bizottság (*Sozialistisches Osteuropakomitee*) Magyarországgal kapcsolatos „elleneséges” tevékenységéről készült összefoglalót a magyar elvtársakkal megosszák. A dokumentum „*streng geheim*” (szigorúan titkos) minősítést kapott, és jelzi, hogy a bizottság egyik tagja (alighanem *Hubertus Knabe*, a nevet a nálam lévő iraton kitakarták) állítólag 1982 júliusában három héten át Magyarországon tartózkodott, és tudomásuk szerint hét ellenséges személlyel, köztük velem is találkozott. Az ügyben illetékes *Damm* vezérőrnagy szeptember 22-én magyar partnerének, *Roszol* alezredesnek, akit egyébként Drága Roszol elvtárs! (*Werter Genosse Roszol!*) megszólítással illet, megküldi a dokumentumot, és kéri, hogy amennyiben az illető magyarországi tevékenységéről tudomása van, arról feltétlenül tájékoztassa. *Roszol* alezredes nem kapkodta el a választ, csupán november 3-án válaszolt táviratban *Damm* elvtársnak, amiben pontos adatokat közöl a kért személy magyarországi tartózkodásáról, majd megerősíti, hogy az illető találkozott velem, aki ellenséges te-

vékenység miatt operatív ellenőrzés alatt állók. Egyúttal megerősítik, hogy az iratban szereplő hét személy az ellenséges ellenzéki csoportosulás meghatározó szereplői. *Damm* elvtárs továbbítja az információkat *Kienberg* vezérőrnagynak, aki az értékes információkért cserében újabb fontos információs csomag átadását javasolja a magyar elvtársaknak, *Damm* vezérőrnagy november 18-án újabb levelet küld *Roszol* elvtársnak, és annak melléklete az a szigorúan titkos dokumentum, ami egy részletes információs jelentés az „*ún. független magyar békemozgalomról*”. Ebben a dokumentumban ismét megneveznek, mint a Dialógus egyik vezetőjét, de friss információ alapján már azt is tudják, hogy jelenleg Bécsben vagyok egyéves (valójában 9 hónapos) osztrák ösztöndíjjal. *Damm* elvtárs felhívja a figyelmet az anyag szigorúan bizalmas kezelésére a forrás védelme érdekében.

Ennyi van a Stasi-dossziémban, pedig éppenséggel lehetne több is. A két állambiztonság sem működött tökéletesen együtt. Az intézkedés rovatban az áll, hogy felderítik a két személyt, és tájékoztatják az NDK áb. (állambiztonsági) szervezetet. Nos, ez aligha történt meg, mert akkor a Stasi-dossziémban benne lenne. Egyébként több NDK-ból érkező békemozgalommal is találkoztam abban az időszakban, köztük *Markus Meckel* teológussal, későbbi honvédelmi miniszterrel, aki ma is jó barátom, arra viszont már nem emlékszem, hogy ő a két német egyike volt, vagy egy másik alkalommal találkoztunk. Ha jól emlékszem, akkor a kapcsolatot vele *Balog Zoltán* református lelkész (jelenleg püspök, korábban miniszter) hozta össze.

Mint a jól értesült német belügyesek a dokumentumban jelezték, 1982 őszén osztrák állami ösztöndíjjal Bécsbe tettem át a székhelyemet, és 1983 nyaráig nem is tértem haza.

Ausztriai ösztöndíjam idején az itthoni történelemből, így a Dialógus további történetéből is, távollétem miatt kimaradtam, de az otthonról érkező hírek egyre nagyobb aggodalommal töltötték el. 1983 áprilisában megkezdődtek a rendőri zaklatások az aktivistákkal és az ideérkező külföldi vendégekkel szemben. Akkor persze még nem tudtuk, hogy mindennek az MSZMP KB PB március 29-én elfogadott határozata volt az oka. Ekkor vetettek véget az addig engedékenységnak és bizonytalanságnak. A határozat beszámol arról, hogy „*Az elmúlt év szeptemberében megjelent a magát »független magyar békemozgalomnak« tekintő Dialógus békecsoport, amelyhez főként egyetemisták és fiatal értelmiségiek tartoznak. A csoport nem rendelkezik jelentősebb tömegbefolyással, de hatása növekvő. Jelenleg Budapesten, Szegeden, Debrecenben és Pécsen működnek Dialógus csoportok.*” Majd azt is meghatározza, hogy mi a teendő a békemozgalommal kapcsolatban: „*Ha e csoportok tevékenysége törvénybe ütközik, államunk alapvető érdekeit sérti, akkor adminisztratív eszközöket is alkalmazni kell. A békemozgalom különböző megnyilvánulási formái nem lehetnek a külső és belső politikai ellenzék fórumai. A magyar békemozgalomnak egységesen az Országos Béketanács irányítása alá kell tartoznia, rajta kívül álló mozgalmak nem legalizálhatók.*”

Kocsis Lajos fn. tmb. rögtön megértette az idők szavát, és még áprilisban kilépett a Dialógus veze-

téséből, majd nem sokkal később szembefordult a mozgalommal. Nyilatkozatában, amit az Országos Béketaanácsnak, a londoni END-nek, a Dialógusnak és Ancsel Éva marxizmusoktatónak küldött el, már konspiratív ellenzéki csoportnak nevezte a Dialógust. Ezt a gesztust az OBT azzal hálálta meg, hogy a Béketaanács klubja vezetőjének nevezte ki.

Amikor 1983 nyarán hazatértem, a Dialógus felszámolásának végjátéka folyt, a hősies utóvédharcokban alig vettem részt, csak mellékszereplő voltam, az irataim között csupán egyetlen feljegyzés szól erről az időszakról. 1983 őszén egy Dialógus-rendezvényre látogatott *Gert Weisskirchen* német szociáldemokrata képviselő. Erről a Napi jelentés így számol be: „részt vett a Dialógus békecsoport összejövetelén, ahol egy nyilatkozatot készítettek és azt – meg egyezésük szerint – az NSZK-ban hozták nyilvánosságra. Ebben az SPD és a Dialógus nevében kijelentik, hogy mindkét ország kormányát elítélik, mivel azok nem tesznek meg mindent a rakétatelepítések megakadályozására. *G. Weisskirchen* a bizalmas nyomozás alatt álló SZ. ISTVÁN-nal együtt felkereste *H. (Hegedűs) András* »F« *dossziés személyt.*” Ekkor ismertem meg *Gert Weisskirchent*, akivel azóta is tartom a baráti kapcsolatot, és találkozásaink során gyakran felmerül az első kalandos, konspiratív találkozásunk története.

„Kiutazása jelenetős közérdeket sért”

Amikor 1982 őszén tele tervekkel, várakozásokkal megérkeztem Bécsbe, mint a bécsi egyetem vendéghallgatója, meglehetősen kevés pénz és egy ajánlólevél lapult a zsebemben.

Akkor még nem is sejtettem, hogy ennek az ajánlólevélnek milyen nagy jelentősége lesz a továbbiakban. Nagybátyám írta, és címzettje régi közeli barátja, *Gogolák Lajos* bécsi történészprofesszor volt.

Nem sokkal érkezésem után kötelességszerűen felkerestem *Gogolák Lajost* és feleségét, *Trudit*, hogy átadjam nagybátyám szívélyes üdvözlését és az ajánlóleveletemet. Az első találkozást hamarosan újabb követte, és rövid idő múlva a *Gogolák* házaspár bizalmába és szeretetébe fogadott engem. Ez teljesen kölcsönös volt, én is nagyon megszerettem őket. Lenyűgözött *Lajos* imponáns műveltsége, szakmájának mélyreható ismerete, sziporkázó elméje és szeretetre méltó, kicsit frivol, olykor bohém személyisége. Nem kevésbé imponált nekem *Trudi* asszony határozottsága, egyenessége és mégis emberséges, meleg személyisége.

A kapcsolat hazatérésem után sem szakadt meg közöttünk: főleg levélben, időnként telefonon beszéltünk egymással.

Lajos már bécsi tartózkodásom idején is rá akart beszélni arra, hogy maradjak Bécsben, ott fejezzem be az egyetemet, és kezdjek tudományos karriert. Én akkor mégis úgy gondoltam, hogy otthon van dolgom, családom, barátaim, és hazatértem.

Nem sokkal hazaérkezésem után, 1983 szeptemberében a hatalom eltávolította *Kulin Ferenc* főszerkesztőt a *Mozgó Világ* folyóirat éléről, és a teljes szerkesztőség szolidaritást vállalt vele. Amikor nem tudták elérni *Kulin* visszahelyezését, tiltakozásuknak a teljes szerkesztőség távozásával adtak nyomatékot. Közeli kapcsolatban álltam a *Mozgó Világ* szerkesztőségével, több szerkesz-

tővel, szerzővel baráti volt a viszonyom, ezért evidens volt számomra, hogy ebből a tiltakozásból nekem is ki kell vennem a részem. A *Mozgó Világ* az egyetemisták körében is nagyon népszerű folyóirat volt, a másfeledik nyilvánosság talán legfontosabb bástyája, amit mindenképpen szerettünk volna megvédeni. Barátaimmal, egyetemi társaimmal úgy döntöttünk, hogy egy több egyetemre kiterjedő tiltakozó akciót és aláírásgyűjtést indítunk a *Mozgó Világ* megmentése érdekében.

A tiltakozás központja értelemszerűen a Bölcsészkaron volt, de jó néhány más egyetemen, főiskolán is folyt az aláírásgyűjtés. Mi a félelemleti büfé előtti folyosón, egy nagy tiltakozó plakát alatt gyűjtöttük nyilvánosan az aláírásokat. Egyre-másra teltek be az ívek, amikor előbb a kari KISZ-bizottság egyik korifeusa jelent meg, aki le akart beszélni minket az akcióról, a kísérlet természetesen eredménytelenül végződött. Kisvártatva azonban megjelent *Pölöskei Ferenc*, a kar feldúlt dékánja néhány komor és számunkra ismeretlen férfi társaságában. Üvöltve közelített felénk, majd letépte a plakátunkat, és utána az aláíróíveket igyekezett felmarkolni a büféből kölcsönzött pultról. Ennek egy ideig ellenálltam, huzakodtunk egy darabig, majd kénytelen voltam engedni. A Bölcsészkar épületét percek alatt rosszarú belügyesek sokasága lepte el, és az állambiztonságiak azonnal lezárták a bejáratokat, oda aznap már senki nem léphetett be.

Ezzel azonban nem zárult le az incidens. Néhány nap múlva ajánlott levélben tudatták velem, hogy hallgatói jogviszonyomat felfüggesztették, fegyelmi eljárást indítanak

ellenem, addig pedig az egyetem épületébe nem léphetek be. Ezek után izgalmas, szorongó várakozással eltelt hetek következtek számomra.

Néhány hét múlva sor került egy zord hangulatú fegyelmi tárgyalásra, aminek a végeredménye rácafolt a baljós előjelekre, és kedvező volt: utolsó szigorú fegyelmi megrovással megúsztam az akciót, lediplomázhattam. A kedvező ítéletben nagy valószínűséggel komoly szerepe volt hallgatótársaimnak is, akik a várakozás heteiben felkeresték a dékánt, és ülősztrájkot helyeztek kilátásba arra az esetre, ha engem eltávolítanak. Ma úgy gondolom, hogy valószínűleg nem a karon és nem is az egyetemen dőlt el a sorsom, de a döntés hátteréről azóta sincs pontos információ.

Meglepő, hogy erről az esetről, ami abban az időben alighanem a legnagyobb „csínytevésünk” volt, a rólam szóló jelentésekben alig valami olvasható. Összesen két hír, azok közül is egyikük téves, a másik irreleváns. A megbízhatónak tekintett és ellenőrzött információ szerint a „*Védd meg a Mozgó Világot!*” feliratú plakátokat én készítettem. Ez nem igaz, mert azokat *Nóvé Béla* és hallgatótársai készítették. A jelentés másik híre szerint az egyetemisták között azt terjeszttem, hogy a „*kultúrpolitika következő célpontja a Medvetánc lesz*”.

Engem az a kérdés foglalkoztat, hogy tényleg csak ennyi és ráadásul ennyire pontatlan információja volt az állambiztonságnak az akciónkról, vagy ezeket a pontos és részletes információkat időközben megsemmisítették, esetleg a nem hozzáférhető anyagok között van? Ahhoz,

hogy pontos képet alkothassunk az állambiztonság működéséről, képességeiről, hatékonyságáról, ezekre a kérdésekre ismernünk kellene a választ.

Az egyetem befejezése után két évig semmilyen álláslehetőséghez nem jutottam. Feketén, vagy ahogy ezt akkor neveztük, négerként dolgoztam, fordítottam, kódoltam, kerdőbiztos voltam, de szilárd egzisztenciára nem tudtam szert tenni.

Ebben a kilátástalannak tűnő helyzetben született atyai jóbarátom és jótevőm, Gogolák Lajos mentőakciója, aki egyéves ösztöndíjat harcolt ki nekem Bécsben. Igen ám, csak-hogy hiába volt ösztöndíjam, útlevelem nem volt hozzá. Hosszú kálváriát jártam végig, de útlevelet így sem kaptam. A Napi jelentésekből meglehetősen részletességgel rekonstruálható a történet. Az 1984. április 13-i Napi jelentés beszámolt arról, hogy „Gogolák Lajos, a bécsi Karl Renner Intézet tanára (téves, a bécsi egyetem Közép-európai Intézetének volt a tanára) közölte Sz. Istvánnal, hogy tanulmányait hivatalosan is előkészítik és a magyar szervek akadékoskodásának elhárítása érdekében, szükség esetén örökre fogadják Sz. Istvánt.” Információjuk szerint Gogolák azt is közölte, hogy az osztrák külügyminiszter átadta az ügyet az MNK külügyminiszterének, és a kérdés az osztrák–magyar belügyminiszteri találkozón is felmerül majd. Minderről az osztrák nagykövet fogja tájékoztatni Sz. Istvánt. A jelentés szerint ez az információ állítólag megbízható, ellenőrzött.

Egy következő jelentés azt állítja, hogy Gogolák Lajos továbbra is sokoldalúan segíti Sz. István pályafutását: Bécs polgármesterének

segítségével egy 10 hónapos ösztöndíjat eszközölt ki számára. Ez megint téves információ lehet, mert az ösztöndíjat az *Österreichische Forschungsgemeinschaft* ajánlotta fel, amihez a polgármesternek nem sok köze lehetett.

A Napi jelentés szerint ebben az időben Gogolák magyarországi kapcsolatait is igénybe vette, hogy ösztöndíjakat biztosítson Sz. István számára. „Korábban Berend T. Iván segítségét kérte, aki – tájékoztatásunkat követően – a kérést nem támogatta. Gogolák jelenleg Ránki György történész segítségére számít, aki előzetes ígéretet tett arra, hogy 1985. szeptemberétől biztosít ösztöndíjas állást Sz. Istvánnak.” Mondanom sem kell, hogy ebből sem lett semmi, de ebben szerepe lehetett annak az intézkedési utasításnak, hogy „akadályozzák Sz. István ösztöndíj kérelmeinek megvalósítását.”

Egy következő Napi jelentés, még mindig 1984-ből tudni véli, hogy „Sz. István újabb kísérleteket tesz elutasított ösztöndíj kérelmének felülvizsgálatára. Kapcsolatot keres az MTA elnökéhez, remélve, hogy annak közbenjárása számára kedvező döntéshez vezet. Intézkedés: - végrehajtják a korábbi akadályozási tervnek megfelelően kidolgozott intézkedéseket.” Nem kerestem kapcsolatot Berend T. Ivánhoz, és nem is találkoztam vele, ezért nem volt mit megakadályozni, persze a kiutazásomat eredményesen megakadályozták.

Egy újabb Napi jelentés arról ír, hogy „Szent-Iványi István kiutazásának engedélyezése ügyében további közbenjárás várható Karl Blecha osztrák belügyminiszter részéről. Szent-Iványi támogatói között található még dr. Erhardt (sic!) Busek, az

ÖVP elnökhelyettese, Bécs alpolgármestere, akinek hagyományosan jók a kapcsolatai a magyar ellenzékkel. Egy 1984. november végi Napi jelentés szerint: *„Bécsi nagykövetségünk november 20-án jelentette a KÜM-nek, hogy KARL BLECHA osztrák belügyminiszter a magyar nagykövet közbenjárását kérte SZENTIVÁNYI ISTVÁN kiutazásának engedélyezése ügyében, akinek az Österreichische Forschungsgemeinschaft ajánlott fel ösztöndíjat.”*

Egy újabb jelentés ebből az időből: *„Gogolák arra ösztönzi Szent-Iványit, hogy kiutazási ügyét akár Kádár elvtársig is vigye el, ha nincs más megoldás.”* Nem emlékszem, hogy Lajos bátyám bármi ilyet szorgalmazott.

Természetesen ezek után sem kaptam meg a kiutazási engedélyt, de ne vágjunk a dolgok elébe.

Az első kérelmemre az elutasító határozatot 1984. szeptember 20-i keltezéssel kaptam meg. Az elutasítás indoklásában az szerepelt, hogy az 53/1978/XI.10./MT sz. rendelet 6.§ /1/ bekezdés alapján *„külföldre történő utazása jelentős közérdeket sért”*. Aláírás Bürös Lászlóné rendőr ezredes. Lajos bátyámtól kapott biztató információk alapján nem hagytam annyiban a dolgot, és azonnal fellebbeztem a határozat ellen. A következő elutasító határozat keltezése 1984. október 24., az indoklása szó szerint megegyezik az előzővel. Aláírás Drucker Tiborné rendőr ezredes. Még mindig reménykedtem abban, hogy itt valami tévedés van (hiszen nem ismertem a Napi jelentésben már jelzett akadályozási terv részleteit), ezért 1984. november 21-i keltezéssel Horváth István belügyminiszternek címeztem a felül-

vizsgálati kérelmemet. Ebben arra hivatkoztam, hogy: *„Meggyőződésem szerint az elutasítás indoklása tartalmilag megalapozatlan, formailag nem kielégítő. Ezért arra kérem Belügyminiszter urat, hogy eme méltánytalan és visszás döntés ügyében rendeljen el felülvizsgálatot.”*

A belügyminiszter nem válaszolt a kérelmemre. Nem sokkal azután, hogy az osztrák nagykövet arról tájékoztattott, hogy a kérelmemet pozitívan bírálják el, 1985. február 15-i keltezéssel dr. Kecskés Lászlóné rendőr alezredes aláírásával elutasító választ kaptam a miniszteri felülvizsgálati kérelmemre. Arról értesítettek, hogy a felülvizsgálat megtörtént és *„Az eljárás során megállapítást nyert, hogy kérelmének elutasítása jogszerű volt. Külföldre történő utazása a továbbiakban sem engedélyezhető, mivel az jelentős közérdeket sért.”*

A történethez tartozik, hogy az őrlő várakozás során személyes meghallgatást kértem az illetékesektől. A hivatalban Drucker Tiborné rendőr ezredes fogadott. Inkább látszott fásult pártkádernek, mint munkáját hivatásának tekintő rendőrnek, aki a meghallgatásom során egy pillanatra sem leplezte az ügyem iránt érzett és a vonásaira is kiülő közöny és ellenszenv egymást sűrűn váltó kifejezését. Rögtön kijelentette, hogy a jogszabályok szerint nincs indoklási kötelezettsége, nem kívánja semmilyen érveléssel alátámasztani, hogy utazásom miatt és mennyiben sért jelentős közérdeket. Amikor én mégis tovább forszíroztam ezt a dolgot, azal zárta le a rövid és eredménytelen meghallgatást, hogy *„Tudja maga nagyon jól, hogy miért nem utazhat ki, talán még jobban is, mint mi.”*

Ez bizony elég elkedvetlenítő válasz volt a kérdésemre.

Ezzel kattant a zár a zárka ajtaján, és a kattánás azt üzenete, hogy akkor Te most itt fogsz élni bezártan a ketrecben. A Sors kegyes volt hozzám, mert a bezártság nem tartott sokáig – 1988-ban, a világútlevél bevezetésével honfitársaim millióihoz hasonlóan én is kiszabadultam a zárkából.

Végjáték

a macska-egér háborúban

Feltűnően kevés rám vonatkozó állambiztonsági iratot kaptam a nyolcvanas évek második feléből. Ennek részben oka lehet az, hogy állítólag az iratmegsemmisítések zöme éppen ezt az állományt érintette, de az is ok lehet, hogy én az iratokat meglehetősen régen igényeltem, és akkor a levéltárosok a feldolgozásnak még az elején tartottak. A kérésemet megújítottam, de még nem kerültem sorra, tehát bőven lehet, hogy ezt a fejezetet később alaposan át kell írnom. A kevés iratból még kevesebb tűnik igazán relevánsnak. Csupán néhányat mutatok be ezek közül.

Az 1987. október 29-i, 191. számot viselő Napi jelentés a *Belső elleneséges tevékenység* első, kiemelt hírében arról számol be, hogy „*Bilecz Endre szellemi szabadfoglalkozású (Nyüzsgő /Miszlivetz Ferenc/ kapcsolata) szűk körben azt állította, hogy mintegy 10-12 személy, akik egy össznemzeti irányzathoz sorolhatók, elkezdtek egy elvi program kidolgozását, amely hasonlatos a Kis János-féle társadalmi szerződéshez. Ennek kiindulópontja a Bibó-féle radikális nemzeti irányzat, témakörei egyebek között: helyünk Európában, radikális tulajdonreform, a demokratikus intézményrendszer egyértelmű meg-*

fogalmazása, életképes kombináció keresése a társadalmi önkormányzat számára és ezzel összefüggésben mozgalmak.

B. Endre álláspontja, hogy a csoportnak élesen el kell határolódnia egyrészt a »Pozsgai-Bihari-féle alkotmánykommunista koncepciótól«, másrészt az idősebb népi nemzedéktől, amelynek tagjai – név szerint említette Fekete Gyulát és Kósa Ferencet – »tiszteletlenül kokettálnak a hatalommal«...

Állítása szerint a csoport tagja többek között: Lengyel László, Krasznai Zoltán (közgazdászok), Elek István, Csengey Dénes (írók) valamint Bába Iván és Szent-Iványi István. Szándékuk szerint az »elvi program« nyers szövegét meg kívánják vitatni a kollégiumokban és egyéb közösségekben. Ennek megszervezéséhez számítanak Nyüzsgő segítségére.»

Ez már az átmenetet megelőző forrongó időszakban történt, akkoriban mindannyian sokféle körben, társaságban vitattuk meg a közeljövőre vonatkozó tereinket, reményeinket. A jelentésben megnevezett valamennyi szereplővel kapcsolatban voltam, gyakran találkoztunk, vitatkoztunk, de konkrétan egy „elvi program” kidolgozásáról nem tudok, abban én bizonyosan nem vettem részt.

1988 nyarán egy hónapot Nyugat-Berlinben tölthettem egy fiatal társadalomtudósok számára felkínált nemzetközi ösztöndíjjal. Kapcsolatba kerültem a *taz (Tageszeitung)* szerkesztőségével és több térségünk iránt érdeklődő politikai aktivistával. Adtam egy interjút is a *taz*-nak és ebben szorgalmaztam egy nemzetközi, keleti és nyugati emberi jogi aktivistákból álló bizottság felállítását.

sát a romániai súlyos jogsértések elleni tiltakozásra. Javasoltam, hogy november 15-én, a brutálisan levert brassói munkássztrájk emléknapiján egy nemzetközi tüntetéssorozatot tartunk mindenütt a román nagykövetségek előtt. A felhívásban tiltakoztunk a román kormány elnyomó politikája ellen és élesen elítéltük a falurombolási programot. A kezdeményezést a *taz* felkarolta, közölte is a felhívást, de aztán tudomásom szerint az ügy elhalt. Mindenesetre Budapesten tartottunk egy nagy tüntetést a román nagykövetség előtt november 15-én. A Kádár-rendszer (bár a miniszterelnök ekkor már Grósz Károly volt) utolsó szégyenletes cselekedete is ehhez kapcsolódik, ugyanis ez volt az utolsó brutális rendőri erőszakkal szétvert tüntetés a kádárizmus alatt.

A Napi jelentés nem kevés késéssel, 1988. november 24-én közli a november 13-án megalakult Szabad Demokraták Szövetsége ügyvivőinek és az Országos Tanács tagjainak névsorát. Az ügyvivők között az én nevem is megtalálható, egyúttal közlik, hogy a Tanács alakuló ülése november 26-án lesz a Kossuth Klubban.

A Napi jelentés 1989. június 5-i száma hírt ad arról, hogy „Az SZDSZ június 3-án mintegy 150 fő részvételével országos szervezői találkozót rendezett. A szervezési kérdésekről Béki Gabriella számolt be. Kijelentette, hogy az SZDSZ-nek jelenleg mintegy 3200 tagja van, 70 %-a budapesti. ...A folyosói beszélgetések során elhangzott, hogy Szent-Iványi István vezetésével létrejött egy »külügyi bizottság«, amelyet, mint egy »árnyékkormány külügyminisztériumát« akarják működtetni. Állításuk

szerint ennek első lépéseként Szent-Iványi június 2-án másodmagával látogatást tett a kanadai követségen.”

Az SZDSZ ügyvivői különböző részortokért feleltek. Nekem Magyar Bálint javaslatára a külügyek jutottak. Akkor berzenkedtem ellene, mert a belpolitika sokkal izgalmasabbnak tűnt, az igazán fontos dolgok az Ellenzéki Kerekasztal-, ill. a Háromoldalú tárgyalásokon történtek és bár a Háromoldalú tárgyalások I/6-os munkacsoportjában én is részt vettem, de annak csak mellékszereplője voltam. A külügyeket viszont hamar megkedveltem, és több mint három évtized után hálás vagyok Magyar Bálintnak, mert egy új, talán mondhatom, hogy életre szóló hivatás lehetőségét kaptam tőle.

A Napi jelentés 1989. június 6-i száma beszámol arról, hogy az Osztrák Néppárt a „*Hidak a jövőbe*” című fórumára névre szóló meghívást kaptam. A rendezvényt június 9–11. között tartották Bécsben, ezen több párt is képviseltette magát, jelen volt Antall József későbbi miniszterelnök is, akivel a konferencia alatt emlékezetes és tanulságos beszélgetéseket folytathattam.

A Napi jelentés 1989. június 7-i száma közli, hogy „*Tamás Gáspár Miklós elkészítette az SZDSZ »Szabadelvíz Klub« alapító levelét és a »Szabad Demokraták« című kiadványban való megjelentetés céljából eljuttatta Szent-Iványi Istvánnak. Tamás Gáspár Miklós és Szent-Iványi István azzal a céllal kezdeményezték a Klub létrehozását, hogy az SZDSZ jobboldalaként ellensúlyozzák a szervezetben a Heiszler Vilmos-féle demokratikus szocializmus és a Kis János-féle radikális centrum túlzott befolyását.*” Végül kezdeménye-

zésünk a *Liberális Klub* nevet kapta, a találkozók helyszíne Droppa Gyuri jóvoltából a *Szemlőhegyi Barlang Klub* volt, aminek akkoriban ő volt a vezetője. Az év hátralévő részében ez volt a legnépszerűbb telt házас rendezvényekkel rendszeresen működő SZDSZ-fórum. Kedvelt találkahelye volt az SZDSZ konzervatív-liberális szárnyának, de a párt tagjai, szimpatizánsai is nagy számban látogatták. A klub szellemi hagyományait vitte tovább az SZDSZ parlamenti frakcióján belül 1991-ben létrejött Konzervatív-Liberális Platform, amelynek alapítói között volt Tamás Gáspár Miklós és jómagam is. Az 1990-es választási kampányban megritkultak a Klub rendezvényei, mindenkinek volt más dolga elég, majd a választások után lassan megszűnt ez a klub.

58

A 122. számú Napi jelentés (1989. június 26-án) tudni véli, hogy „*Bába Iván, Krasznai Zoltán, Jezsó István és egy Zsolt keresztnevű személy Magyar Liberális Unió néven szervezetet terveznek létrehozni, melyet később párttá alakítanának. Elképzelésük szerint ennek a »liberális szövetségnek« mindenekelőtt támadnia kell az államstruktúrát, a pénzügyi és elszámolás rendet, s a föld esetleges újraosztásával el lehetne érni, hogy a veszteséges gyárak, üzemek munkásai körükük tömörüljenek, hiszen kistermelőként saját maguknak tudnának kialakítani életfeltételeket... Krasznai fel kívánja venni a kapcsolatot a különböző szervezetek liberális csoportjaival: az SZDSZ-ből Szentiványit és társait, a FIDESZ-ből Orbán Viktort (a maga polgári demokratikus ötletével és csoportjával) akarja felkeresni, a kiskgazdapártot pedig – úgy véli – képviselheti*

Jezsó és Bába. Az új egyesület létrejöttével természetesen mindenki kilépne a saját eddigi pártjából, illetve szervezetéből... Abban mindannyian bizonyosak, hogy a tömegeket vonzani tudják, s ők lesznek az egyetlenek, akik riválisai és ütőképes ellenfelei lehetnek az MSZMP-nek a választásokon.” Úgy emlékszem, hogy nagyjából ebben az időben Bába Iván valóban megkeresett engem ezzel az elképzeléssel. Emlékeim szerint tartózkodóan reagáltam a javaslatra. Akkor az SZDSZ ügyvivője voltam, egy létező, lendületben lévő párt egyik elkötelezett vezetője, ezért semmilyen más pártalapítási elképzelést nem mérlegettem komolyan. Az átalakulás éveire egyébként jellemző volt, hogy naponta jöttek létre új, többnyire tiszavirág-életű formációk (pártok, egyesületek, mozgalmak stb.) vagy azokra vonatkozó tervek, és ugyanolyan gyorsan tűntek el mások. Ez a terv is egyike volt a rövid ideig életképesnek tűnő, de aztán hamvába holt kísérleteknek.

A nyolcvanas évek végére a megfigyelők és a megfigyelték közötti évtizedes macska-egér háború lassan a végéhez közeledett. Az 1990. január 5-én kirobbant Dunagate botrány egy hosszú és küzdelmes korszakot zárt le, és egyben az üldözött Jerry egér győzelmét hozta Tom macskával szemben.

Következtetésem

Hiszek abban, hogy a részleges és töredékes ismeretekből is levonhatók érvényes következtetések a nagy egészre vonatkozóan. Most erre tesz kísérletet.

Az első következtetésem triviálisnak hat, talán mégsem felesleges leszögezni. A *kádárizmus korszaka*

kában erősen tartotta magát az a mítosz, vagy inkább ösztársadalmi szorongás, hogy „ezek mindent tudnak”.

Természetesen sokan gondoltuk azt, hogy ez már csak ismeretelméleti okokból is lehetetlen, és ezt az empirikus tapasztalatok sem támasztották alá, de mégis csak az állambiztonsági iratok ismerete alapján van megalapozott tudásunk arról, hogy mennyire alaptalan volt ez a feltevés. Természetesen és szerencsére messze nem tudtak mindent a hatóságok, sőt. Fontos következtetés, hogy valójában annál is kevesebbet tudtak, mint amit a szkeptikusok gondoltak róluk. Számukra fontos, lényegi, sokszor kézenfekvő információknak, összefüggéseknek nem voltak birtokában. Tegyük hozzá: szerencsére. Meglepő tudatlanságot árultak el számos esetben, ezt az én irataim is igazolják. Fontos akciókról vagy azok részleteiről nem tudtak semmit: az én esetemben ilyen volt az 1982. januári kiterjedt budapesti röplapakciónk, ilyen volt a Láthatatlan Kollégium története és az én tevékenységemnek számos, fontos részlete.

Egyébként ők is tisztában voltak a tudásuk hiányosságaival, és állandóan gyötörte őket az a szorongás, hogy valami lényegesről lemaradtak, valami fontos dologról nincs tudomásuk. Ez legalább nem volt alaptalan.

Második következtetésem az elsőt egészíti ki. *Feltűnően és meglepően sok téves információval rendelkeztek, azaz sok mindent rosszul tudtak.* Ez az ő szempontjukból talán még veszélyesebb is volt, mint ha valamiről nem tudtak semmit, mert félrevitte az operatív munkát. Rá-

adásul gyakran minősítették ezeket a tévinformációkat ellenőrzött, megbízható információknak, tehát feltehetően az elemzéseikben, az operatív munka tervezésében is ezekre a téves vagy félinformációkra támaszkodtak. A tévinformációk nagy száma az állambiztonság munkamódszeréből, információszerzési gyakorlatából immanensen következett. Mivel az információk jelentős hányada ügynöki jelentésekből származott, nagyon sok volt benne az ún. *hearsay*, hallom-mondom információ. Nem beszélve az ügynök személyéből és szubjektivitásából származó torzulásokról. Az információt torzíthatta az ügynök értelmi, ill. szövegértési képessége, intelligenciája, beágyazottsága, személyes érzelmei, esetleg saját agendája (az én anyagomban is van példa arra, hogy az ügynök személyes sérelmeit bosszulja meg a jelentésben tudatosan torzított, a bosszú céljára használt információkkal). Valószínűleg nem rendelkeztek annyi ügynökkel, hogy képesek lettek volna többszörösen ellenőrizni, fact-check eljárásnak alávetni a bejövő információkat, ezért gyakran fogadtak el ellenőrzött, megbízható információként téves tartalmakat.

Az ügynökök gyakran „költöttek”, fantáziával egészítették ki a jelentéseket. Sok okuk lehetett erre: volt, aki tudatosan dezinformált, s volt, aki csak teljesítménykényszerből használta a fantáziáját, amit nem tudott, azt kitalálta. Ezért került be, nem csak az ügynöki jelentésekbe, de a párt és állami felső vezetésnek szánt Napi jelentésekbe is sok fantáziatermék, nem létező események, összefüggések, kitalált párbeszéd. Továbbá a Napi jelentéseknek lehe-

tett manipulációs célzata is, amivel a III/III. főcsoportfőnökség a pártvezetést kívánta a számára kedvező vagy kívánatos irányban befolyásolni. Szükségük volt saját létük igazolására is, ezért érdekeltek voltak a Napi jelentésben szereplő hírek termelésében és felnagyításában is.

Harmadik következtetésem, hogy az elhatározott intézkedések több alkalommal nem valósultak meg. Az itt bemutatott iratok közül jól mutatja az a példa, amikor a főcsoportfőnökség döntött arról, hogy négyen nem utazhatunk ki Lengyelországba 1981 júliusában, mi azonban háborítatlanul kiutaztunk, visszajöttünk és sok „felforgató” anyagot magunkkal hoztunk. Mi történt ebben és sok más hasonló esetben? Csupán rendszerhibáról, a rendszer diszfunkcionális működéséről van szó, vagy az történt, hogy magasabb szinten felülbírálták a döntést? Erre ma még nincs válasz, pedig a rendszer működése szempontjából fontos lenne tudni, hogy ezen meg nem valósult intézkedéseknek mi volt a valódi okuk. Az is érdekes, amikor a III/III. főcsoportfőnökség feltehetően felülírta a politikusok döntését, már ha tényleg ez történt. Amikor a magyar külügyminiszter levélben tájékoztatta osztrák kollégáját, hogy kiutazásomnak nincs akadálya, akkor az tételesen ellentmondott a főcsoportfőnökség azon intézkedési döntésének, hogy meg kell akadályozni az ausztriai kiutazásomat. Ebben az esetben az ő döntésük érvényesült. Mi történhetett? A külügyminiszter tájékoztalan volt, vagy csak egyszerűen meg akarta téveszteni osztrák kollégáját, esetleg a két döntéshozó központnak eltérő volt az álláspontja az ügyemben, és ebben az állambiztonság bi-

zonyult erősebbnek? Nem tudom a választ, pedig a rendszer egészének a működése szempontjából fontos lenne.

Negyedik következtetésem az internacionalista együttműködés gyengeségére és esetlegességére vonatkozik. Bár az én Stasi-aktám jelzi, hogy valamilyen szinten működött az elvtársi segítségnyújtás, de ez korántsem volt teljes körű és tökéletes. Tevékenységemnek sok kapcsolódása volt elsősorban a lengyel ellenzékhez, a keletnémet békemozgalomhoz és a Láthatatlan Kollégium révén és azon túl is sok felvidéki magyarhoz. Az irataimban csupán egyszer történik utalás, hogy egy találkozóról lengyel ellenzéki aktivistákkal tájékoztatják a lengyel állambiztonságot, ugyanakkor még utalás sincs a csehszlovák STB-vel történő együttműködésre, és még a legjobban működő elvtársi kapcsolat ellenére is csak esetleges a Stasi és a III/III. kapcsolata. Arra nem találtam utalást, hogy rendszeresen tájékoztatták volna a partnerszervezeteket, és arra sem, hogy érdemi információkat kaptak volna tőlük. A Stasival való együttműködésre is csak a Gauckbizottságtól kaptam információt, a nálam lévő hazai iratokban ez nem szerepelt. Mi lehetett ennek az oka? Egymásban sem bíztak ezek a szervezetek? Vagy egyszerűen ez hiányzott a szervezeti kultúrából? Ennek az alapos feldolgozása is megérne egy misét.

Az ügynökökről is ejtsünk néhány szót. Sokféle típusuk volt az ügynököknek, mint ahogy a beszerzésnek is sokféle mintázata van, az ügynökök motivációi is eltérőek lehettek. Ennek ma már kiterjedt irodalma van, én csak egy kiegészítő

adalékkal tudok szolgálni. A rám állított ügynökök közül csak kettőnek ismerem a jelentéseit, azok közül is csak a rám vonatkozókat. Személyesen egyiküket (*Kocsis Lajos fn. tmb.*) közelről is megismertem, a másikat (*Filozófus fn. ügynök*) csak nagyon felületesen. Mindketten az ügynökmunka szorgalmas robotosai voltak. Jelentéseik, különösen Kocsis jelentései a vállalt feladat iránti alázatról, szorgalomról, elismerés utáni vágyakozásról és megfelelési kényszerről árulkodnak. Jelentéseikben nyoma nincs a kényszeredettségnek, az alibizésnek a „megúszásra” törekvésnek. Vágytak a tartótisztek elismerésére, akik ezzel nem is fukarkodtak. Különösen Kocsis volt szorgalmas, aki, ha értékes információra bukkant, azonnal rendkívüli találkozót kért, önként jelentkezett. Gyakran írt négy-öt oldalas részletgazdag, igényesen kimunkált, olykor tudálékos jelentéseket. Láthatólag mindketten tudatni akarták az állambiztonsággal értelmiségi mivoltukat, fitogtatni akarták tudásukat. Jelentéseiben keveredik „költészet és valóság”, olykor-olykor használták a fantáziájukat, kiszínezték az információkat, és Kocsis esetében még a személyes sértettségen alapuló elfogultság is tetten érhető. Valószínűleg az ügynökvilág elitjéhez tartoztak, ők vol-

tak a leghasználhatóbbak, és még ők sem voltak igazán jó, megbízható besúgók. Az ügynökök munkájának színvonala érdemben befolyásolta az állambiztonsági szervek hatékonyságát, eredményességét. Sokat elárul erről ennek a két ügynöknek a tevékenysége is.

Végezetül talán a legfontosabb következtetés arra a kérdésre vonatkozik, hogy mennyire tekinthetők hiteles forrásnak az állambiztonsági iratok. A megfogalmazott fenntartások nyomán könnyen kialakulhat az a benyomás, hogy semennyire, vagy csak kismértékben. Saját irataim beható tanulmányozása alapján ezzel semmiképpen nem érthetek egyet.

Az egyértelmű, hogy önállóan, forráskritika nélkül ezek sem számítanak hiteles forrásnak. Ám ez szinte minden forrásról elmondható. Az állambiztonsági iratok hitelességét talán leginkább a memoáriróadalom, az oral history és a naplók hitelességéhez érdemes hasonlítani. Önmagukban nem számítanak perdöntő bizonyítéknak, de több forrással egybevetve, kiegészítő forrásként nagyon is értékes dokumentumok, amelyeknek tanulmányozása, feldolgozása nélkülözhetetlen a közelmúlt történelmének megismeréséhez. Különösen fontos szerepük lehet a társadalom mikrotörténelmi megközelítését képviselő kutatásokban.

Világpolitikai nagytotál

**Benda Lászlóval, Merényi Miklóssal,
Nagy Gáborral, Sz. Bíró Zoltánnal
és Zentai Péterrel beszélget Herskovits Eszter***

P. Szűcs Julianna Eredetileg úgy gondoltam, hogy nagytotál lesz. Ebbe beleférhetett volna India, Irán, Brazília, Dél-Korea, Észak-Korea, ezért a nagytotált végül leszűkítettük öt neuralgikus pontra. Lehetne kétszer öt is, de akkor szétfutna a beszélgetés.

Herskovits Eszter *A nagytotál középpontjában érthető okokból Oroszország áll. A jelenlegi és a jövőbeli világpolitikai és világgazdasági berendezkedést határozza meg. Ha Oroszországról hallunk, az erős állam eszménye jut eszünkbe. És felidézzük azt a Putyin-beszédet, amelyet 2007-ben Münchenben mondott el, ismét helyet követelt magának a világpolitika fősodrában. Most úgy tűnik, hogy elszámította magát, és a világpolitikai átrendeződésnek inkább a vesztese lesz Oroszország. Van-e még esély arra, bármi is legyen a háború kimenetele, hogy meg tudja tartani a jelenlegi befolyását?*

Sz. Bíró Zoltán Pillanatnyilag nem tudjuk, hogy a háború hogyan fejeződik be. Én nem ragadtatnám magamat olyan mondatokra, mint amire a magyar miniszterelnök,

hogy tudniillik ezt a háborút Ukrajna nem nyerheti meg. Nem tudom, hogy megnyeri-e, vagy sem, szerintem három fontos tényezőtől függ, hogy a háborúnak mi lesz a kimenetele. Az egyik, hogy meddig tart az ukránok „lelkessedése”, kitartása, az a szenvedélye, ahogy védik nemcsak az országukat, de az ukránságukat is, ami nagyon fontos számukra. Nem egyszerűen arról van szó, hogy területüket védik, hanem a jogukat ahhoz, hogy ukránok maradhassanak. Az identitásukat védik. Kérdés, hogy megmarad-e a kitartásuk, harci kedvük, és mindazon megpróbáltatás dacára is harcolni akarnak-e, mint amit most már hosszú hónapok óta elszenvednek. A másik körülmény, amely döntően fogja befolyásolni az eseményeket, az az, hogy a Nyugat politikai, gazdasági, diplomáciai, haditechnikai, hírszerzési támogatása fönmarad-e. Egyelőre annak látjuk jeleit, hogy fönmarad. Eddig – a fegyverszállításokon túl – havi 2,7–3 milliárd eurós gazdasági támogatást kapott Ukrajna, ami csak arra elég, hogy ne omoljon össze az ukrán költségvetés, és ne kényszerüljön arra az ország, hogy a bankópréshez a jelenleginél is nagyobb arányban folyamodjék. Most úgy tűnik, mintha megszületett volna az elvi döntés, hogy a „kollektív Nyugat” havi 5 milliárd euróra növeli ezt az összeget, amiben nincsenek benne a katonai kiadások. Ez az évi

* A beszélgetésre 2022. október 12-én került sor Budapesten a Szakszervezetek Háza Benczúr utcai székházában. A résztvevők: Benda László újságíró, Merényi Miklós volt olasz nagykövet, Nagy Gábor újságíró, Sz. Bíró Zoltán történész, Oroszország-szakértő és Zentai Péter újságíró.

60 milliárd euró kizárólag az ukrán állam működésének fenntartását szolgálja. A második elem, amitől a háború kimenetele függ az az, hogy fennmarad-e a Nyugat eltökéltsége és szándéka, hogy továbbra is kiterjedt módon támogassa Ukrajnát. A harmadik elem pedig – talán ez a legbizonytalanabb mindhárom közül –, hogy mi történik majd Oroszországban. Egyrészt, mi történik az orosz politikai osztályon belül, másrészt, az orosz társadalom hogyan reagál arra, hogy a háború a részleges mozgósítás következtében közel jött hozzájuk. Az oroszok egy része menekülőre fogta, jelezve ezzel, hogy ez nem az ő háborújuk. Egyelőre nehéz megítélni, hogy a politikai osztályon, a hatalmi eliten belül mi fog történni, ahogy azt is nehéz előre jelezni, hogy a társadalom miként reagál a mozgósítással előállt új helyzetre, a veszteségek valószínű növekedésére. De függetlenül attól, hogy ez a háború ukrán vagy orosz győzelemmel végződik, Oroszország hosszú-hosszú évekre marginalizálódni fog. Soha nem tartoztam azok közé, akik azt gondolnák, hogy a szankciós politika megroppantja az orosz gazdaságot. Az orosz gazdaság elég nagy, mert hogy nominális értéken számítva a világ tizenegyedik gazdasága, vásárlóerő-paritáson pedig az ötödik-hatodik. Azt azonban érdemes szem előtt tartani, hogy míg nominális értéken számolva tavaly durván 1700 milliárd dollár értékű GDP-t állított elő Oroszország, addig az amerikaiak társadalmi termékének értéke 22 ezer milliárd fölött van, és akkor még nem beszéltünk arról, hogy a világ tíz legnagyobb gazdasága között kettő akad, amelyik nem tartozik az Egyesült Államok legszorosabb

politikai és katonai szövetségesi körébe. Ez a két ország Kína és India. És bár nem szövetségesi a „kollektív Nyugatnak”, messze nem úgy viselkednek mint, ahogyan Putyinék ezt remélték. Nagyon távolságtartóak és a retorikájuk is egyre inkább azt mutatja, hogy nincsenek elragadtatva attól, ami Ukrajnában történik. Elég ezzel kapcsolatban felidézni a Sanghaji Együttműködési Szervezet szeptember 15-i szamarkandi találkozóját, ami messze nem úgy alakult, ahogy azt előzetesen Moszkvában gondolták. Az oroszok nagyon bíztak abban, hogy sikerül aláírni azt a megállapodást a kínai-akkal, amit 2020 óta terveznek, de sehogy se sikerül tető alá hozni. Egy újabb, immár második, Kínába tartó gázvezeték megépítéséről van szó. A kínaiaknak nem sürgős a dolog. Láthatóan egyelőre semmi kedvük egy ilyen vezeték építésébe fogni, mint ahogy az is látható, hogy Kína az elhúzódó háború miatt kezd egyre nyugtalanabbá válni. És az indiai miniszterelnök is jelezte, hogy „most nem a háborúk ideje van”. Vagyis egyáltalán nem úgy alakul Oroszország külpolitikai környezete, mint ahogyan azt az orosz politikai vezetés remélte.

Zentai Péter Hogyan reagál a világ többi része – ez az alapdilemmánk. Mennyire tűrőképes a nyugati közvélemény annak kapcsán, hogy éppen eme információs háborúnak az eredményeként Magyarországon is azt tapasztaljuk, még a jó emberek is hangoztatják, hogy ezt a háborút be kell azonnal fejezni, meg kell állapodni Putyinnal, néhány megye legyen az övé, miért ne lehetne, nem is olyan komoly dolog ez az egész. A lényeg az, hogy kockáztatunk-e egy világhábo-

rút, illetőleg azért élünk egyre rosszabbul, és azért tud szétszakadni a nyugati társadalmak szövete, mert olyan helyzetbe kerültünk, amiben nem voltunk még soha. Mindez Putyin kezére játszik.

Herskovits *Akkor viszont áttérhetünk Kínára, mert már többen említették, nyilván fontos szereplőről van szó. Azt szokták mondani, hogyha Oroszország elveszíti az egyensúlyozó szerepét Kína és a Nyugat között, akkor ebből Kína szállhat ki győztesen, de hát ott is vannak gazdasági problémák. De ami még talán fontosabb strukturális probléma, hogy az autoriter rendszer nem segíti az innovációt, és ez hosszabb távon fenntarthatatlanná teszi a mostani gazdasági növekedést. Most mire lehet számítani Kína esetében?*

64

Benda László Kína nagy ország, nagyhatalom, és meglehetősen dialektikus az a kapcsolat, ami a Nyugathoz és Oroszországhoz fűzi. Hiszen gyakran spekuláltak arról, hogyha ezt a két országot a nyugati világ szankciókkal sújtja, kiváltképp az Egyesült Államok, akkor ezzel egymáshoz közel tolja őket. De Kína van annyira szuverén, és itt az érem másik oldala, és megváltozott annyira a szovjet vagy orosz és kínai erőviszonyok sorsa, hogy merőben más helyzetből néz a világra. Tehát amíg Sztálin idejében ő diktált Maónak, közölte vele, hogy mi a teendő a koreai háború kapcsán, időközben Kínában olyan változások mentek végbe gazdasági téren, a reform és a nyitás politikája következtében, '78-79 óta, amivel évtizedeken át két számjegyű növekedést értek el. Most a Covid miatt megjelent a lassulás, az ifjúsá-

gi munkanélküliség, és ebbe belejátszik a Trump által meghirdetett és hovatovább még mindig fönntartott kereskedelmi és vámháborúnak leegyszerűsített konfliktus is.

Egyébként most kezdődik a kínai párt XX. kongresszusa. Nem várható tőle bombameglepetés. Ez nem olyan XX. kongresszus lesz, mint '56-ban az SZKP-é volt. Szóba került a desztalinizálás. Csak éppen az a helyzet, hogy ha Sztálin 50 százalékos népszerűséget mutat manapság Oroszországban, ennek kapcsán Kínáról elmondható, hogy ha Hszi Csin-pingről készítenének manapság népszerűségi mutatót, a 99 százalékot is meghaladná a tetszési index. Most ne firtassuk ennek hitelességét. De a nép számára mindegy, hogy a császár sárga és veres, amíg az életszínvonal évről évre javul. És ez csakugyan évtizedeken át kimutatható volt. Kína olyan nagyhatalmi pozícióba került, mint a világ második legnagyobb gazdasága, hogy közben Putyin nyakán maradhat a kőolaj meg a földgáz az EU olajembargója miatt. És nem jön be az, amire Putyin spekulált, hogy akkor majd fölveszik a kínaiak. De hát nincs elegendő földgázvezeték. Cseppfolyósított földgáz szállítására sincs olyan nagy lehetősége.

És a kínaiak, sőt, az indiaiak is diktálják az árfeltételeket Putyinéknak. Volt úgy, hogy harmadával csökkentett áron vásárolták meg a fölöslegessé vált orosz kőolajat és földgázt február 24-e után. Kína gazdasága megerősödött, az éves növekedés még mindig meghaladja az irigylésre méltó öt százalékot.

Közben nőtt Kínának a katonai súlya is, mert a kínai vezetés, márpedig Hszi Csin-ping azt mondja, hogy kelettől nyugatig, déltől északig és kö-

zéken is mindenütt a párt az úr, azon belül pedig ő egyértelműen az úr, aki tulajdonképpen visszamaoizált, ő „mindennek a főnöke” – ma már, pártfőtítkár, államfő, a katonai bizottság elnöke és különböző olyan kiemelt bizottságoké, amivel még a legfőbb riválisnak mondott miniszterelnökét is ellenőrizheti. Oroszország katonailag még mindig nagyhatalomnak mondható, de gazdaságilag törpe, politikailag pedig visszaszorult. Kínának van a világon a legnagyobb haditengerészete.

Erőteljesen fejleszti légierijét és űr-
iparát. Hárommillióról kétmillióra csökkentette ugyan a hadsereg létszámát, de erősen modernizálta. Most kezdtek el építeni saját fejlesztésben a harmadik repülőgép-hordozójukat. Ezzel kapcsolatban gyakran emlegetik Tajvant és a Dél-kínai-tengert, ahol óriási szigetcsoportokat kezdtek el katonai bázisokká kiépíteni, és csak a két legfőbb, Vietnám által is követelt területen legalább ötezer ember lakik már. A lényeg, hogy olyan stratégiai követelésekkel állhat elő, ami az érdekeinek megfelel. És egyre inkább pariban van az Egyesült Államokkal.

Herskovits *És akkor térjünk rá az Egyesült Államok szerepére. Főként a jobb- és a szélsőjobboldalon népszerű narratíva, amit előadott a miniszterelnökünk is, hogy itt valójában proxyháború zajlik, és tulajdonképpen itt Amerika harcol. Azt tudjuk, ugye, hogy támogatja Ukrajnát, de azt szeretném, ha első körben tényleg a helyére tennénk, hogy mi az USA valódi szerepe ebben a történetben, illetve az egész koordináta-rendszerben. Ami a világpolitika átrendeződését illeti, hol helyezkedik majd el?*

Nagy Gábor Ha megnézzük a log optikáját, valóban azt lehet látni, hogy egy amerikai elhatározottság áll szemben az ukrainai orosz beavatkozással, de hát az Egyesült Államok a Nyugat és a NATO legerősebb hatalma, és az Egyesült Államok a szankciók, a gazdasági intézkedések és a fegyverszállítások révén segíteni tudja Ukrajnát. Tény, hogy a HIMARS rakétavetőket vagy a gránátvetőket az Egyesült Államok szállítja. De hát más nem tudna szállítani. Ebben az értelemben bukkan fel a proxyháború a jobboldal és a szélsőjobboldal érvelésében. Európa katonailag soha nem volt igazán erős, ezért az a támogatás, amire Ukrajnának szüksége van, sehonnan máshonnan nem érkezhethet, mint az Egyesült Államokból. Tehát az Egyesült Államok ebben az értelemben támogató országgént, a Nyugatot vezetve védőfalat vagy védőerőnyőt von Ukrajna fölé. Ha összesítjük az Ukrajnának adott támogatásokat, az már fölülmúlja azt, amit az USA legfontosabb szövetségésének, Izraelnek adott. Az Egyesült Államokban ezen a téren az elnöknek gyakorlatilag szabad hatásköre van. Mindahhoz, amit az Egyesült Államok megtesz, elhatároz és megígér, valójában nem kell a kongresszus jóváhagyása. Joe Biden elnök az, aki ezt végigviszi. Ez azért nagyon fontos, mert nemcsak a kínai pártkongresszus közeledik, hanem közelednek a félidős amerikai kongresszusi választások is, és a republikánusoknak célja, hogy visszavegyék a többséget a demokráciától a képviselőházban és a szenátusban. Bár a republikánusok nagy része szintén támogatja Ukrajnát, és támogatja, hogy Oroszországot rá kell bírni, hogy visszavonulót fújjon, és semmiképpen ne vessen be atom-

bombát. Amerikában az a kérdés, hogy Ukrajnában van-e háború, vagy nincs, támogassuk-e, vagy sem, nem nagyon számít. Soha nem számított a külpolitika, csak az, hogy amikor tankolok, akkor egy gallon benzin 3 dollár 50 cent vagy újabban 5 dollár legyen. Joe Bidennek most emiatt fájhat a feje leginkább, és nem amiatt, hogy éppen milyen támogatást ad Ukrajnának. Ez az egyik. A másik, hogy Amerikában Kínát tartják az igazi ellenfélnek. Az ukrainai háború, vannak ilyen republikánus hangok, Európa dolga. Abban a politikai felek egyetértenek, hogy Oroszországot nem szabad hagyni, hogy az agresszív háborút megnyerje, ugyanakkor van egy nagyon fontos és nagyon markáns belpolitikai megfontoltság is abban, hogy milyen küzdelem zajlik a két párt között. Tehát valahogy ez a fajta külpolitikai, belpolitikai kettősség van, én úgy gondolom, az Egyesült Államokon belül, de az alapvető álláspont azért az, hogy Oroszországot föl kell tartóztatni.

Zentai A világ bármely részén bedőlnek annak a baromságnak, hogy még az is lehet, hogy amerikai agresszió érte Oroszországot. Nálunk is elhangzott már ilyen. A magyar miniszterelnök a világ legszemtelenebb embere, mert most Németország területén volt képe beavatkozni az Amerikai Egyesült Államok belügyeibe, amikor azt mondta, hogy mindez nem lenne, ha Donald Trump lenne az elnök. Ez volt az üzenete. Ezt merte mondani az az ember, aki állandóan azt hangoztatja, hogy Magyarország belügyeibe aztán senki ne merjen beavatkozni. Ő viszont fogja magát, és leteszi a voksot akkor, amikor az Egyesült Államok megvéd

egy országot, amelyet agresszió ért. Egzisztenciális érdeke a nyugati világnak, hogy megvédje Ukrajnát, és megtesz érte mindent, ahogy megtett annak idején a Szovjetunió érdekében is mindent. Csak azt akarom mondani, hogy a hülyeség tort ül.

Merényi Miklós Hogy milyen geopolitikai vagy világpolitikai áttekintése van a miniszterelnök úrnak, azt jól jelezte, hogy másnap tőle egyébként függetlenül Lavrov azt nyilatkozta, hogy Putyin nem zárkózna el egy beszélgetéstől Bidennel, amire Biden azt mondta, hogy ő a háborúról nem tárgyal, de ha odafordul hozzá Putyin valamilyen kéréssel, akkor szóba áll vele.

Zentai És ez mit jelent?

Merényi Azt, hogy pont az ellenkezője történt másnap annak, mint amit mondott. Azt mondta, hogy Biden túllőtt a célon, így nem lehet leülni tárgyalni, majd Lavrov másnap azt mondta, hogy tárgyaljunk.

Zentai Orbán Putyin kijáró embere lett. Azt, hogy Donald Trump lenne a kóser, egyetlen európai uniós tagállam, de más tagállam vezetője sem merné kimondani. Felfoghatatlan!

Sz. Bíró Az ENSZ alapokmánya minden olyan államot, amelyiket agresszió ér, felhatalmaz arra, hogy segítséget kérjen más államoktól, beleértve a közvetlen katonai segítségnyújtást is. Tehát amikor az ukránok a világhoz segítségért fordulnak, akkor semmi mást nem tesznek, mint élnék a nemzetközi jog által biztosított jogukkal. A Nyugat azért korlátozza magát a politikai, gazdasági,

hírszerzési, haditechnikai segítségnyújtásban, mert tudja, hogy súlyos következményei lennének, ha katonai erejével közvetlenül is beavatkozna a konfliktusba. Mindeközben nem egy jelentős nyugati gondolkodó képes erről a háborúról úgy írni és beszélni, mintha az csakis orosz–amerikai konfliktus lenne, mintha annak Ukrajna nem lenne részese, legalábbis abban az értelemben, hogy akaratától semmi nem függ. Noam Chomsky például képes hosszú cikket közölni a konfliktusról a Guardianban úgy, hogy említést sem tesz az ukránokról. Na de Ukrajna területén a háború előtt mégiscsak élt 40-42 millió ember. Ezeknek az embereknek mégiscsak lehet politikai akaratuk és elképzelésük a jövőre vonatkozóan. Ne fosszuk már meg őket ettől! Ráadásul orosz oldalon nagyon világosan megüzenték, hogy itt nemcsak arról van szó, hogy területeket akarunk szerezni, hanem azt is kétségbe vonjuk, hogy vannak-e egyáltalán ukránok. Ebben a helyzetben milyen választásuk marad ezeknek az embereknek, ha nem az, hogy ellenállnak. Amikor tavaly december 15-én ultimátumszerű szerződésjavaslatot adtak át az oroszok a NATO-nak és az Egyesült Államoknak, három követelés fogalmazódott meg azokban. Az egyik, hogy a poszt-szovjet térség eddig fölvevett országain túl senkit ne vegyenek föl NATO-ba, a másik, hogy mindazon NATO-tagállam területéről, amelyeket az 1997-es párizsi NATO–Oroszország-alapszerződés aláírása után vettek föl, a szervezet infrastruktúráját vonják vissza. Ez a megállapodás mindössze két oldal, el lehet olvasni, és abból kiderül, hogy abban a NATO két ígéretet tett, és ezek között az nincs, hogy az új tagállamok területére nem telepít új

infrastruktúrát. Ez az 1997-es megállapodás egyébként épp azért született, mert Oroszország – két feltétel teljesülése mellett – elfogadta, hogy a NATO keletre fog bővülni. A két feltétel pedig az volt, hogy az új tagállamok területére nem telepítenek nukleáris fegyvert, és ha radikálisan nem változik meg a biztonsági helyzet, akkor az új tagállamok területére állandó jelleggel nem telepítenek NATO-erőket. A szervezet 2014-ig, a Krím orosz annektálásáig nem is tett ilyet. Akkor azonban – tekintettel az új biztonsági helyzetre – minimális létszámmal, rotációs alapon mind Lengyelországban, mind a Baltikumban megjelentek NATO-csapatok. Ezek létszáma azonban oly alacsony, hogy ezek az erők sokkal inkább politikai, semmint katonai funkciót töltenek be. Moszkva harmadik követelése pedig az volt, hogy se a NATO, se az Egyesült Államok ne telepítsen csapásmérő fegyvereket Ukrajnába. Mind a katonai szervezet, mind az Egyesült Államok írásban válaszolt az orosz elvárásokra. Az utóbbira azt a választ adták, hogy azt legitim orosz felvetésnek tekintik, amiről hajlandóak tárgyalni. Tehát nem igaz az, amit Putyin állít, hogy tudniillik a nyugatiak Moszkva minden kérését lesöpörték az asztalról. Ellenkezőleg: nem söpörték le. Van egy Magyarországon is terjedő téveszme arról, hogy a februárban indított orosz támadás előtt lettek volna csapásmérő eszközök Ukrajna területén. Ilyenek már csak azért sem lehettek, mert 1987 decemberében Washingtonban aláírták azt a szerződést, ami mind az Egyesült Államokat, mind a Szovjetuniót arra kötelezte, hogy szerelje le és semmisítse meg az Európába telepített közepes és rövidebb hatótávolságú szá-

razföldi indítású rakétáit. És ez az aláírás után röviddel meg is történt. És bár Trump fölmondta ezt a szerződést, ahogy ennek bejelentése után egy nappal Putyin is, a felek máig tartják magukat az abban foglaltakhoz. Vagyis olyan fegyverek, amiket a fegyverzetkorlátozási tárgyalások során kialakult konvenció alapján csapásmérőnek lehet tekinteni, nincsenek Ukrajna területén. És, ahogy utaltam rá, mind a NATO, mind az Egyesült Államok kész volt tárgyalni arról, hogy a jövőben se legyenek. Tehát amikor a magyar jobboldal arról beszél, átvéve ezzel az orosz retorikát, hogy ilyen fegyverek vannak Ukrajna területén, az egész egyszerűen nem igaz. Van itt még egy probléma, amiről mindenképpen beszélni kell, ez az atomfegyverek kérdése. Több nyugati gondolkodó fölveti a nukleáris fegyverekkel való fenyegetés ügyét, ezt tette Chomsky, Timothy Snyder és Jürgen Habermas is. Chomsky és Habermas arra figyelmeztetnek, hogy komolyan kell venni Putyin szavait. Szerintük a világ most olyan fenyegetéssel találta szembe magát, ami minden mást felülír, következésképpen Ukrajnának az emberiség védelme érdekében akár területi engedmények árán is, de el kell fogadnia a háború mielőbbi lezárását. A probléma csak az, hogy ha a világ kész meghajolni a nukleáris fegyverrel fenyegetőző előtt, akkor mi a garancia arra, hogy idővel a zsaroló nem áll-e elő újabb követelésekkel, és mások nem követik-e példáját. Világosan kell látni, hogy a nukleáris fegyverrel való fenyegetőzés nem katonai, hanem politikai eszköz. Arra szolgál, hogy megfélemlítse a Nyugatot, elhitesse vele, hogy ha nem hagy fel Ukrajna támogatásával, és nem tesz meg mindent annak érdekében, hogy

Ukrajnát tárgyalóasztalhoz kényszerítse, jön a nukleáris Armageddon. Szerintem Timothy Snyder a Jürgen Habermasszal folytatott vitájában meggyőzően bizonyította, hogy miért nem szabad Putyinnak engedni.

Herskovits *És akkor eljutottunk Olaszországig, amely ugye elég speciális helyzetben van, hiszen szintén nagyhatalomról beszélünk, ahol most volt egy kormányváltás, és egy vitatott kormány fog hatalomra kerülni. Georgia Meloni álláspontja elég egyértelmű, támogatja Ukrajnát, de ez nem ennyire egyértelmű a környezetében lévő politikusoknak. Mennyire gyengítheti meg Olaszország pozícióját jelen helyzetben ez az új felállás?*

Merényi Veszélyezteteti az olasz kormány az egyensúlyát az, hogy a koalíciós partnerekkel hogyan fog tudni együttműködni. Georgia Meloni az elmúlt időszakban mást sem csinált, mint azt bizonyította a világ felé – és e tekintetben egyébként nagyon ígéretes –, hogy fölött a szerephez, tudja, hogy Európa negyedik vagy az Európai Unió harmadik gazdasági hatalmát vezeti, ami még mindig ott ül a G7-ben – mondjuk, az kérdéses, hogy teljes mértékben jogosult-e erre, de ott ül. Meloni mást sem csinált, mint bizonygatta, hogy ő egy kiszámítható partner az euroatlanti és az európai uniós együttműködésben. Ő egy nagyon ígéretes politikus. Nem is nagyon emlékszem rá, hogy a II. világháború után, de az biztos, hogy a 90-es évektől kezdve ekkora többsége lett volna valakinek a parlamentben, 57 százalékos többsége van. Ez nem alkotmányozó többség, de mindenképpen stabil többséget jelent, úgyhogy Meloni nagyon kiegyensúlyozottan próbálja

összerakni a kormányát. Nekem ízlésem ellen való, hogy Meloni ennyit járkal Berlusconihoz, mégiscsak háromszor annyi szavazatot szerzett, mint Berlusconi levitézlett pártja, de talán udvariasságból teszi. Három terület kiemelkedő jelentőségű: a külügy, a hadügy, a belügy. És ott van a negyedik, a gazdaság is értelemszerűen. Antonio Tajani lehet a külügyminiszter, aki mégiscsak volt az Európai Bizottság alelnöke, az Európai Parlamentnek az elnöke, abszolút otthonosan mozog az Európai Unióban, és nehéz lenne azzal vádolni, hogy unióellenes vagy uniószkeptikus figura. Ami eldőlt, hogy Salvini nem lesz belügyminiszter, ez kulcskérdés. Egyrészt elvi okokból, másrészt eljárást folytatnak ellene hatalommal való visszaélés miatt, mert nem engedte kikötni az egyik menekülthajót a kikötőben. Két probléma mindenképpen felmerül a koalíciós partnerekkel. Az egyik az, hogy két narcisztikus figura vezeti a két pártot, Berlusconi és Salvini, aki szintén szeretné a saját személyét tölteni, a párt másodlagos számára, amíg meg nem bukik egyébként a Liga vezetésében. Ennél nagyobb probléma, hogy mindkettejüknek milyen orosz kapcsolatai vannak. Mario Draghi, amikor legutóbb Washingtonban járt, átvette az Év Államférfija kitüntetést, és azt nyilatkozta, hogy Olaszországban az elmúlt harminc évben az üzleti életben, a médiában és a politikában Oroszország súlyosan korrumpált figurákat. Ezt azok után jelentette ki, hogy Matteo Salvini kihúzta a dugót a kádból, és engedte lefolyni a Draghi-kormányt, miután találkozott az orosz nagykövetség első beosztottjával egy vacsorán. Az olasz titkosszolgálatok nálam részletesebben ismerik, hogy ott mi hangzott el, de ami napvilágot

látott, az volt, hogy nem Salvini mondta el a diplomatának, hogy kilépnek a koalícióból, hanem az első beosztott kérdezte meg, hogy nem akarnak-e kilépni. Másnap kiléptek a koalícióból. Nyilván ennél Draghi többet tud, de a dolog lényege, hogy Salvini Oroszországnak kifejezetten fizetett bábja, Berlusconi ennél összetettebb, ott üzleti érdekek dominálnak. A fejlett olasz ipari vállalkozó rétegnek óriási érdekei fűződnek Oroszországhoz, az orosz piachoz. A luxusiparnak hatalmas piaca volt Oroszország, és ne felejtjük el, hogy a földgáz negyven százalékát Olaszország is eddig Oroszországból szerezte be, de a háború kitörésének másnapján Draghi elutazott Algériába, és megállapodott, hogy jelentősen növeli a földgázszállítást. Ez azt jelenti, hogy jövőre egészségesen feleződik az orosz gázfüggőség. Egyébként az egy nagy marhaság, amikor arról beszélünk, hogy hogyan kell megszüntetni az orosz gáz felhasználását. Itt a függőséget kell megszüntetni, nem pedig egy viszonylag olcsó és kiépített infrastruktúrán érkező üzemanyag megszüntetéséről vagy felszámolásáról kell beszélni. Az arányokon van a hangsúly. Ezt az olaszok jól tudják, eddig is hatvan százalék volt a nem orosz gáz, és most felezik az orosz gázt.

Milyen garanciák vannak arra, hogy Olaszország nem szakad ki az euroatlanti közösségből? A védelmi miniszter minden bizonnyal Adolfo Ursu lesz, aki ugyan nem honvédelmi szakember, de külgazdasági területeket felügyelő, abszolút européer, világlátott figura. Aligha képzelhető el, hogy Olaszország miniszterei azon ügyködjenek, hogy lazuljanak az euroatlanti kapcsolatok. Volt félelem a világsajtóban Melonival kapcsolat-

ban, és gyakran újfasisztának vagy posztfasisztának nevezték a pártját. Itt én fontos distinkciót tennék: szerintem ez egy olyan definíció, amit könnyű osztogatni, helyettesíti azt, hogy elgondolkodjunk azon, mi ez a párt valójában, de semmi esetre sem tükrözi azt, hogy mi történt az olasz szélsőjobboldalon.

Egy picit hátranyúlnék pár évtizedet. 1984-ben halt meg Enrico Berlinguer, az Olasz Kommunista Pártnak, tehát Nyugat-Európa legnagyobb kommunista pártjának a rendkívül népszerű főtitkára. A temetésére, pontosabban a ravatalához elment Giorgio Almirante is, aki a háború után vezette az Olasz Szociális Mozgalom – Nemzeti Jobboldal nevű pártot, és fejet hajtott, amit a gyászolók csendben elfogadtak. Tehát az olasz demokráciának a gyökerei sokkal mélyebbek annál, mintsem hogy egyszerűen most posztfasisztázni vagy ultrázni lehetne. Ez nem azt jelenti, hogy nincsenek karnyújtogató figurák akár a stadionokban vagy akár kisebb szervezetekben, de az, hogy Meloni pártjára ráfognak, hogy fasiszta, nem helyes. Egy komoly politikai korlát a gazdaság állapota. Olaszországban az államadósság a GDP 150 százaléka. Rendkívül korszerűtlen az államszervezet, megérett az átalakításra. Silvio Berlusconi a 28 évből, ami eltelt azóta, hogy politikai színre lépett, tíz év két hónapot töltött miniszterelnökként. Semmilyen érdemi változást nem tett Olaszország életében. Nem lett jobb, versenyképesebb az olasz gazdaság.

A másik korlát külpolitikai természetű. Miközben azzal vádolom Salvinit, hogy fizetett orosz ügynök, meg hogy Berlusconi sok üzletet kötött Oroszországban, szeretném

megjegyezni, hogy az amerikaiak sem hülyék, ők is dolgoztak az elmúlt időszakban. Meloni Fratelli d'Italia pártja tele van atlantista héjával. Nem számítok arra, hogy el tudna vagy el akarna mozdulni Olaszország a követett külpolitikai iránytól. És akkor ott van a védelmi korlát is. Olaszországban 120 nagy katonai bázis van, ezek NATO-, amerikai és olasz katonai bázisok. A térség Észak-Olaszországtól kezdve Szicíliáig tele van a legkorszerűbb fegyverzettel, Nápolyban van a NATO egyesített erőinek főparancsnoksága, Rómában a NATO-akadémia. Egész egyszerűen elképzelhetetlen, hogy ez az úszó hadihajó, ami belóg a Földközi-tengerbe, elsüllyedjen. Nem fogja hagyni semmilyen katonai hatalom, de leginkább az Egyesült Államok. Ez a geopolitikai determináció.

Ami nagy probléma, az a társadalmi elégedetlenség, az ötszörös áram- és gázzsámlák, és egyáltalán az, hogy megbomlott a középosztály biztonsága. Ez destabilizálhatja Olaszországot. Hadd szóljak még arról, hogy az olasz társadalom az egyik leginkább elöregedett Európában, ami az óriási problémát jelent, főként az idősellátásban. Egyáltalán nem ritka, hogy negyvenévesen szülnék a nők. Hogy a migráció-e a megoldás a demográfiai gondokra, nem tudom. De az várható, hogy a Meloni-kormány hasonló családpolitikai intézkedéseket fog bevezetni, mint Magyarországon az Orbán-kormány. Ez legyen a legnagyobb baja Olaszországnak! Az olasz társadalmat egy picit közelebbről ismerve azt gondolom, hogy ennél befogadóbb nem lehetett ország, mint amilyen Olaszország volt. Itt a jugoszláv há-

borútól kezdve, Albánia összeomlásától kezdve mindenkit mindig befogadtak. Amikor eléri a szubszaharai, meg afgán, meg pakisztáni migráció az évi 150 ezres létszámot, ez olyan terhet ró a társadalomra, hogy a legbefogadóbb, legnyitottabb közösség is elkezd védeni magát. Tessék erről beszélgetni egy kicsit tabuk nélkül, mert ha nem beszélgetünk róla, akkor nem fogjuk megérteni, hogy mi zajlik a társadalomban!

Herskovits *Átadom a szót vendégeinknek.*

Szabó Gábor Egyre jobban frusztrál, hogy a 21. század fantasztikus hírközlési eszközei révén sem tudom ép ésszel fölfogni és magam elé képzelni a háborút, csak azt hallom, hogy visszaszorítja így, előremegy úgy, meghal ennyi meg annyi ember. Ez persze, értem, sok. Nem értem, amikor Kijevet támadják, és így tovább. Miért állítjuk azt, hogy az oroszok már öregeket hívnak be, meg hogy az oroszok már nagyon rosszul állnak? Meg már nem 130 ezer négyzetkilométer az elfoglalt terület, csak 124, mit tudom én. Lássuk be, hogy borzasztó sok erőforrásuk van. Igaz, elfáradtak. De az ukránok nem fáradtak? Ők nem merülnek ki? Ott nincsenek dezertőrök? Tele vagyok ilyen aggodalommal, mert az indulataim Péteréhez hasonlóak. Talán ide kapcsolódik az a kérdés, hogy Amerika még mindig a világ legnagyobb haderejével rendelkezik.

Nagy Legerősebb.

Szabó Legerősebb? Jó. Na most akkor vannak vállalról indítható, egyszerűen megtámadható dolgok, és

egyszer csak elsüllyed a Moszkva hadihajó... Szombaton azt kérdeztem egy politológus barátomtól, hogy miért nem bombázzák le a kercsi hidat. És mire kimondtam, akkor nem lebombázták, de egy kicsit tönkretették. Eszkalálódik a háború. A kérdésem, hogy mi motiválja a nyugati döntéshozókat. Nem látom át, hogy hogy is folyik valójában ez a háború.

Nagy Ami az ukrainai háborúval kapcsolatban mindig elhangzik, az az, hogy a második világháború óta ilyen Európában nem fordult elő. Hogyha most ezt a mondatot kibontjuk, és a katonai, biztonságpolitikai értelmezését vesszük, akkor végig lehet nézni, hogy február 24-től milyen volt a reagálás, és hogyan próbált mindig alkalmazkodni a Nyugat ahhoz, hogy úgy segítse az ukránokat, hogy ne legyen egy közvetlen Oroszország–NATO katonai összecsapás, mert annak tényleg katasztrofája lett volna a vége. Tudjuk a régi bölcsektől, hogy ha elkezdesz egy háborút, az soha nem úgy alakul, ahogy előre elképzelted. Ezért félnek a nukleáris arzenáltól. Ha egyszer Oroszország és Amerika szembekeverül, nem tudod megmondani, hol lesz a vége. Tehát ha megnézzük február 24-től a folyamatokat, akkor azt látjuk, azok mindig egyfajta olyan mederben zajlottak, hogy úgy történjen meg Oroszország visszaszorítása és Ukrajna segítése, hogy bizonyos vonalakat ne lépjünk át. De hogy hol vannak a vonalak, ezek mindig változtak. Elég csak a fegyverszállításokra gondolni. Amikor az oroszok megtámadták Ukrajnát, olvastuk a nyugati lapokat és szakértőket, még ott is azt hitték, hogy egy hét alatt Kijevben lesznek az oroszok. Voltak

a környéken, de végül visszavonultak. Nyugaton is nagyjából és nagyjából-egészében egy hetet, két hetet adtak a Zelenszkij-rezsimnek. Nem ez történt, hál' istennek, de amikor a lengyelek fölajánlották, hogy a régi MiG–29-eseiket odaadják az ukránoknak, de még csak nem is közvetlenül (hát mibe került volna átvinni a lengyeleknek a MiG-eket Ukrajnába, semmibe), még a lengyelek is azt mondták, hogy a ramsteini bázisra viszik a MiG–29-eseket, és majd az amerikaiak vagy a NATO vagy bárki adja oda az ukránoknak. Erre az amerikaiak azt mondták, hogy nem. Változtak az idők, változott a háború, változott Oroszország agresszivitása, és amikor a szlovákok fölajánlották a MiG–29-eseket Ukrajnának, azok tudomásom szerint már simán mehetek. Ugyanez történik Amerika álláspontjával. Mindig a HIMARS-eket emlegetjük, amelyek megfordították az ukránok hadi szerencsáját, és hozzájárultak ahhoz, hogy sikeres ellentámadást tudtak indítani, mert a HIMARS olyan fejlett rakétakilövő, amelyik – főleg, hogyha az amerikaiak hírszerzési információkkal segítenek – GPS-szel kilövi azt a vezetési pontot vagy bármit, amit megcélzottak az orosz hadseregben, kilövi a lövedéket, és már el is ment onnan. Még az amerikaiaknak is időbe telt, míg ezt odaadták az ukránoknak. Most az ukránok azt kérik, hogy a HIMARS-ekhez kapjanak olyan gránátokat, amelyek hosszabb hatótávolságúak, tehát túl tudnak lőni a jelenlegi orosz vonalakon. És Washingtonban megy a vita arról, hogy odaadják-e nekik. Tehát ahogy a MiG-ekkel ment a vita, most ment a vita, hogy ezt odaadják-e, mert igazándiból a

nagyhatalmak... a vietnámi háborúra utalnék vissza, ott a szovjetek harcoltak az észak-vietnámiak mellett az Egyesült Államokkal szemben. Ott is volt kicsit szarkasztikusan fogalmazva toleranciaküszöb az Egyesült Államok részéről, hogy mi az, amit eltűr támogatásban. Furcsa szó, elnézést érte, de a nagyhatalmi viszonyban működnek. Most aztán Medvegyev is azt mondja, hogy kilövik a taktikai nukleáris fegyvereket, és a Nyugatnak annyi. Bizonyos értelemben tudják, mi történik, tudják, hogy az amerikaiak milyen fegyvereket szállítanak, tudják, hogy most már az amerikaiak real time-ban segítik hírszerzési adatokkal az ukránokat, tudják azt, amit a világ sejt, hogy a Moszkva hajó kilövésében az amerikaiak hírszerzési adatokkal segítettek. Ez még mindig a toleranciaküszöb alatt van, és nem teszi közvetlen összecsapássá. Összegezve: Amerikában így folynak a dolgok. Ukrajna megkap olyan fegyvereket, amelyeket nem kaphatott meg két hónappal ezelőtt, és most nem kap meg olyan fegyvereket, amelyeket majd két hónap múlva meg fog kapni, hogyha még a háború addig tart. De már a New York Times megírta, természetesen meg nem nevezett katonai forrásokra hivatkozva, pont a Moszkva hadihajó kapcsán, hogy az amerikaiak műholdakról mindent látnak, és amit látnak, megosztják az ukránokkal. Biden bekérte néhány tábornokot meg újságírókat, és mondta, hogy ezt ne. Tegyük, csináljuk, de ne beszéljünk róla. Most már erről is lehet beszélni.

Sz. Bíró Én a motiváltságbeli különbségre helyezném a hangsúlyt.

Számomra az egyik ok, ami miatt azt feltételeztem, hogy ilyen önsorsrontó háborút Oroszország nem indít Ukrajna ellen, épp az volt, hogy az ukrán hadsereg 2014-hez képest 2022 elején már egészen más minőséget képviselt. Sokkal jobban kiképzett, sokkal jobban motivált volt, mint nyolc évvel korábban. 2014-ben, közvetlenül a kijevi hatalomváltás után az új hatalom a Krímben diszlokált erőknél kifejezetten azt az utasítást adta, hogy ne harcoljanak. De 2022 elején egészen más volt a helyzet. Az ukrán hadsereg és az ukrán társadalom motiváltsága most összehasonlíthatatlanul erősebb, mint volt nyolc éve. Lehet, hogy az orosz hadsereg már a szeptemberi „részleges” mozgósítás előtt is jóval nagyobb létszámú volt, mint az ukrán, csak hogy az utóbbiak a hazájukat védik, sokkal motiváltabbak. Ha valaki nézte az orosz központi tévécsatornák valamelyikét a háború első napjaiban, akkor azt láthatta és hallhatta, hogy az esti politikai vitaműsorokban az orosz propagandisták azt szajkózták, hogy teljes egészében le fogjuk fegyverezni az ukrán hadsereget, nem is kell ukrán hadsereg, mert mi majd megvédjük őket. Mire egy másik propagandista azzal tromfolt rá, hogy nem hadserege nem lesz Ukrajnának, maga Ukrajna nem lesz, mert az a mi földünk, az orosz föld. Ebből aztán mindenki számára világossá válhatott, ha korábban, Putyin 2021 nyarán az ukránokról írt cikkéből nem derült volna ki, az ukránoknak létkérdés, hogy kitartsanak. Ha nem tartanak ki, megszűnnek ukránoknak lenni. Ez pedig igencsak növelte harci ked-

vüket. Nem beszélve arról a brutalitásról, ahogyan az oroszok senkit nem kímélve háborúznak. Ez is csak tovább növelte az ukránok eltökéltségét. De mit látunk a másik oldalon? Az oroszok miért harcolnak? Mi keresnivalójuk van Herszonban? Eddig elvileg szerződéses katonák voltak a fronton, most ezzel az állítólagos részleges mozgósítással olyan embereket visznek oda, akik nem akarnak harcolni, akiknek nem mestersége a háborúskodás. A többségük, mint láttuk, menekülne a háború elől. Azt semmilyen módon nem tekinti saját ügyének. Szerintem óriási jelentősége van annak, hogy egy hadseregben megvan-e az az érzelmi többlet, hogy a katonák tudják, miért harcolnak, és akarnak is harcolni.

P. Szűcs Lenne egy kérdésem a magyar partikularitás jegyében. Ez az öt entitás úgy néz ki, hogy van olyan Magyarország, amelyik elég nyíltan oroszpárti, amely kimondottan Trump-párti, és van olyan Magyarország, amely legalábbis óvatosan, de közel érzi magát Kínához, továbbá van olyan Magyarország, amely meglehetősen örült az olaszországi változásoknak, és van olyan is, amely visszasírja a merkel politikát. Csak annyit kérdezek, hogy ha amerikai stílusváltástól kell tartanunk, akkor ezek az entitások hogyan alakulnának? Mi következik ebből? Történetesen a mi kis partikularitásunk tekintetében.

Nagy A republikánusok visszaszerezhetik a kongresszus ellenőrzését, és ezzel valóban korlátozhatják Bident, de azt is mondtam, hogy magának Ukrajnának a támogatása és

az Oroszországgal szembeni politika gyakorlatilag elnöki hatáskör, ebben nem fogják gátolni a republikánusok Bident. Ha nyernek a republikánusok Amerikában, és megszerzik a kongresszusban a többséget, az azt is jelenti, hogy előkészítik Trump vagy a trumpizmus visszatérését. Ha novemberben a republikánusok visszatérnek a képviselőház és a szenátus többségébe, hozzáteszem, rengeteg trumpista jelölt van a soraikban, akkor az azt jelenti, hogy Trump, ha nem is nyer 2024-ben, de a trumpizmus megmarad Amerikában. Úgy fogalmaznék, hogy a trumpizmus fog küzdeni azzal, amit Joe Biden és a demokraták képviselnek, és ennek az egyik, ha úgy tetszik, hadszíntere lesz az, hogy Ukrajnával és Oroszországgal mit kezdjenek.

74

Csepeli György Szociálpszichológiai kérdést tennék föl. Úgy tudom, hogy a háború az a helyzet, amelyben bármi megtörténhet, és azt is tudjuk, hogy ahol bármi megtörténhet, ott bármi meg is történik. Az atomcsapás megtörténhet-e?

Sz. Bíró Clausewitz is azt mondta, hogy „a háború a meglepetés hazája”, tehát a háborúban valóban bármi megtörténhet. Azt gondolom, hogy katonailag értelmetlen a taktikai atombombák bevetése. A taktikai vagy harctéri atombomba néhány kilotonnás robbanóerővel rendelkező fegyver, amiből ha egyet-kettőt bevetnek, azokkal nem tudják megállítani az ukrán offenzívát. Annak idején Hirosimára 11, Nagaszakira 23 kilotonnást dobtak le. Ezek mai mércével mérve taktikai nukleáris fegyvernek számítanak.

De ma már vannak ezeknél kisebb, kilotonna alatti nukleáris robbanófejek is. Nos, ha Putyin mégis atomfegyver bevetésére ragadtatná magát, annak katonai értelme nem lenne. Legfeljebb csak akkor lenne, ha ezekből több tucatot dobna le. De ha ezt megtenné, az lépéskényszerbe hozná a Nyugatot. Nem tudom elképzelni, hogy itt mellettünk, Európa keleti peremén egy országra, egy nem atomhatalom országra egy atomhatalom taktikai atombombák sorát dobja le, és ezt a Nyugat válasz nélkül hagyja. Amikor azt mondom, hogy nem hagyja válasz nélkül, akkor nem azt állítom, hogy a Nyugat válasza is atomcsapás lenne, hanem olyan hagyományos fegyverekkel végrehajtott támadás, ami rendkívül súlyos veszteségeket okozna. Egy ilyen helyzetre, mármint Moszkva nukleáris fegyverhasználatára, a NATO és az Egyesült Államok számos forgatókönyvet dolgozott ki. Ebben egészen biztos vagyok. Abban azonban távolról sem, hogy Putyin elszánja magát, és nukleáris fegyvert vet be. De mert február 24-e előtt se gondoltam, hogy háború lesz, ezért nem merem határozottan azt állítani, hogy az orosz elnök ilyet semmiképpen nem tesz.

Váradi Júlia Ha Putyin eltűnne a porondról, vajon a putyinizmus eltűnne-e? Ez a furcsa kettősség már feltűnt Trump és a trumpizmus összefüggésében. Mennyire erős most a putyinizmus, mi következne utána? Vagy attól még jobban kellene rettegni?

Sz. Bíró Ez a legrejtélyesebb része a jelenlegi helyzetnek. Majdnemhogy teljesen biztos vagyok benne, hogy a

gazdasági elit döntő része a háború első pillanatától tudta, hogy milyenek lesznek a következmények, de a gazdasági elitnek az a része, amelyik, mondjuk, a jelicini korszakban tett szert hatalmas vagyorra, és klasszikus értelemben oligarchának tekinthető, régóta nem fér hozzá Putyinhoz. Tehát nem érintkezik vele, semmilyen formában nem tud rá befolyással lenni. Akiket hamis, imitált vagy másodgenerációs oligarcháknak hívunk – Putyin Mészáros Lőrincsei –, ők attól gazdagok, hogy Putyin azt akarta, hogy átmenetileg gazdagok lehessenek. Létük Putyintól függ. Nyilván nem fognak vele szembefordulni. Én már attól is boldog lennék, hogyha lennének olyanok, akik felismerik a bajt és szólni mernek. A New York Times írt nemrég arról, hogy volt egy ember, aki Putyin közvetlen környezetében élesen bírálta a háborút, és arra próbálta rábírní Putyint, hogy mielőbb fejezze be. Nem hozták nyilvánosságra, hogy kiről van szó. Szerintem a világnak és Oroszországnak is óriási szolgálatot tenne az, ha Putyint valamilyen módon levonnák a sakk-tábláról, és olyan emberek kezébe kerülne a hatalom, akik kivezetnék a háborúból Oroszországot.

Váradi De nem ezt kérdzem, hanem azt, hogy marad-e a putyinizmus.

Sz. Bíró Egy ideig biztosan marad. A megtévesztett embereket, akiket megfelelő szellemben indoktrinalizáltak,

nehéz lesz ebből az alternatív világból kivezetni. Ez hihetetlen türelmet, tapintatot, empátiát és kitartást fog igényelni. A közvélemény-kutatások nem adnak igazán megbízható kapaszkodót arra vonatkozóan, hogy mit is gondolnak az emberek. Sokáig – kissé leegyszerűsítő módon – azt gondoltam, hogy az emberek a felmérések során nem mondanak igazat, mert félnek. Sokan vannak így, de egy ideje már nem gondolom azt, hogy ne lennének sokan olyanok, akik nem félelemből támogatják Putyint és háborúját. Nos épp őket lesz nehéz visszavezetni képzel világból a valóságba. Putyin sokakkal el tudta hitetni, hogy Oroszországot a kilencvenes években megalázták, térdre kényszerítették, de most velem együtt az ország újra felemelkedett, és megmutatja a világnak, hogy mi milyen erősek is vagyunk. Ez sokaknak imponál. Köztük sok olyan embernek, akik máig mérhetetlen szegénységben élnek, de elhittetik velük, hogy mindez nem fontos. Ami fontos, az az országunk ereje. És ez hat, és még sokáig hatni is fog...

P. Szűcs Valami azt súgja, hogy mire a beszélgetés szerkesztett változata megjelenik november közepén, mindez már történelem lesz. Olaszország kiviselkedi magát, Németország magába száll, Amerika változás előtt áll. Hogy Kínában mi történik, arról majd hónapról hónapra beszámol nekünk Benda László. Oroszország pedig, hallhattuk, a meglepetések országa. Köszönöm a kitartó türelmet.

Hónapló

Dalos György

Puskin él

Berlin, 2022. október 14.

„Végleg nem halok meg”, közölte Alekszandr Puskin Horatius után szabadon, „Exegi monumentum” című versében nem sokkal azelőtt, hogy utolsó, vagy huszadik esztelen párbajában, orosz naptár szerint 1837. január 29-én Dantes, a cári udvarban szolgáló francia tiszt pisztolygolyójától találva életét vesztette. Túlélésének egyik hiteles bizonyítéka az volt, hogy a cári bürokrácia hanyagsága folytán csak 1875-ben vették le a nevét a titkosrendőrség által megfigyelendők listájáról. De van újabb keletű bizonyosság is. 2013-ban az MTA-nak az utcanevék ügyében kibocsátott szakértői jelentése a költőt Prohászka Ottokár s Rajk László között említve egyértelműen leszögezte: „Puskin (...) a világirodalom meghatározó alakja, a modern orosz irodalmi nyelv egyik megteremtője. Bár nevének használata közterület és közintézmény elnevezésében a kommunista diktatúra idején gyakori volt, továbbra is használható, mivel a Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. Törvény 14. § (2) bekezdése szerint XX. századi önkényuralmi politikai rendszer megalapozásában, kiépítésében vagy fenntartásában nem vett részt.” A maga módján ez a szöveg is emlékmű, legalábbis nyelvemlék.

76

Puskin a végzetes bajnívás idején 37 éves volt. Gondoljuk meg: ha Goethe 37 évesen meghal, marad belőle *Az ifjú Werther*, de még csak töredékben a *Faust* és nem íródik meg sem a *Wilhelm Meister*, sem a *Költészet és valóság*, sem a *Római elégiák*, sem a Schillerrel munkaversenyben született balladaciklus! Puskinnal a „becsület mezején” nem is annyira „az orosz irodalmi nyelv megteremtője”, mint inkább egy orosz Goethe esett el. A „német Puskin” persze nem párbajozott, nem ellenzékieskedett, mi több, állami hivatalnokká lett, matuzsálemi kort ért meg, és még 72 évesen is szerelemre lobbant a 17 éves Ulrike iránt – ebből lett a *Marienbadi elégia*. Ami a gyűlékonyságot illeti, ebben orosz pályatársa sem maradt el tőle. Mellesleg Puskin is udvaronc volt, kamarás lett az általa egyébként elutasított önkényuralomban, csak épp összehasonlíthatatlanul keményebb követelmények mellett, mint amilyeneket a kedélyes weimari udvar támasztott zseniális udvari tanácsosával szemben.

A szovjet rendszer természetesen kanonizálta, mintegy politikai előfutárává minősítette a költőt. Igaz, a kisajátításba becsúszott néhány zavaró mozzanat. Ott volt például a sors üldözve harci társhoz, Csaadajevhez intézett ódája, amelyben hazája fényes jövőjét szegezte szembe a zord jelennel: „Bízzál, barátom, tarts ki, míg / Eljő a vágyott csillagóra, / Oroszhon ébred, s felszökik, / ledől az önkény, s a romokra, / felvésik büszke neveink.” Egy

túlbugzó cenzor 1937-ben, a költő halálának századik évfordulóját kísérő hatalmas propagandazaj közepette felfigyelt egy Puskin-kötet fedőlapján a gyanús sorokra. „Ebből az a látszat következik”, jelentette a felsőbb hatóságnak, „mintha a csillagóra még nem jött volna el”, most, húsz évvel az Októberi Forradalom győzelme után. „Az így kiragadott idézet”, folytatódik a leleplezés, „ellenforradalmivá válik”. Márpedig a rendszernek nagyon is kellett ez az „ellenforradalmár”. *Falu* című költeményét egyenesen forradalmiságának tetőpontjaként kanonizálták, mint a cári rend megdöntésének manifesztumát. Iskolákban is kötelező memoriter volt: „Megérem-é, hogy új korszak köszönt a népre, / megdől a cári önkény és rabszolgaság?” Így olvasuk Képes Géza korabeli fordításában.

Képes nem hamisít. Az akkori szovjet kiadásokban majdnem szó szerint ez a szöveg szerepel: „И рабство падшее и падшего царя”, vagyis hogy a rabszolgaság és a cár atyuska bukását egyszerre óhajtotta a költő. Csakhogy a versnek, amely Puskin életében nem jelent meg, csupán kéziratban terjedt, van egy másik, apokrif változata, s abban az inkriminált sor kicsit másképp hangzik: ”И рабство, падшее по магию царя”, magyarul: „Megérem-é szüntét az elnyomásnak végre? Láncát veszti a cár intésire a rab:...”. A kéziratban még ez volt olvasható, de Puskin, akit maga II. Miklós cenzúrázott, alighanem udvarképesebb változatot produkált, hogy esélyt adjon a megjelenésnek. Aztán az akkori szamizdat helyreállította az eredeti szöveget.

Mi adja ennek a gondolatmenetnek az időszerűségét? Az, hogy az imént idézett verssorok egy vadonatúj kötetből, Soproni András *Szabadság árva magvetője* című Puskin-válogatásából származnak. Az újrarendezés mindig nyaktörő vállalkozás, Puskin esetében kivált az, hiszen az ő verseit patinás szerzők sora ültette át magyarra Áprily Lajostól Galgóczy Árpádig. Amit azonban Soproni művel, egyedülálló. Ragaszkodva a formahűséghez, rím és ritmusképlethez, icipicit porral hinti meg a 19. század eleji textúrát: finoman félmúlt igealakokat használ, nyelvileg archaizál, tudatosan olyan Puskin-t ad a kezünkbe, amelyet – ő maga mondja – Csokonai vagy Vörösmarty olvashatott volna saját korában, ha akkor jelenik meg magyarul. S főleg olyat, amelyben együtt van a lázadó és az udvaronc, a világpolgár és a nagy-orosz hazafi, a boldogtalan szerelmes és a szabadszájú nőbolond. A költői én foglalatosa – irodalmi esemény egy rímtelen-ritmustalan korban.

Ma reggel kitöltöttem és beküldtem a népszámlálási kérdőívet, nemcsak azért, hogy elkerüljem a kötelező adatszolgáltatás elmulasztása miatti szabálysértési eljárást, hanem azért is, hogy részt vehessek az internetes kitöltők jutalom-sorsolásán, amelyen „5 darab, egyenként 100 000 forint értékű vásárlási utalványt” lehet nyerni. Kecsegtető az ajánlat, más kérdés, hogy vajon milyen lesz a jutalomosztás napján 100 000 forint vásárló-értéke.

Az internetes kitöltés sajátossága, hogy feszültséget kelt az emberben: harminc percre becsülik olyan kérdések megválaszolásához szükséges időt, amelyek valójában az ember egész addigi és jelenlegi életét felölelik. S jól lehet a Központ óvatosan, mintegy kézen fogva vezet a kérdések sűrűjében, a kitöltő olykor meg-megakad. Nincs mindenre egyértelmű válasz. Legegy-

szerűbb még az a megoldás, ha listából választhatja ki a megfejtést. Pl. Nemzete? Lakhelye? Szakterülete? Idült betegsége? E kérdéseknél elegendő ráklikkelni a megfelelő kifejezésre: „magyar”, „Budapest”, „nyugdíjas”, „férfi”, „cukor”. Vallása? Hoppá! Látom: „izraelita” – a gyengébbek kedvéért zárójelben hozzáírják, hogy „zsidó”. Beklikkelem, hogy izraelita vagyok, de tovább kérdeznek: neológ vagy ortodox? Kicsit túl kíváncsiak, de nem kötelező kitölteni. Egyházilag egyik irányzathoz sem tartozom. Magamat kérdezem: miféle izraelita vagyok én? Nemzetiség ugyebár nem lehetek, a „fajra” nem fanyalodom, bár kormányfőnk nézete szerint van ilyen, és nem is baj, csak ne keveredjen. És akkor még hol vagyunk a lényegtől, hogy hiszek-e Istenben. Szerencsére azt nem firtatják.

A népesség, amelynek egyedeként immár nyolcadszorra megszámlálnak, a statisztika szerint fogyatkozóban van. Gyerekkoromban 9,2, kamaszéveimben 10,1 millió főt számlált az országhatárokon belül élő nemzet, 1980-ban 10,7 millióan voltunk, de lám, 2020-ra már mindössze 9,7 millió honfitársra zsugorodtunk. Nem hinném, hogy ez a számadat két esztendő alatt nagyot nőtt volna. Egyfelől Berzsenyivel vigasztalom magam, aki szerint „nem sokaság, hanem lélek / s szabad nép tesz csuda dolgokat”. Másfelől mindenképpen azon leszek, hogy honpolgári kötelességemnek a következő, 2030-as mustrán is eleget tehessek, vagyis hogy éljek, s ha már ez megadatik, akkor egy elviselhetőbb országban, tűrhetőbb világban.

Nemrégiben feltettem a Facebookra két sort egy 1935-ben íródott Illyés Gyula-versből: „Az árokparton tökmagot fogyaszt / egy sor magyar. Hát itt az ősz megint.” Fiatalkorom óta kedvelem ezt a verset, s gondoltam, az évszak köszöntéseként megilleti a hálózat közönségét. Az első kommentárok arra vonatkoztak, hogy a „fogyaszt” ige talán nem elég finom. Pró és kontra vélemények, idézetek következtek, valaki Illyés költői tehetségét vonta kétségbe, ami talán túlzás volt, de még belefért az irodalmi disputa kereteibe. Másvalaki azonban hirtelen előhozakodott egy Nemes Nagy Ágnestől származó történettel, amely szerint 1951-ben a népiek szellemi vezére a hozzá tanácsért forduló kiátkozott urbánusoknak azt mondta volna: „A polgári költő akassza fel magát.” Noha meglepett az idézett mondat, amely a maga brutális szószerintiségében nem illik Illyés szűrtebb, franciásabb stílusához, lehetetlennek sem tartottam a szomorú anekdotát. Mielőtt azonban visszacsatolhattam volna a szűken irodalmi posztokhoz, már tovább is gördült a vita Illyés „kollaborációja” irányába, értve ezen a Rákosi-, illetőleg a Kádár-rendszer kultúréletében betöltött különleges szerepét. Előjöttek az ismert fotók a parlamentben és a pártkongresszusokon kommunista vezetőikkel kvaterkázó Illyés Gyulával, Németh Lászlóval és Kodály Zoltánnal, előjött a szitok-átok Aczél György ellen, s egy ponton, majdnem azt mondom, hogy természetesen, valaki Nemes Nagy Ágnest is rajtakapta „együttműködésen”. Utóvégre élt, írt, és elfogadott kitüntetések a kommunista rendszertől. Úristen, gondoltam, ezek a szerzők és politikusok szinte mind harminc-nygyven éve halottak, részben el is feledték őket, s ma már csak néhány értelmiségi civakodik rajtuk, miközben „egy sor magyar” azóta is tökmagot fogyaszt az árokparton.

Gordon gekkó és más lakótársak

Andalúziába megérkezett az ősz: ma már csak 26 fok volt, és estére kékes-szürke felhők hoztak szemerkélő esőt a Földközi-tenger keleti medencéjéből. A fecskék már elmentek, helyettük itt van Európa összes seregélye. A vendégeket könnyű megkülönböztetni a bennszülöttektől, mert az itteniek inkább a papagájok hangját használják – a seregély az egyik legjobb hangutánzó a madárvilágban –, az jobban védi őket a ragadozóktól. A vándormadarak seregei idevonzák a vadászokat is: héják, sólymok és mindenféle más rablólovak tizedelik az utazókat. A Sierra Nevadán, amelynek a legmagasabb csúcsa közel 3500 méter magas, reggelenként már fagy, de minél közelebb megyünk a tengerhez, annál nyáriasabb az idő. (Amúgy a környéken sokfelé találkozni „amerikás” nevekkal: van errefelé Los Angeles, San Francisco, Santa Fé, sőt Las Vegas is. *A Jó, a Rossz és a Csúfot* meg egyenesen itt forgatták). Malaga – pontosabban a nyugaton Marbellától Fuengirolán, Benalmadénán, Torremolinon át keleten Torre del Marig húzódó agglomeráció, amelynek Malaga nagyjából a középpontja – egy keskeny medencében fekszik: a háta mögött a hegyek, előtte a tenger; itt szinte egész évben jó az idő. Nyáron az Atlanti-óceán felől betörő hideg áramlat hűti (bár ezt csak a spanyolok érzik), télen a tenger fűti – a tenger, amelynek túloldalán Afrika van.

Gibraltár csak egy ugrás ide – nekünk egy kicsit nagyobb ugrás, de a mozgásban lévő madaraknak semmiség –, ez az egyik legfontosabb vándorlási útvonal; az Afrikába költöző madarak nagy része vagy itt, vagy a Boszporusznál és Szueznél megy át. Akadnak olyan fajok, amelyek csak idáig jönnek, mint a seregélyek, vagy később a vadlibák.

Egyszóval madarak tömegei között élünk, éjjel-nappal. Valamiért a baglyok is nagyon szeretik ezt a helyet – annyi van belőlük, hogy sötétben visszhangzik a környék a hangjuktól. És egyáltalán nem csak huhognak: némelyik sír, a másik kacag; egészen kísérteties lenne, ha nem a világ egyik legbékésebb helyén, a tengerre néző domboldal kivilágított üdülőfalvai között történne. A természet itt házhoz jön, szó szerint, sőt néha annál is közelebb. Az első lehűlés után – ezt úgy kell érteni, hogy amikor 30 fok alá csökkent a nappali hőmérséklet – úgy alakult, hogy megosztottuk a lakásunkat egy gekkóval. –Valami beszaladt a függöny mögé, megnéznéd? – érkezett a kérdés valamelyik este családunk egyik hölgytagja felől, és aki volt már családapa, az tudja: az ember ilyenkor a kezébe kap egy franciakulcsot vagy egy WC-pumpát, és bátran benéz a függöny mögé, elsősorban a kedélyek megnyugtató végett. Úgyhogy elhúztam a drapériát, mindenre készen – leginkább persze arra, hogy nem lesz ott senki/semmi –, és akkor szembetaláltam magam a gekkóval.

Gerard Durrellen felnőtt olvasóink bizonyára tudják, hogy a mediterrán háztartásnak a „bejárós” gekkó ugyanolyan elengedhetetlen tartozéka, mint

az üveg olívaolaj a konyhapulton vagy a leander a teraszon. Olvasni róla azonban mégis más, mint személyesen találkozni vele, ahogy érdeklődve figyel, miközben fejfelé lóg a plafonon. Valójában persze nem lóg, hanem áll, vagy fekszik – kinek hogy –, látszólag tudomást sem véve a gravitációról, olyannyira, hogy olyat is láttunk, amikor négy helyett három vagy csak két lábbal tartotta magát, néha órákon keresztül. A gekkó nappal nem különösebben aktív, szívesen elálldogál/elheverészik egy csendes sarokban, és egyáltalán nem tart tőle, hogy a fejébe száll a vér. Azon ismerőseink, akik régóta élnek itt, mondogatták egy ideje, hogy egyszer majd lesz egy gekkónk, de őszintén szólva hittük is, meg nem is. Mit keresne a lakásban? – gondoltuk magunkban, pedig a válasz kézenfekvő: bejön a tévé kék fényére, mert valahonnan tudja, hogy az vonzza a rovarokat, és ahol rovarok vannak, terített asztal várja. Ha pedig már ott van, akkor marad is egy ideig, felmérve és felfalva a bentlakó rovarpopulációt.

Mivel még másnap is ott volt – a lakás egy másik helyiségében, de szintén a plafonon és a sarokban –, úgy határoztunk, hogy ezentúl a lakáshoz tartozik, és nem fogunk róla tudomást venni. Természetesen körülbelül ötpercenként kelt föl valaki, hogy az összes sarkot végigjárva megállapítsa, hol jár éppen. Előszeretettel mászott be talán a meleg miatt a lámpabúrák alá és a faliképek mögé, meg persze a már említett függönyök takarásába. Szemmel láthatóan jól érezte magát, mi pedig már kezdtünk hosszú távú terveket szövögetni vele kapcsolatban. Gordonnak neveztük el; nem Bajnai Gordon, hanem a *Tőzsdecápák* emblematikus, bár a mi gekkónknál kevésbé rokonszenves hőse, Gordon Gekko után, akitől többek között ez a halhatatlan mondat ered: „Ha szükséged van egy barátira, akkor szerezz egy kutyát.” Nekünk nemrég költözött el örökre a kutyánk, és azóta olyan fájó kutyahiányunk van, hogy itt az idegenben hétvégeként a közeli kutyamenhelyre járunk önkéntes kutyasétáltatónak, ami azért nem ugyanaz, mint egy saját eb, de mégiscsak több a semminél. Szóval egy kicsit úgy éreztük, hogy ebben a vigasztalan helyzetben a sors küldött nekünk egy barátot, még ha ilyen furát is, de aztán nagyjából egy hét múlva Gordonnak nyoma veszett, és azóta sem láttuk (igaz, a függönyt továbbra is félve húzzuk el, mert nem szeretnénk egy óvatlan mozdulattal kárt tenni benne).

Az állatokról most röviden ennyit – átmeneti lakótársunk történetét csak bevezetőnek szántam ahhoz, amiről valójában mesélni szeretnék. Valamikor a második hónap tájékán tűnt föl – augusztusban érkeztünk, tehát szeptember vége vagy október eleje felé. Nem is tudom, mi a megfelelő szó erre; észrevenni valamit, ami nincs, és a hiányával örömet szerez: itt – abban az értelemben, ahogyan odahaza az élet minden területére beszivárog – nincs politika. A szomszédunk brazil, a ház lakóinak döntő hányada spanyol, de vannak ukránok, kínaiak, lengyelek is. Hogy hol hogyan zajlik az élet, azt alapvetően a közeg és a többségi lakosság határozza meg. Ez Dél(nyugat)-Spanyolország, barátságos, a szavak végén az sz hangokat nem ejtő andalúz népek lakják – vagyis az adios itt adio, a gracias pedig gracia –, közvetlenek és kommunikatívok; az égvilágon mindenről beszélünk, kézzel-lábbal (mi pont annyira tudunk spanyolul, mint ők angolul) az időjárásról a

sporteredményekig (vannak realosok és barcások is; a malagai csapat nem téma, mert jelenleg a másodosztályban játszik), de a politika soha semmilyen kontextusban nem került még elő. Ha odahaza nem néztem volna utána, tippem sem lenne, hogy országosan ki kormányoz, a tartományi vagy a települési politikai felállásról pedig egyáltalán semmit sem tudok. Szerintem a helyiek sem: nem érdeklí őket – legfeljebb a választás előtti hetekben –, mert nincs jelentősége. A politika egyszerűen nincs jelen. A Facebook éles elméjű mesterséges intelligenciája már felfedezte, hogy hol vagyunk, rengeteg helyi tartalmat tol az arcunkba, de a politikáról soha semmit. Itt élünk bő két hónapja, és fogalmam sincs, hogy a kormány szerint mit kellene gondolnom Brüsszel szankcióiról, ki a felelős az aszályért, a háborúért vagy a drágaságért. Az utóbbiról annyit, hogy mióta kijöttünk, érezhető mértékben semminek nem változott az ára a szezonális gyümölcsöket leszámítva, ami egyben azt is jelenti, hogy a legtöbb élelmiszer már olcsóbb, mint Magyarországon. Egy kiló mangó például pont annyiba kerül, mint otthon egy darab. Az első havi villanyszámlánk kereken 29 euró volt – az eltérő ingatlanméretek miatt nem nagyon tudom mivel összehasonlítani, de az az érzésem, hogy az itteni fizetések mellett ez nem az a kategória, ami miatt bárki úgy dönt, hogy sátorba költözik: valahol azt olvastam, hogy a napi bevásárlásra átlagosan 40 eurót költenek. Tény viszont, hogy a spanyolok EU-n belüli összevetésben kifejezetten drágán kapják az áramot.

Nekem odahaza állandóan az volt az érzésem, hogy a hatalom ott van mindenütt. És most nem elsősorban a lehallgatott telefonokra meg az – időnként láthatóan, tehát bénán – elolvasott e-mailekre gondolok. Hanem arra, hogy nálunk a politika folyamatosan bele akar szólni és bele is szól mindenbe, a párkapcsolatoktól a nyári vakáció megtervezéséig. Errefelé viszont nemhogy az otthonokba nem jön be, de máshol sem véteti észre magát. Torremolinosban vagy Benalmadénában egészen az autópályáig kell menni, ha az ember óriásplakátot akar látni, de ha olyat szeretnénk, amin a kormány kommunikál (bármiről), mehetünk egészen Magyarorszáig. És ugyanez a helyzet a reklámokkal, minden médiumon, amit fogyasztunk.

És képzeljék, ennek ellenére Spanyolország működik, még nem pusztította el/igázta le őket Brüsszel, nem forralt ellenük semmilyen merényletet Soros György, nem vették el a spanyolok munkáját a migránsok (pedig itt valamivel közelebb van Afrika). Azt pedig, hogy az ország működik, érdemes szó szerint érteni. Például a múlt héten a kukásautó megrongálta a kanyarban a járdát – jöttek a munkások, megjavították. A hét minden napján csinálnak valamit az előttünk lévő utcán, amitől egy kicsit jobb lesz. Mossák az utat, mossák a járdát, seprik az utat, seprik a járdát, mossák a kukákat (minden héten!), körbetakarítanak a szelektív szigetek körül, metszik a fákat, összeszedik a lehullott leveleket, elszállítják a kitett bútort vagy kiérdemesült háztartási gépet.

Itt nem nagyon merül fel az emberben a kérdés, hogy vajon mire használják az adóját. Az sem, hogy minek nézik vajon, és mire akarják éppen – jobb kifejezés híján – rámanipulálni azok, akik uralkodnak a nevében. És ettől a közérzet megváltozik. Idő kell hozzá, amíg rájövünk, hogy mi az, ami hiány-

zik. Azaz hiányzik a fenének, de az otthoni folyamatos tudatbombázás után akkora űr marad az agyban, hogy először a hiánya tűnik fel. Úgy fekszünk le esténként, hogy nem jut eszünkbe, elégedett lesz-e Orbán Viktor azzal a teljesítménnyel, amit a népességfenntartás érdekében nyújtani fogunk. És reggel úgy kelünk fel, hogy nem rándul görcsbe a gyomrunk, ha arra gondolunk: ma el kell menni vajon a buszmegállóig, vagy elég lesz csak bekapcsolni a telefonunkat, hogy megtudjuk, kit kell aznap gyűlölni.

A szívünkben – két hónapnyi elvonás és a sokszor fájdalmas tisztulási folyamat után – újra béke van. Olyan régen találkoztunk ezzel az érzéssel, hogy szinte rá sem ismerünk. De már most tudjuk, hogy ha egyszer elmegyünk, ez fog a legjobban hiányozni.

Végel László

EU vagy Koszovó?

82

A szerbiai politikusok soha nem figyelték ennyire az időjárás-jelentéseket, mint ezen az ősön. Indián nyarunk lesz, nyilatkozta bizakodva Ana Brnabić szerb kormányfő. Már régen láttam mosolygós arcú politikust, hiszen Szerbiában mindennapi lett az apokaliptikus közbeszéd. A politikusok évtizedeken át ígéretes jövővel hitegették a népet, ma pedig komor arckifejezéssel apokalipszissal fenyegetik.

Félelem járja be Szerbiát.

Aleksandar Vučić szerb elnök sem győzi ecsetelni a vészjósló időket. Az egyik nap új sarkköri telet jelent be, de másnap azt ígéri, hogy nem fogunk fagyoskodni a hideg szobákban, mivel kitartóan azon munkálkodik, hogy minden rendben legyen. Ez azt jelenti, hogy mégis megment bennünket. Nem fogunk fagyoskodni, de éhezni sem, hiszen Szerbia elegendő élelmiszer-tartalékkal rendelkezik, ezenkívül külföldről sok száz tonna babot, cukrot, sőt szállítottunk be.

A polgárokat nem nyugtatták meg az elnök ígéretei, ezért felvásárolták a babot, a lisztet, a cukrot és a tartósított tejet. Váratlan áruhiány keletkezett, a politikusok csillapították a polgárokat, azért üresek a polcok, mert mindenki egyszerre vásárolt hatalmas mennyiségű cukrot, tejet és lisztet. Idővel újra megteltek a pultok, a polgárok azonban továbbra is gyanakodva hallgatták a politikusok szónoklatait. Ha azt mondták, hogy az egyik vagy a másik árucikkből lesz elegendő, akkor rögvest rohantak az üzletkebe. A bizalmatlanság óriási. Mindenki a kilencvenes évek tapasztalataira hivatkozik, a politikusok akkor is azt állították, hogy lesz elegendő élelmiszer, s végül kiderült, hogy a kolbászt és a szalámit Szegedről kellett csempészni Szerbiába. A polgárok jól elsajátították a különböző magyarországi felvágottak minősége közötti különbségeket.

Újabbban megszorodtak a piaci árusok, és azt vettem észre, hogy sokkal több osztrák áru van, mint magyar. Kiderült, hogy a csempészek tisztában vannak egy-egy ország gazdasági állapotával. Az osztrákok és a románok olcsóbbak, mondta egyik régi ismerősöm, akinél valaha rendszeresen neszkávét vásároltam. Magyarországon fagyoskodnak, ezenkívül felszöktek az árak, magyarázta.

Legújabbban a politikusok azt ígérték, hogy nem lesznek áramszünetek, mire a polgárok a feketepiacon nagyban vásárolták a Bécsből beszállított akkumulátoros világítótesteket, a kisebb üzletek tulajdonosai pedig aggregátort szereztek be. Sikerült 1500 euróért egy kisebb aggregátort vásárolnom, dicsekedett a közeli mexikói ételkülönlegességeket áruló üzlet tulajdonosa. A lakások fűtése rendben lesz, jelentették be az illetékesek. A panellakásokban élő polgárok erre tehetetlenül széttárták a kezüket. A kilencvenes években felfogták, hogy ezt a gondot már nem lehet a feketepiaci áruval megoldani. Gyanújukat felerősítette az is, hogy mindezek után a politikusok indián nyarat ígértek. Az időjósok viszont úgy viselkednek, mint a delphoi jósok. Kedvező széljárás esetén esetleg megkönyörül rajtunk az indián nyár, mondogatják. A kormányfő asszony bízik a széljárásban, és mosolyogva bejelentette, hogy meleg ősz vár Szerbiára. A távfűtő művek azonnal és minden kétely nélkül vette a lapot, és bejelentette, hogy tekintettel a tartós indián nyárra, a fűtési idényt nem kezdik október közepén, mint ahogy ez a szerződésben áll, hanem november elsején. Nem múlt el néhány nap, s a polgárok holtbiztosra vették a szibériai tél beköszöntét.

Lehet, hogy a kormány mégis jól kalkulál, mert a szerbiai polgárok tűrőképessége rendkívül nagy, a kormány tisztában van vele, hogy az alattvalók nem annyira energiaválságtól vagy az áruhiánytól tartanak, hiszen a kilencvenes években megedződtek, és kitartanak. A félelem leghatásosabb forrása a koszovói helyzet lett. Aleksandar Vučić szinte naponta szól a nemzethez, amelyben gyászos arccal bevallja, hogy Szerbia sarokba van szorítva, mivel az EU-hoz való csatlakozás során komoly akadályok merültek fel. Szerbia ugyanis semmi áron nem hajlandó Oroszország ellen szankciókat bevezetni, mivel attól tart, hogy válaszképpen Oroszország az ENSZ Biztonsági Tanácsában nem él a vétőjogával, ha Koszovó ENSZ-felvétele kerül napirendre.

Sarokba vagyunk szorítva, ismételteti Vučić elnök, miközben a lehetlennel próbálkozik: egyszerre kíván az európai úton maradni, ugyanakkor meg akarja őrizni az oroszbarátságot is. EU vagy Koszovó, ez a legnagyobb szerbiai dilemma.

Nem csupán kül-, hanem súlyos belpolitikai kérdésről van szó. Vučić elnök mindenáron időt akar nyerni, ezért halogatja a döntést, csakhogy immár Lukasenka is figyelmezteti, hogy nem ülhet két széken, s ugyanezt állítják az Európai Unió tisztségviselői is. A minapi Európai Bizottság-ülésen a Szerbia iránti rokonszenvéről ismert Várhelyi Olivér is kibökte végre, hogy Szerbia külpolitikáját össze kell hangolni az EU külpolitikájával. A bizottsági jelentés utáni sajtóértekezleten Vučić nem vállalkozott arra, hogy szembeszálljon a jelentéssel, amelyet korrektnek nevezett, azzal a megjegyzéssel, hogy a szankciók ügyében továbbra is nagyok a különbségek. Nyil-

ván további időhúzásra számít, ami belpolitikai okok miatt egyre nehezebbé válik, hiszen a legutóbbi választáson alaposan megerősödtek a tőle jobbra levő pártok. Ugyanakkor a szerbiai közvéleményben is egyre nagyobb visszhangra talál a szélsőjobb radikalizmus. A közvélemény-kutatók adatai szerint harminc év után az idén fordult elő először, hogy többségbe kerültek az EU-csatlakozás ellenfelei, ugyanakkor azok, akik jobbról kívánják kerülni a Szerb Haladó Pártból, a Szerbiai Szocialista Pártból és a Vajdasági Magyar Szövetségből álló kormánykoalíciót, mind erőteljesebben hangoztatják, hogy Vučić titokban a Koszovóról való lemondáson munkálkodik. Mivel a szerbiai szélsőjobb nem olyan szelíd, mint a magyarországi Mi Hazánk Mozgalom, Vučićot nyíltan nemzetárulással vádolja. Ezzel párhuzamosan erősödik a Putyin-hívók tömege. A különböző felvonulásokon a tömeg Putyin óriásfotójával menetel, s jól látható, hogy Vučić fotója hiányzik. A napokban pedig Belgrádban egy ismeretlen civilszervezet óriásplakátokkal ünnepelte Putyin elnök születésnapját. Az oroszbarátság mindig is jelentős volt Szerbiában, de orosz politikus még soha nem volt ilyen népszerű, mint Putyin az ukrajnai háború idején. Őt követi Orbán Viktor, akit még Vojislav Šešelj is megdicsért. Mindezekkel együtt Vučić elnök pártján belül is érzékelhető hasadások mutatkoznak. Bár párttársai felszólalásait és nyilatkozatait Vučić érdemeinek felsorolásával kezdik, a hangsúlyokat érzékelhetően másra helyezik, úgyhogy fokozatosan kirajzolódik az egyoldalúan oroszbarát blokk. Nyilván ezzel magyarázható, hogy a választások utáni hat hónapban nem alakult meg az új kormány, amely egyébként meggyőző parlamenti többséggel rendelkezik, mivel rendkívül kockázatos egyensúlyba hozni a különböző áramlatokat. Vučić helyzetét az is nehezíti, hogy a kormányközeli tabloidok és a tévéstúdiók, bár feltétel nélkül támogatják Vučić belpolitikáját, az ukrán agresszió ügyében feltétel nélkül az orosz politikát hirdetik.

A Putyin-paradigmán kívül Szerbiára még számos megpróbáltatás leselkedik. A jelek arra mutatnak, hogy az ideiglenesen elcsitult koszovói konfliktus még ebben az évben kiújul. A Horvátországgal való viszony mélyponton van. Ana Brnabić asszony fasisztának nevezte a jelenlegi horvát kormányt, Aleksandar Vulin egyenesen fasiszta államnak minősítette Horvátországot. Ahol Vulin megjelenik, ott a szomszédokon elverik a port. Magyarország természetesen kivétel. A zavaros boszniai helyzetben Milorad Dodik radikális szecessziós retorikája is gondot okoz Vučić államelnöknek. Montenegróban rendkívül feszült a viszony, éles ellentétek vannak az úgynevezett szerbpárti és a Montenegró szuverenitását védő blokk között.

Ilyen körülmények között emlékezett Szerbia október 5-re, Slobodan Milošević bukásának napjára. Huszonkét évvel ezelőtt ezen a napon lángokban állt a belgrádi parlament. Milošević megbukott, és az eseményt közösen ünnepelték a nacionalisták és a liberális demokraták. Ma már senki sem ünnepel, hiszen azok kerültek hatalomra, akik megbuktak. A nacionalisták puccsnak nevezik október 5-ét, Dindíčet pedig puccsistának tartják. A demokraták részére nem maradt más hátra, minthogy tudomásul vegyék, a kezdet jelezte a véget is. Mindenki előtt világos, hogy október 5-ét nem követte október 6., de ehhez hozzá kell tenni, hogy ennek a magyarázata ok-

tóber 5-ben leledzik. A rendkívül heterogén ellenzéki mozgalom képviselői csak abban voltak egységesek, hogy Miloševićet meneszteni kell, de azt nem „árulták el”, hogy milyen alternatívát állítottak fel. A többség afféle „puha Miloševićet” akart, s azt bizonygatta, hogy ez az eszmerendszer demokrizálható, tehát nem vette tudomásul, hogy annak az eszmerendszernek a „felfrissítése” eleve ellehetetleníti az október 6-át. Az első hetekben úgy tűnt, hogy Đinđić képes lesz az országot kirángatni a szellemi kátyúból, de már az első hónapokban kiviláglott, hogy semmi esélye sincs. Népszerűtlen politikus volt, akiből később legenda lett. A szerbiai társadalom ünnepelte, de csak maroknyi követője akadt. Ha legalább feleannyian követték volna, mint ahányan ünnevelték, akkor nem itt lennénk. Manapság úgy ünneplik, hogy fondorlatos módon elmarasztalják. Gyilkosság áldozata lett, de ha nem gyilkolják meg orvul, akkor megbuktatják.

Parászka Boróka

Betűk

Eszembe sem jutott, hogy elérkeztünk a végelszámolásig. Pedig most már hetente megy el a negyvenes-ötvenes generációnkból valaki. Szégyenkezeve veszem észre, milyen rutinos nekrológszerző lettem. Gyűlölöm ezeket a szövegeket. Gondosan adagolni az információkat, hogy az is tudja, kitől búcsúzunk, aki nem ismerte, vagy nem ismerte olyan jól. Azok, akik tájékozottak, segítséget kapjanak ahhoz, hogy a teljes életet belássák, a hangsúlyos és kevésbé hangsúlyos, mégis meghatározó epizódokkal együtt, egészként. Szóljon meg a fájdalom, de maradjon őszinte, és segítse a gyászt, a feldolgozást. Legyen hiteles és visszafogott. Nekrológíró kisiparos lettem, futószalagon dolgozom.

L.-lél halála előtt néhány nappal beszélgettünk. Fogalmam sincs, miért kerestem meg. Pályánk kezdetekor napi kapcsolatban álltunk. Voltak intenzív, személyes és szakmai beszélgetéseink. Irodalmi táborokba jártunk, én szerkesztettem, ő írt, rajzolt a kérésemre. Aztán megszűntek a lapok, a szerkesztőségek. Szerepeink – szerkesztő és szerző – majdhogynem értelmetlenné váltak. Persze írt még, a szerző szerkesztőség és kiadó nélkül is szerző. És én is próbáltam valamiféle szellemi kubikosmunkát végezni a nagy szétesésben. Legaktívabb éveimben merült fel a dilemma, amikor a sajtó utolsó szilánkjait söpörték félre, hogy vajon miért ragaszkodunk ennyire ehhez az alkotó, értelmező, megszólaló, párbeszédet folytató életformához. Mindenféle átfutott az agyamon: legfőképpen az, hogy valami, az igazán kemény diktatúrákból örökölt sznobizmus vagy félreértett cselekvésképtelenség mozgat. Az igazán valamirevaló, becsületes ember betűvető. Ki tudja, hány generáció óta sulykolják a fiatalokba ezt a felmenőink?

L. közben folyamatosan írt, kiállított. Távolról úgy tűnt, nincsenek ilyen dilemmái, holott ugyanúgy szétetek körülötte a szerkesztőségek, alkotói közösségek. Csomó csalódás érte, volt, amiről beszélt, volt, aminek csak a jeleit lehetett látni. Néha úgy tűnt, teljesen ellehetetlenül. Amikor elkezdett csaposként dolgozni egy kocsmában, felhívtam, kértem tőle szerzői interjút, szerző-portrét. Na, most már elértünk az aljára, innen már felfele tartunk. Valami ilyen katasztrófa-optimizmus lett úrrá rajtunk, innen már csak felfelé mehet. De utóbb kiderült, még mindig nem vagyunk a legmélyén, még mindig várat magára valami újabb zuhanás, csalódás, összeomlás. Most, a legutóbbi jelentkezésemre ugyanúgy reagált, mint az elmúlt húsz évben mindig. Nyílt, közvetlen és kétségbeesett volt. Próbáltam nyugtatni, hogy nincs egyedül a kétségbeesésével: korosztályunk minden tagja megtérdelt – írtam neki. Én biztosan nem, pardon – válaszolta. – Tudom, hogy senkit nem érdekel, hogy még állok és tartom. Türelmetlen, makacs szavai búcsúszavak voltak. Nem mondhatnám, hogy nem volt erről sejtésem. Annyira rosszkedvű volt a beszélgetésünk, hogy amikor az eltűnését bejelentették, tudtam: már nem él.

Ennyi volt hát az életünk, a közös, szerkesztői-szerzői életünk: néhány lapszám, megszűnt lap, kritikák, kötetek. Nyomok, jelek az egyre sötétebb korban.

K. halála nem ért váratlanul. Öt éve kínlódott a kórral. Küzdött, kórházról kórházra, kezelésről kezelésre járt. Az utolsó fél éve már csak arról a kérdéstről szólt: meddig még. Szeret élni, magyarázták többen, miért nem adja fel, miért tűri a hihetetlen fájdalmat. Még órákra készült utolsó heteiben is, próbálni, alkotni akart. Mindenki tudta már, hogy nem lesz itt se több óra, se több próba, előadás végképp nem. Ő is tudhatta, de hát abban a korban volt, generációnk fontos színésznője, akinek észszerű számvetése szerint még nem lehetett itt a vég. Most kéne tenni, cselekedni, alkotni. Ehhez tartotta magát, tervezgetve haldoklott. Aztán meghalt. És a szokásos nekrológ-kisiparos munkán dolgozva azon gondolkodtam, hogyan lehetne most a figyelmet a mindenkit megbénító rettenetből, a fájdalmi iránt érzett kétségbeesésből visszairányítani az életművére. A szerepeire, a fellépéseire, a színpadi jelenlétére. Színész volt, ezek a színészélelművek különösen illékonyak. Azoknak a pillanatnyi memóriájára van bízva, akik láthatták még színpadon. Nem lehet a fájdalma és a szenvedése az életműve – dohogtam, lázadoztam magamban. Pedig az is az életműve volt. Ez a módszeres leépülés, a kórházi ellátás elégtelenségével, hiányosságaival vagy tehetetlenségével való küzdelem olyan szerves részévé vált az életének, olyannyira tudatosan vívta, hogy ez bizony már életmű. Példa, üzenet. A halál és a kiszolgáltatottság üzenete. De túl ezen volt a szó legszorosabb értelmében vett élet-műve is, szerepek, karakterek. Erre omlik rá most ennek a rettenetes öt évnek a tapasztalata. Tragikusan korán, tragikusan fiatalon ment el – ismételtették körülöttem a megemlézők. Generációs minta – mondogattam magamban, de nem mondtam ki hangosan, ne nehezítsem és ne tegyem reménytelenebbé az amúgy is reménytelen lelkeket.

L. halála után levelet kaptam A.-tól. L. magányáról írtam egy szöveget, utolsó beszélgetésünknek arról a részéről, ami a nyilvánosságra tartozik, s ami a saját, generációs zuhanásunkkal kapcsolatban felveti a közös felelősség kérdését. Mennyi mindenről nem beszélünk – írja A. a szövegem kapcsán –, nem beszélünk a kiszolgáltatottságainkról, a sérüléseinkről, a függőségeinkről. Pedig, teszi hozzá, vannak közöttünk egészséges alkotók is. Rövid felsorolást ír, valóban mind függőségektől, mentális érintettségtől mentes alkotók – mondanám, hogy egészségesek. De megtorpanok ennél a szónál. Nem pontosan tudom a jelentését. Nem az volt a legegészségesebb reakció, ahogy L. a veszteségek hatására összeroppant? Nem az a riasztó, amikor valaki mindenek ellenére úgy él, működik, mintha semmi sem érné? Mentális betegségeink lenyomatai a kornak, környezetnek, amelyben kénytelenek vagyunk élni. Riasztó, aggasztó, kockázatos lenyomatok, de lenyomatok. Annak a jelei, hogy az ember testével-lelkével érez és megél. Napokig halogatom a választ A.-nak. Hosszútávfutó. Tudom, hogy a szövegfolyamok mögött, amelyeket ír, és a kitartó, kiegyensúlyozott élete, szavai mögött kitartó, szívós munka van. Ő tényleg, izzadva, izmait feszítve megdolgozik naponta ezért az egyensúlyért. Teljesítményét elvitatni nem akarom, és nem tudom.

T. alkoholizmusát évek óta ismerem, de csak most élem meg közelről. Most tapasztalom, hogy miféle kényszer ez, és miféle válasz egy olyan helyzetben, ahol másféle válaszra, reakcióra nincs esély. Az alkoholizmus nem ok, tünet – olvasom az okos tanulmányt. És nem leszek tőle okosabb. Szét kellene kapni legalább kétszáz évet darabjaira. Lebontani sok évtizednyi rasszizmust, kizsákmányolást, eldózerolni a gyerekbántalmazást, abúzust, az alapoktól újra kéne rakni a teljes oktatási, egészségügyi rendszert ahhoz, hogy a hasonló nagyon személyes válaszok, tünetek, az egyéni függőségek kezelhetők legyenek. Hogy – mondaná A. – egészségesek legyünk.

Nem túl éles felismerés ez, mit kezdjek vele? Hazudnék, ha azt mondanám, ne sejtettük volna, mi, ennek a korán elmenő generációnak a tagjai, hova születtünk, és a kapott mintáinknak milyen következményei vannak. Mai (életvégi?) felismeréseink nincsenek túl távol pályakezdő sejtelminktől. Tehetetlenséget kaptunk, tehetetlenséget hagyunk hátra. Nem vigasz, hanem vád, hogy az utánunk következő generációk, gyermekeink még izoláltabbak, körülöttük a világ már nemhogy a szétesésben, hanem a teljes káosz állapotában van. Függőségeik súlyosabbak, végzetesebbek, mentális zavarai tipikusak és továbbra is alig kezelhetők. Lefelé tartó spirál.

Mit mondhatnék erre A.-nak? Hogy igazad van, mindenkit ösztönözni kellene a hosszútávfutásra, a szerhasználat mellőzésére? A hosszútávfutó szellemi kitartásának elsajátítására? T. pánikrohamai, kétségbeesése, fél évszázad óta kísértő rémálmai jutnak eszembe. Nem lóbálhatok vele szembe válaszként egy futócipőt.

B. jelentkezik. Tudja, hogy T. állapota milyen nehéz, s azt is felméri, hogy ezzel az állapottal együtt milyen kitartó, fegyelmezett alkotó, és milyen nagyszerű alkotások kerülnek ki a keze alól. Tudja, hogy kéziratát ennek ellenére visszadobta a kiadó. A nem létező könyv és folyóirat korában is

furcsa és fájdalmas gesztus ez. Ezek hülyék – mondja B. harsányan. Nem mérik fel ennek a szövegnek a jelentőségét, nem is értik. Nincs benne kétely, úgy dühöng, csapkod, és keresi a megoldást. Nem kétszáz év ledózerolására. Hanem egy értő kiadó keresésére, T. alkotókedvének, egészségének megvédésére, a támogató jelenlétére. A jelen élhetővé tételére. Lépésről lépésre, gesztusról gesztusra.

Tudomásul veszi: ez van, ezzel a nyomorral élünk. De mindezzel együtt élnünk kell, ez harsog B. hangjából. Többször felhív a napokban, talán érzi, hogy szükségem van a jelenlétére. Nem is a szavak, hanem a hangerő, az intenzitás hat rám. Ahogy az alkoholizmusról, az öngyilkossági kísérletekről, az önsértés mintázatairól szóló mondanivalóját is át- meg átszövi valami rendkívüli tudás és erő. Azt hiszem, a fuldoklót víz színén tartók ereje ilyen mindent legyőző. A legkegyetlenebb örvényeket ismerik az ilyen emberek, tudják, mi a szabályszerűségek, és ellentartanak.

Igaza van A.-nak, beszélünk kell. Igaza van B.-nek, ezek hülyék. Igaza van T.-nek, amikor nem tagadja, hanem felismeri és mélyére néz a pánik-rohamainak. Igaza volt K.-nak az utolsó utáni percekig tervezett órákkal, próbákkal. Igaza volt L.-nek a söröspult mögül írt versekkel.

Az igazság nem birtokviszony. Olyan nincs, hogy neked vagy nekem igazam van, hiszen nem tulajdonlunk semmit, ami megértés vagy felismerés. (Mondta T. gyakori mámoros eszmefuttatásai alatt élesen, logikusan.) Minden bukásunkkal, tévedéssel, rossz gesztussal, döntéssel, generációnk minden korán elmenő tagjával együtt is, valami igazságot mégiscsak megéltünk, megértettünk. Ha nem is birtokoltunk.

Kívánczik ide egy kerek hatásos mondat. Nem írom le. Ne legyen újabb, pofás, jól gyalult nekrológ ez is. Éltünk, haltak. Ennyi tudható és mondható. Minden következményével együtt.

A szabadság nulla foka

A társadalomtudományok nem olyanok, mint a természettudományok. Egy fontos vonatkozásban inkább olyanok, mint az újságírás. A valódi újságírás, amelyben „a hír szent, a vélemény szabad”. Már ha föltesszük, hogy Pulitzer József frissen előállt tényre gondolt, amikor hírt mondott (ami nem ugyanaz). Biztató ez a föltevés jelen írásmű szerzője számára, aki fél lábbal az újságírás, fél lábbal a történettudomány útján jár, és a két lábát nem tudja függetleníteni egymástól.

A társadalomtudományok nem építhetnek úgy, mint a természettudományok, amelyekben a feltevések, vélekedések, sejtések vagy igazolódhatnak, vagy sem, s ami a tudomány normái szerint igazolódott, az attól kezdve igaz. Attól kezdve nem vélemény, világnézet, értékválasztás kérdése. Ha két biológus véleménye eltér arról, hogy adott esetben egy génmanipulációnak milyen biológiai hatása van, ez tudományos vita, amelyben a kutatási eredmények nem igazolhatók két eltérő véleményt, s miután az egyiket igazolták, az szent tényé válik. Ha két biológus véleménye eltér arról, hogy az adott biológiai hatásnak milyen társadalmi hatása van, több-e abban a pozitívum, mint a negatívum, vagy fordítva, tehát támogató-e az adott génmanipuláció vagy tiltandó, akkor már kilépnek a természettudomány köréből, és az emberi társadalomra nézve, az arra vonatkozó értékek szerint vélekednek így vagy úgy. Társadalomtudósként vagy

egyszerűen a közéletben benne élő polgárként.

A szociológiában, a történettudományban ez nem így van. Abban a tények nem függetleníthetők azoktól az emberi törekvésektől, világnézettől, értékektől, amelyek létrehozták őket. A boszorkányüldözést, a holokausztot, az ókori keresztényüldözést aligha lehet értékeslegesen kutatni, vagy ha lehet is, ez aligha fogadható el a tudományosság kritériumaként.

Amikor tehát Földes György azt mondja, hogy „a történettudomány nem kritikai tudomány, nem ideológiai, nem normatív alapon alkotja meg ítéleteit”, akkor képtelenséget állít. Ez a képtelenség akkor lesz a legnyilvánvalóbb, ha megpróbáljuk értelmezni a történettudomány olyan ágaiban, mint a művészettörténet, zenei történet, irodalomtörténet, színháztörténet, filmtörténet, amelyek teljességgel egybeolvadnak a múltra vonatkozó kritikai tevékenységgel. Ha Földes állítását komolyan vennénk, nem csak Szerb Antal nem lehetne irodalomtörténész, nem csak Szabolcsi Bence nem lehetne zenei történész, de Randolph L. Braham sem lehetne a holokauszt történésze. És persze maga Földes sem lehetne történész, hiszen az idézet folytatása már meg is semmisíti az elejét: „Ez nem jelenti azt, hogy a történész nem befolyásolja világnézete, valamilyen ideológia rá gyakorolt hatása, hogy ne lehetne politikailag elkötelezett. A tudományos munkában ennek tudatában kell eljárnia, alkalmaznia

az önkontrollt, illetve a tudomány teljes eszköztárát, szakmai protokolljait. A történettudománynak ugyanakkor kötelessége, hogy értékelje egy rendszer, egy kor, egy ország, egy társadalom, egy nemzet, egy politikus, egy kollektív alany vagy egy személy teljesítményét.” Hogy miként lehetséges, mondjuk, egy Hitler-értékelés Hitler-kritika nélkül, erre a következő választ kapjuk: „Az értékelés két dimenzióban kell, hogy megtörténjen. A történeti elemzés egyfelől a cselekvő maga elé tűzött céljaira, ideológiájára összpontosul, tehát arra, hogy mennyiben sikerült saját céljait elérnie, saját elvei szerint cselekednie. Másfelől és leginkább a történész annak fényében minősít, hogy a cselekvő alany... mennyiben tudott válaszolni a kor és a helyzet(ek) kihívásaira. A feladat végrehajtása azért sem könnyű, mert sokszor a kihívások meghatározása sem magától értetődő.” Nem *sokszor* nem értetődik magától, hanem *sohasem*, mivel sohasem lehet független az emberi törekvésektől, világnézettől, értékektől. Hogy kihívás-e valahol, valamikor a templomok elnéptelenedése, a komolyzene vonzerejének csökkenése, az angol nyelv egyeduralgódóvá válása, egy ország lakosságának fogyása, a betelepülők arányának növekedése, az iskolai szegregáció erősödése, a halálbüntetés megléte vagy eltörlése, az állami tulajdon mértékének növekedése vagy csökkenése stb. stb., kizárólag attól függ, hogy milyen értékeket vallunk, milyen világnézetet, ideológiát követünk.

Kérdés, hogy miért állít fel valaki egy maga által is megsemmisített követelményt, amelynek maga felel meg legkevésbé, amelyet az a tanulmány is tanúsít, amelyből idéztünk.

E tanulmány annak az előadásnak a szerkesztett szövege, amely a szovjet típusú rendszerekről szóló, 2021. október 18–19-én a Magyar Tudományos Akadémia székházában tartott konferencián hangzott el. (*A szovjet típusú rendszer időszakának vitatott kérdései*, szerk. Rainer M. János, Kronosz Kiadó, Pécs, 2022, 348 o.)

A kötet harminc szerzője közül az az egy hivatkozott arra, hogy a történettudomány „nem kritikai” tudomány, és a történelem ágenseinek a tevékenységét a saját értékeikhez és céljaikhoz képest kell megítélni, aki alapvetően pozitív értékelést adott a Kádár-korszakról és névadójáról, fájlván, hogy nem ragadta meg az utolsó lehetőséget 1986-ban arra, hogy megmentse a rendszert. A történettudomány kritikai jellegének elutasítása voltaképp reménytelen kísérlet volt a részéről a korszak és a névadó negatív értékelésének tudománytalanná nyilvánítására.

A tanulmánykötet azt igazolja, hogy a jelenkortörténet művelőinek nem kis része úgy kezeli a rendszer és variációinak viszonyát, mintha a Heisenberg-féle határozatlansági együttható történettudományi változatával lenne dolguk, amelyben a hely és az impulzus szerepét a rendszer és annak (adott esetben magyar) variánsa tölti be. Minél pontosabban (élesebben) határozzuk meg a rendszert, annál pontatlanabban (elmosódottabban) mutathatjuk be annak konkrét magyarországi valóságát. És fordítva. Mintha nem állna rendelkezésünkre a dolgok meghatározásának ősi módszere a *genus proximum* és a *differentia specifica*.

Valuch Tibor (egyébiránt értékes meglátásokat sorakoztató) nyitó elő-

adásában úgy lép fel az „egyényező magyarzatok” ellen, hogy azzal a rendszer lényegének megjelölését zárja ki. A szovjet típusú rendszer egyik legfontosabb megkülönböztető jegyét, nélkülözhetetlen pillérét, a termelőeszközök meghatározó mértékű pártállami tulajdonlását azzal a megállapítással dönti ki, hogy a 60-as évek közepétől a magántulajdon fokozódóan tért hódított, amúgy pedig „a politikai tőke kizárólagossága, pontosabban meghatározó volta éppen akkor kezdett megszűnni, amikor látszólagosan kizárólagos tényezővé vált”. Vagyis akkor, amikor a szövetkezetesítéssel „a társadalom és a gazdaság valamennyi szférája felett teljessé vált az állami ellenőrzés”.

Azáltal szűnt volna meg a „politikai tőke” meghatározó volta, hogy az állami ellenőrzés teljessé válásával együtt nyilvánvalóvá lett, hogy a rendszer működésképtelen, ha nem biztosítják a háztáji, a kisipar, a kisvállalkozás, a második gazdaság formájában a „szemérmesen személyi tulajdonná átkeresztelt magántulajdon – korlátozott – vissza-, illetve megszerzésének lehetőségét”.

Csakhogy ebben az esetben a korlátozottság volt a lényeg. És nemcsak mennyiségi, hanem funkcionális tekintetben is. Ugyanis a magántulajdon nem szemérmességből keresztelődött át személyi tulajdonná, hanem lényege szerint lett az. Magántulajdon az, ami politikai tőkévé válhat, vagyis felhasználható a közélet, a politikai élet befolyásolására. Mint például a leggazdagabb zsidó származású vállalkozók tőkéje a nácizálódási folyamat ellensúlyozására (többek között) a *Magyar Nemzet* megindításával 1938-ban. A személyi tulajdon nem válhatott ilyenné. Ennek ke-

mény törvényi akadályai voltak. A politikai tőke tehát a pártállam kizárólagos tulajdona maradt, és a rendszer jellege szempontjából ez volt a döntő. A rendszerváltás előtt kizárólag Soros Györgynek a rendszeren kívül keletkezett és a rendszer bomlásának időszakában beengedett tőkéje vált közéleti hatású politikai tőkévé. Még a vegyesvállalatok külföldi nagytőkés tulajdonosai sem engedhették meg maguknak a rendszerváltás előtt, hogy a tőkéjüket politikai tőkeként működtessék. A diktatúra restaurációjának oroszországi, magyarországi és egyéb jelenkori kísérletei is arra irányulnak, hogy az (akár belföldi, akár külföldi) nem kormánypárti tőke ne működhessen politikai tőkeként, tehát helyreálljon a politikai tőke állami monopóliuma.

Valuch Tibortól idézzük ezt is: „Az ínség és a hiány gyakorlatilag társadalmi helyzetűl függetlenül évtizedeken át fenntartotta a készletezés kényszerét, szokását, de hasonló jelenség figyelhető meg a »több lábon állás« stratégiájának esetében is, amit a relatíve alacsony átlagos jövedelmi szint tett tartóssá. Strukturális értelemben pedig a szegénység, gazdagság, a jövedelmi egyenlőtlenségek, az alsó és a felső társadalmi csoportok – összetételében persze változó, de – alapvetően rendszerfüggetlen újratermelődése is mutatja a folytonosság és a megszakítottság sajátos jelenlétét a 20. századi magyar társadalomban.” Mintha a társadalmi folyamatok „a mélyben” rendszerfüggetlenek volnának. Ezen az alapon a lélegzés, a táplálkozás, a halandóság, a szexuális élet rendszerfüggetlen folyamatosságát is hangsúlyozni lehetne a társadalmi-gazdasági rendszer meghatározó és elsődleges jelentőségével

szemben. A készletezés, a több lábbon állás egészen mást jelent kínálatkorlátos rendszerben, melynek sajátossága a krónikus áruhiány, mint keresletkorlátos rendszerben, melynek sajátossága a pénzhiány. Mást jelent ott, ahol a készletezés a paraszti önellátás sajátosságaiból következik, mint ott, ahol egészen másból. A több lábbon állás mást jelent ott, ahol a rendies kiszolgáltatottság vagy a piaci konjunktúra hullámzásának kitett magángazdaság bizonytalanná teszi a foglalkoztatást, mint ott, ahol a közelítően teljes foglalkoztatás leszorított bérekkel, leszorított árakkal jár, és nem a foglalkoztatás bizonytalan, hanem az áruellátás.

Régóta ismerjük Csizmadia Ervin teóriáját arról, hogy a magyar történelemben a domináns párt uralma jelenti a sajátosságot és a folyamatosságot Tisza Kálmántól Orbán Viktorig. Ebben a kötetben is felveti, hogy „a Kádár-rendszer önmagában való vizsgálata helyett nem lenne-gyümölcsözőbb azt a megelőző magyar politikai rendszerekkel való folyamatosság felől is értelmezni.” Az „is” a „helyett”-tel nem fér össze, és a „gyümölcsöző” középfokával sem. Egy rendszert természetesen önmagában is, más rendszerekkel való folyamatosságában is gyümölcsöző lehet vizsgálni, de Csizmadia igazából nem az „is”-t, hanem a „helyett”-tet gondolja komolyan, amint az a továbbiakból kiderül: „ha ezt a kifejezést használ-

juk: »szovjet típusú rendszer«, ezzel azt állítjuk, hogy itt egy merőben és minden szempontból új, addig ismeretlen, mondhatni: a magyar társadalomban addig ismeretlen szerkezet jött létre. Természetesen nem vitatom, hogy (különösen a kezdetekkor)

a minden életszférára kiterjedő kommunista totalitarizmus minden korábbinál rigorózusabb. De az a rigorózus rendszer mégsem olyan rigorózus, hogy később ne tudna keresztülmenni oly sok... változáson. Ha pedig a szovjetrendszer ennyire változóképes, és változási rugalmassága egészen saját megszűnéséig terjed, akkor felmerül bennem, hogy voltaképpen mi is a specifikuma. Vagy másképpen: annyira diszkontinuus rendszerről van-e szó, mint azt sokan gondol-

ják, s nem éppen arról, hogy a szovjet típusúnak tekintett rendszer valójában magyar típusú...” Esetleg Sztálin volt Rákosi Mátyás legjobb tanítványa... Csizmadia végül arra a következtetésre jut, hogy nem szovjet típusú, hanem vegyes típusú rendszer működött itt, amely legalább annyira magyar volt, mint szovjet.

A fentiekkel ellentétben a rendszeren belüli változásokat és magyarországi sajátosságokat igyekeznek háttérbe tolni a rendszer szovjet jellegének hangsúlyozása (és a magyar történelem folyamatosságából való kiemelés) végett a mai magyar szellemi életben „jobboldaliasnak” számító szerzők, Ö. Kovács József, a

A szovjet típusú rendszer időszakának vitatott kérdései

KRONOSZ KIADÓ

A szovjet típusú rendszer időszakának vitatott kérdései. Szerk. Rainer M. János. Kronosz Kiadó, 2022. 3950 forint.

Pázmány Péter Katolikus Egyetem egyetemi tanára és Földváryné Kiss Réka, a Nemzeti Emlékezet Bizottság elnöke. Mindketten előszeretettel (és érvényesen!) hivatkoznak a mai magyar szellemi életben „baloldaliasnak” számító szerzőkre. Szabó Miklósról, Juhász Pálra, Losonczi Ágnesre, Berkovits Györgyre, Esterházy Péterre.

Ö. Kovács hajlik rá, hogy a magyarországi szovjet típusú rendszer terrorisztikus szakaszát kitolja időben hátra 1945-ig és előre a 70-es évekig. A diktatúrát élhetőbbé tevő tényezőket pedig egyoldalúan az azokat alulról érvényesítő társadalom érdemének tulajdonítja, elválasztva azokat a politikai ágensektől. Ö. Kovács a drámai életsorsokat kumuláló és sűrítő tapasztalattörténetre, vidéktörténeti kutatásokra hivatkozik, továbbá a Kádár-korszak társadalmi állapotáról meglehetősen sötét képet adó devianciakutatásokra. Földváryné pedig egzakt módon leírja a rendszer intézményi szerkezetének, működési mechanizmusának folyamatosságát a kezdetektől a rendszerváltásig, s hangsúlyozza, hogy csupán a rendszer felszíne, arculata változott, a jellege és a lényege nem. Ez egyébiránt egybeesik az MSZMP Kádár kori hivatalos álláspontjával, amely – Lukács Györggyel szemben – az 1949-ben intézményesült rendszer folyamatosságát hangsúlyozta.

Földváryné egyenesen azt állítja, hogy „a megtorlás és a párhuzamosan zajló erőszakos társadalmi-politikai kampányok nem a korai Kádár-korszak elkülönült epizódjaiként látszanak, hanem sokkal inkább az egész kádári berendezkedéssel összefüggésben, annak megalapozásaként, szerves részeként értelmezhetőek”.

Itt megy túl a szerző azon a határon, ameddig egyetérthetnek vele. Joggal hivatkozik arra, hogy „a katolikus egyház, különösen a kisközösségek ellen több hullámban indított politikai-állambiztonsági támadássorozat” a hetvenes évekig tartott, és hogy a Nickelsburg-perben elítéltek közül ketten még a hetvenes években is börtönben voltak, és ott haltak meg. Ezek az önmagukban súlyos tények azonban az egész történelmi kor jellemzésében mégsem eshetnek a latba döntő súllyal mindahhoz képest, ami a társadalom nyugalmi állapota véggett történt viharokkal és tragédiákkal teljes majd fél évszázad után.

Ö. Kovács írásának vége felé megjegyzi: „A vitáknál, álvitáknál most is sokkal fontosabb az erőszakolt modernizáció szükségszerűségi nézőpontjának elhagyása, történeti valóságok és a történeti igazságok elfogadása.” A „modernizációs szükségszerűség” jelentős részben a hidegháborús fegyverkezésnek és a KGST-kötelezettségnek az egzigenciája volt. Vajon miért fontos ez egzigenciák történeti valóságának kiiktatása a „történeti valóságok” elfogadásához? Nyilván azért, hogy a történelmi felelősséget és bűnöket ne lehessen azokra hivatkozva enyhíteni. Ez az egzigenciák kiiktatására vonatkozó bornírt igény válasz a történelmi felelősség és bűnök minimalizálására – ezekre az egzigenciákra hivatkozva. Mintha kötelező lett volna a társadalmat nagymértékben sújtó lépésekre, bűnökre kötelező pozíciókban tevékenykedni.

Földváryné Kiss Réka többek között egy Esterházy Pétertől, az *Egy kékharisnya följegyzéseiből* vett idézettel támasztja alá a mondandóját: „Távolabbról azt lehetett hinni, hogy

a lágy diktatúra az nem diktatúra, az valami olyasmi, mint a demokrácia, csak a szabadság foka nem 100 vagy 99, hanem mondjuk 43. De lesz majd 51 is. Ez tévedés, a lágy diktatúra is diktatúra, a szabadságfoka 0. Nincs benne szabadság, csupán mozgástér. (Ami persze nagy szó, hisz magára valamit adó, rendes diktatúrában kuss van, nem mozgástér.)”

Ez az idézet alkalmatlan arra, hogy a Nemzeti Emlékezet Bizottsága elnökének a mondandóját alátámassza, hiszen nem tagadja, hanem hangsúlyozza, hogy diktatúra és diktatúra között jelentős különbségek vannak, s a diktatúra keménységének a foka egyáltalán nem mellékes tényező. Esterházy szövege bizonyítja, milyen jól lehet hajszálpontosan fogalmazni egyszerre a rendszer genus proximumáról és valamely változatának differentia specificájáról.

A mozgástér (ebben a szövegekörnyezetben) az, amit a hatalom engedélyez. A szabadság fokát pedig az határozza meg, hogy mekkora a hatalom ellenőrzésén kívül eső tér, hogy mihez van jogunk a hatalom tetszésétől, jóváhagyásától függetlenül.

1942. március 15-én a Magyar Történelmi Emlékbizottság nagy tüntetést rendezett a Petőfi-szobornál. Talán tízezer, de mindenesetre több ezer ember tüntetett a háborúban álló országban a háború ellen és a demokratikus, független Magyarország mellett. Az Emlékbizottság felhívást bocsátott ki, abban hívta a háborúban álló kormány ellenzékét március 15-re a Petőfi-szoborhoz. A felhívást közölte a *Magyar Nemzet*, a *Népszava*, az *Újság*, de még a jobboldali *Nemzeti Újság* is. A szerveződő tüntetéssel előzetesen elég sok cikk foglalkozott.

Március 6-án megjelent az *Újság*-ban Barcs Sándor írása, miszerint az Emlékbizottság azért alakult, hogy „egyesítse azokat az erőket, melyek a haladottabb kor igényeinek megfelelően, a régi magyar hagyományok őrzői és hirdetői lehetnek, s hogy ezt a hatalmas és egységes tömörülést szembehelyezze az idegen példákat majmoló, zavaros és tudatlanul próféták kártékony parazitáseregével.” Azt is írta, hogy „ragaszkodunk hazánk függetlenségéhez s önmagunk egyéni szabadságához”.

A *Népszava* március 13-án tudatta, hogy – az Emlékbizottság rendezvényéhez nem csatlakozó – Szociáldemokrata Párt hol tart március 15-i ünnepségeket. Hol lép fel a párt rendezvényein Bulla Elma, Neményi Lili, Gábor Miklós, Ascher Oszkár stb.; hol mond beszédet Szakasits Árpád, Marosán György, Kabók Lajos stb.

Március 15-re megjelent az Emlékbizottság emlékkönyve Petőfi útján címmel Szekfü Gyula, Bajcsy-Zsilinszky Endre, Illyés Gyula, Darvas József, Kállay Gyula, Barankovics István, Kovács Imre stb. írásaival.

A március 15-i ellenzéki tüntetésről megjelentek cikkek, tudósítások.

Pontosan harminc évvel később, 1972 márciusában röplapok szállingóztak a fővárosban: „Szólásszabadságot! Sajtószabadságot! Gyülekezési szabadságot akarunk! Várunk a múzeumkertben 6-kor. 72. március 15. Éljen a jog!” Előző évben több százan, ebben az évben több ezren vettek részt az ellenzéki felvonuláson. Ez páratlan, történelmi esemény volt. 1956 óta ilyen ellenzéki megmozdulásra nem volt példa Magyarországon. Erről egy szót sem írtak a lapok. Sem a felhívásról előzetesen, sem a tüntetésről utólag. Egy történelmi

jelentőségű esemény úgy zajlott le közterületen, hogy annak a sajtóban semmi nyoma nem volt. Hogy valami történt azon a napon, a párt központi napilapjának olvasói közel négy hónappal később értesülhettek egy rövid közleményből: „Ítéletet hirdetett a Pesti Központi Kerületi Bíróság Szalay Miklós és hét társa ellen indított büntetőügyben. A vádlottak az 1972. március 15-én tartott hivatalos ünnepek utáni rendbontásnál törvénybe ütköző, izgató szerepet vittek. A bíróság a vádlottakat 6 hónaptól 1 év 10 hónapig terjedő szabadságvesztéssel sújtotta. Három vádlottnál a szabadságvesztés végrehajtását őszinte megbánásukra és fiatal korukra tekintettel, próbaidőre felfüggesztette.”

A *Mozgó Világ* olvasóit nyilván nem lepi meg sem az, ami 1942-ben, sem az, ami 1972-ben történt, illetve nem történt. Ez úgy volt természetes, ahogy volt. 1942-ben is, 1972-ben is.

1942-ben már túl voltunk a magyar sajtó brutális megcsonkításán, a zsidótörvényeken, annak hatásaként a magyar újságírószakma lerombolásán, és szigorú háborús cenzúra működött. De még akkor is természetes volt, hogy legalísan működnek ellenzéki pártok és személyiségek, ezeknek vannak fórumaik, rendezvényeik, lapjaik, kiadványaik: részei a közéletnek. Természetes volt, hogy létezik magántőke, amely a hatalomtól független nyilvánosságot finanszíroz.

1972-ben pedig az volt a természetes és magától értetődő, hogy mind ebből semmi sem létezik.

A második világháború előtti időszakban az volt az alapértelmezés, hogy van ellenzék, van azt támoga-

tó magántőke, vannak szervezeteik, lapjaik, és létezik független sajtó. A hatalom ezt korlátozta, csonkította törvényekkel és törvénytelenül, és ami maradt, az volt a szabadságszere. Nem mozgástér volt, hanem létezett a szabadságnak egy 0-nál magasabb foka 1944. március 19-ig.

1972-ben a szabadságnak ilyen tere, legalábbis közéleti, politikai, nyilvános tere nem létezett. Ennek tagadása volt a vállalt és hirdetett elv. A hatalom azt tekintette a maga elemi feladatának, súlyos felelősségének, hogy a nyilvánosság terének egészét az ellenőrzése alatt tartsa. Különböző szinteken, különböző áttételekkel a sajtó, a könyvkiadás egészét, a rádiót, a televíziót, a színházat, a filmet, az itthon készültet és az importáltat egyaránt. Magától értetődött, hogy ebben a tekintetben mi a jó és mi a rossz. A jó, az ideális állapot az, hogy a nyilvánosságban nem jelenik meg semmi, ami a hatalomnak rossz. Az a rossz, az a hiba, az a deviancia, ha megjelenik ilyesmi. Ez nem is volt vita tárgya a hatalmi szférában. A vita tárgya mindig csak az volt, hogy jó-e a hatalomnak, vagy sem, ha valami bekerül a nyilvánosságba.

Kardos György, aki a hatalom képviselőjében igazgatta a Magvető Kiadót, úgy gondolta, hogy jó, ha megjelenik Latinovits Zoltán *Ködszurkálója*. Ezt sok pártvezető, az illetékes minisztérium káderei és főleg Várkonyi Zoltán, aki a hatalom képviselőjében igazgatta a *Ködszurkálóban* legerősebben érintett szintársulatot, úgy gondolta, nem volt jó, hogy ez a könyv megjelent. A vélemények a hatalmi szférán belül eltértek. Csak azt nem gondolta abban a szférában senki, hogy tők mind-

egy, mi jó a hatalomnak, Latinovits Zoltánnak, a magyar színháztörténet egyik legjelentősebb alakjának joga van a nyilvánosság elé tárni a véleményét.

Ez 1942-ben nem így volt. A Történelmi Emlékbizottság emlékkönyve – vagy egyáltalán a *Népszava* – nem azért jelenhetett meg, mert a hatalom bizonyos képviselői úgy gondolták, hogy nekik jó, ha az ellenzék a nyilvánosság színe előtt ellenük agitál, hanem azért, mert ez – még – a megjelentetők szabadságában állt. Ehhez – még – joguk volt.

1972-ben azért volt ez másképp, mert a hatalom nemcsak abból indult ki, hogy az ő java maga a közjó (ezt normális esetben minden hatalom így véli), hanem abból is, hogy a közjó érdekében monopóliummal kell rendelkeznie a közjó meghatározására. És az a hatalom, amelyik ebből indul ki, és ezt érvényesíteni képes, teljességre törő, vagyis totalitárius hatalom.

Egyrészt tehát 1972-ben totalitárius diktatúra volt Magyarországon, 1942-ben pedig nem. Másrészt normális ember nem gondolhatja, hogy jobb, emberibb életet lehetett élni 1942 Magyarországon Horthy Miklós kemény autokráciájában, mint 1972-ben, Kádár János felpuhult totalitárius diktatúrájában.

Aki 1972 helyett 1942-be menne vissza az időgéppel, ha valamelyikbe vissza kellene menni, az elmeorvoskezelésre szorul.

Gyarmati György a magyar szocialista rendszer egyik attribútumaként fogalmazza meg, hogy „Minden politika. Minden – nemcsak közéleti – társadalmi életmegnyilvánulás az egyeduralgó párt beneficiuma

volt. Ebből következett az egyéni, állampolgári (citoyen) szuverenitás és a... közösségi autonómiák megvonása, illetve ellehetetlenítése. A társadalmi sokaság mindenikének státusfüggő alattvalóvá tétele: a társadalom államosítása.” Gyarmati a diktatúra totalitárius jellegét még erősebbnek véli, mint én, mert én azért nem állítanám, hogy a *nem közéleti* társadalmi életmegnyilvánulás *mindegyikére* kiterjedt volna az egypárt beneficiuma. De ugyanez a szerző emeli ki, hogy a Kádár-korszak nagy része a társadalmi regenerálódás ritka nyugalmi állapota volt a múlt században. „A Kádár-korszak utolsó három évtizede, a rövid huszadik század 40 százalékát kitöltve – érdemleges társadalmi megrázkódtatás, látványos politikai fordulat nélküli regenerálódási időszak volt.” Az ilyen időszaknak pedig nagy becse, ritkaságértéke volt a kataklizmákkal, drámai fordulatokkal, rettenettel teli huszadik században. Amilyen fontos emlékeztetni azokra a papokra, ellenzékiekre, március 15. vagy más miatt meghurcolt, megtört életű fiatalokra, a börtönben megrohasztott 56-osokra, üldözött munkanélküliekre, hatóságilag megalázott cigányokra, akiknek emléke a közlemények szélére sodródott, annyira lényeges tekintetbe venni, hogy a társadalom zöme mégiscsak a regenerálódás nyugalmi állapotában élt, és nem biztos, hogy jobban megnehezítette az életét a szabadság hiánya, mint amennyire megkönnyítette a szabadság, az önállás (öngondoskodás) terhének a hiánya.

Röviden: a totalitárius diktatúra totalitárius marad akkor is, ha már nem terrorisztikus.

Stan és Pan: „sztánok” – pánorosz árnyékban

Az Ukrajna elleni orosz ostrom a hírek elején mostanában „mindent visz” – és sok érdekességet hoz. A nyugati frontjain lekötött Kreml háta mögött, az egykori szovjet birodalom „hátszágában” is fortynognak az indulatok. Helyi háborúk lobbantak ismét lángra, és különös szuverenista törekvésekre figyelhettünk föl. Posztszovjet köztársaságok feszülnek egymásnak a Kaukázuson túl (Azerbajdzsán és Örményország régi viszályában), illetve Közép-Ázsiában is jelentős államok igyekeznek elszakadni a múlttól. Közben egyre szaporodnak annak jelei, hogy némelyek kibontakoznának Putyin fojtogató öleléséből.

„Sosemvolt” államok

Az öt közép-ázsiai országról (Kazahsztán, Türkmenisztán, Üzbegisztán, Tádzsikisztán, Kirgizisztán) és lakosságáról – közhellyel szólva – bizvást elmondhatjuk, hogy ahány, annyiféle. Akadnak köztük nagyobbak (az első három) és kisebbek, gyorsan fejlődők és megdermedtek. Többnyire török rokonságú (türk) nyelvet beszélők, de a tádzsikok fárszi dialektust használnak, nyelvük – hasonlóan a szintén szomszédos afganisztáni darihoz – a perzsa helyi változata. Valamennyien többnyire az iszlám szunnita ágának hívei, de Tádzsikisztánban valamelyest nagyobb a síita kisebbség. Az öt állam között akad még mindig a sztálini érában rájuk kényszerített cirill betűs írásmódot alkalmazó, többségük viszont – a régmúlt idők hagyo-

mányaitól eltérve – fokozatosan át- vagy visszatér a latin ábécére.

Közös bennük a 19. századi orosz cári leigázás, majd a jó hét évtizedes szocialista félmúlt. A Szovjetunió megalakulása után hol önálló, hol államszövetségbe sodort országaikban a Birodalom léte alatt, majd függetlenségük kikiáltása után számos kevésbé békés példa a bizonyosága, hogy a múlt század első harmadából mennyire kusza országhatárokat örökölték. Az így meghúzott határvonalak korántsem tükrözték a nemzeti-etnikai, nyelvi stb. mezsgyéket, ami már önmagában elvetette az időnként köztük kirobbant konfliktusok magvait. Ehhez a Trianon nyomait lelkében cipelő magyar olvasónak külön magyarázatra nincs is szüksége.

Elég egy pillantást vetnünk a térség térképének egyetlen részletére ahhoz, hogy könnyen fölfedezhető legyen a múltbeli, jelenleg is folyó, és féltő, hogy a jövőben is előforduló összetűzések forrásvidéke. Az üzbég, tádzsik és kirgiz államhatárok kuszán és ziláltan kanyarognak egymás területébe nyúlva a három szomszédos ország között. Ha valamelyik nyugati gyarmattartó hasonló választóvonalat örökített egykori külbirtokaira, a szovjet sajtó bizvást fölelegette volna az „oszd meg, és uralkodj” politika módszertanát...

Fergana, a fergeteges

Putyin karcsúsodó ukrajnai „háta mögött” Tádzsikisztán és Kirgizisz-

tán között kiújultak a határvillongások. Nem először, és féltő, hogy nem utoljára.

A mintegy 300 kilométer hosszú, csaknem 80 kilométer széles, negyed magyarországnyi területű Fergana-völgy három itteni köztársaságot köt össze – vagy választ el. Erre ereszkedik a Szír-darja és a térség legnagyobb folyója, az Amu-darja. Kivált üzbég fertályai közismertek, öntözéses földművelésük viszonylag gazdag oázissá nemesítette a környéket. Ám a hatvan-hetven évvel ezelőtti túlerőltetett mezőgazdasági beruházások, öntözéses rendszerek, „vízeltérítések” alapján apasztották a folyók vízszintjét.

Egész Közép-Ázsiának ez a leg-sűrűbben lakott tájegysége (sőt, az elmúlt évtized során majd egyharmadával gyarapodó, 13 millióra becsült népességgel!), de az aszályosabb időszakokban már a „szovjet szocialista tagköztársaságok” között is kialakultak vízügyi torzalkodások az öntözésre eltérített víztömeg miatt. A kusza határoknak és a „leopárdfoltos” letelepedéseknek is „köszönhető”, hogy Üzbegisztán népességének mintegy tizede ma is tádzsik, miközben Tádzsikisztán és Kirgizisztán legnagyobb nemzeti kisebbsége (12, illetve 15 százaléka) mindmáig üzbég.

A Szovjetunió 1991-es fölbomlása és a közép-ázsiai függetlenségek kikiáltása óta a mindkét immár önálló tádzsik és kirgiz állam tucatnyi ponton vitatja a megörökölt, 970 kilométeres közös határuk korábbi kijelölését. Kivált az igazán kusza Fergana-völgy megannyi kiszögellése és exklávéja (a másik határán belül elhatárolt területe) okoz tartós fejtörést. A demarkáció pontos kijelölése viszont a jelek szerint olyan távol van, mint Makó Jeruzsálemtól.

Az Oroszország és Kína közé besorult két kisebb közép-ázsiai ország – a kirgiz és tádzsik államfő átmeneti fegyvernyugvási egyezménye dacára – kölcsönösen egymást vádolta katonai támadással. Ahogy ilyenkor mondani szokták: ez a konfliktus is úgy kezdődött, hogy visszalöttek! A viaskodó szomszédvárok idestova jó harminc esztendeje vitatják az egymást elválasztó, szovjet örökségű közös határvonalukat. Lehetne egy reménysugár, hogy – jó példaként – márciusban ismét tárgyalni kezdtek az üzbég–kirgiz demarkációról.

Az erőszakos tádzsik–kirgiz határvillongások viszont szeptember derekán kiújultak. Sokadszor. Ismét egymás szemére hányták a nehézfegyverek bevetését. A ferganai határszakasz szinte teljes hosszában föllángoltak az összecsapások, tádzsik részről állítólag páncélozott harci járműveket vetettek be. „Emitt” a kirgiz erőket vádolták a határposztok fegyveres megostromlásával. A két fél nemzetbiztonsági vezetői nagysokára közös bizottságot állítottak föl a fegyverszüneti egyezmény betartására.

Közép-Ázsia Kínához közel eső régiójában nyoma sincs a megbékélésnek. A konfliktusok mintegy 500 kilométeren, szakaszosan azóta is időről időre kiújultak. (Az áldozatok számát rendre a „túloldalon” dobolják ki, fölösleges belefolyni a számháborújukba.) A köztük újratekített tárgyalások nem vezettek tartós megbékélésre. Az egyezkedések évek óta stagnálnak, az erőszakos összecsapások föllángolnak.

A kényes helyzet kiéleződéséhez alighanem hozzájárult, hogy az egész térségben aktív orosz fegyveres erőket alapvetően leköti az ukrajnai annexiósorozat. Putyin orosz elnök –

akárcsak az újra belobbant karabahi határtérségből – tádzsik területről is kivonta az orosz békefenntartók jelentős részét. Fölszólította ugyan telefonon a harcoló felek vezetőit a konfliktus békés rendezésére, és közvetítési segítséget ígért, ám ő maga is aligha bízott a megbékélésben. A Kremlnek pedig a nyugati frontokon is akad épp elég gondja.

És minthogy az érzékeny Közép-Ázsia jelentősége – stratégiai fekvése, nyersanyagvagyonra okán – kilóg az egész lepusztult szovjet örökségű régióból, nem csoda, ha Moszkván kívül Peking, Washington vagy éppen Ankara is fölcsigázott érdeklődést mutat iránta. De legalábbis árgus szemekkel követi az itt is fölgyorsuló eseményeket. Elvégre a térségben föllelhető dáriusi nyersanyagkincsek mellett Kazahsztán földjében rejtezik a föld becsült (és nagyra becsült) uránkészletének 12 százaléka, sőt 2019-ben már a világtermelés 43 százalékával robbantak be...

Különleges kazah kitérés (vagy kitörési) kísérlet

Az Oroszország és Kína közé beszorult, féleurópanyi, függetlenné vált Kazah Köztársaság első elnöke, Nurszultan Nazarbajev igazi poszt-szovjet őskövület volt. A „független ország első elnöke” aztán már 2019-ben jobbnak látta ha átadja államfői tisztét korábbi külügyminiszterének, kormányfőjének, majd a szenátus elnökének, Kaszim-Zsomart Tokajevnek. Az utód kellően diplomatikus tapintattal kezdte el a (nálunk jól ismert) szalámitaktikát. Folyamatossággal kecsegtetett, elődjének meghagyta a Kazahsztáni Biztonsági Tanács elnöki posztját, sőt annak tiszteletére a Nazarbajev ál-

tal fővárossá átépített Aszتانát még Nur-szultanra is átnevezette.

Amikor idén januárban, tehát még az Ukrajna elleni invázió előtt gazdasági tüntetések, társadalmi-politikai zendülések kezdődtek a megkövesedett és erősen korrumpálódott rezsimje ellen, a Kremlben menten rádöbentek, hogy Moszkva egyik legfőbb szövetségese kerülhet végveszélybe, netán a hatalmas területű stratégiai partnere színes forradalom áldozatául esik.

Putyin azonmód mozgósította a Kreml által már 1992-ben sietve kreált Kollektív Védelmi Szerződés Szervezete (orosz betűnevéen OKDK) tagállamait, majd néhány kisebb partnerének kiegészítő alakulatait alibiül bevonva „helyreállította” a rendet. De ez a „rend” már messze nem ugyanaz volt.

A „független ország első elnöke” riadtan átadta tisztét korábbi külügyminiszterének, kormányfőjének, majd a szenátus elnökének, Kaszim-Zsomart Tokajevnek. Az utód kellően diplomatikus tapintattal kezdte el a (nálunk jól ismert) szalámitaktikát. Folyamatossággal kecsegtetett, elődje tiszteletére a Nazarbajev által fővárossá átépített Aszتانát még Nur-szultanra is átnevezette.

Aztán a régről örökölt múlt átcsavartodott a mába. Az egyébként a moszkvai MGIMO-n, kínai szakon végzett és mandarinul mindmáig nagyszerűen beszélő Tokajev tökéletesen ismeri a finomságok ízlésvilágát. Miközben otthonosan mozog Pekingben (ahol még szovjet diplomataként is szolgált), anyanyelvi szinten, „szemmagasságban” is igyekszik szót érteni az egykori „gazdákkal”.

Ám az új kazah főnök egyre önállóbban igyekszik a saját lábára

állni. Fölöttébb fokozatosan leszeleltelte az elődje által hájasra hizlalt klángépezetet. Föltáratott megannyi visszasszágót, letartóztatta a volt elnök számos rokonát és üzletfelét. Nazarbajev vejeit vizsgálat alá vetette, lányát kiszorította a szenátus vezetéséből. Végül az „Elbászit”, a „Népfejét” is leváltatta addigi átmentett pozíciójából. Gyanítható, hogy a kiszorítás folytatódik.

Hogy közben mi zajlik a Nurszultanról a minap Asztanára „visszakeresztelt” fővárosban? Tokajev nemrég többpárti, demokratikusnak mondott elnökválasztásokat írt ki. Megannyi riválisa ellenére kevés kétség fűződhet győzelméhez.

Am az ősidők óta rutinos új elnököt aligha érte meglepetésként, amikor Putyin újabb kényes lépésre szánta el magát. Az orosz elnök szorulni látzó ukrainai helyzetében elrendelte a külföldi megfigyelői körökben már régen rebesgetett kényszerű „részleges mozgósítást”, ezzel a közvetlen posztszovjet szomszédváraiban is új helyzet keletkezett. Meneküljön, ki merre lát? Egyáltalán nem olyan könnyű!

Oroszországot Közép-Ázsiában egyedül Kazahsztánnal köti össze 7644 kilométeres (!) közös határ. A másik négy állam megbúvik a gigászi méretű kazah birodalom mögött, amely viszont egyedülként valamennyiükkel határos. Így az oroszországi „katonaszökevényeknek” is a hatalmas „ütközőállam” kínálkozott mentsvárnak. Kézenfek-

vőnek tűnt, hogy a putyini „részleges mozgósítás” elől fejvesztve menekülők, nagyon is racionálisan a szintúgy szomszédos, Kaukázuson túli Grúziát, de mindenekelőtt Kazahsztánt vették célba.

A leghosszabbként kecsgetető hosszú közös határ mentén Kazahsztán-

ba csak az első hét során – helyi jelentések szerint – 800 ezer menekült érkezett az oroszországi sorozás elől. Többségük sietve továbbállt, de ott felejtkezett „utóvédjük” még mindig óva inti a kazah hatóságokat. Október elején

a határforgalom éber kontrollja mellett fokozott közúti ellenőrzést vezettek be, hogy ne lehessenek esetleges provokációknak kitéve. A hónap derekán a kazah rendőrség külön intézkedéseket vezetett be a közutak és a nagyvárosok védelmében. A hirtelen lépésre hivatalosan az szolgálhatott apropóul, hogy különböző magas rangú nemzetközi találkozók helyszíne volt a kazah főváros, ami máskor is indokoltan fölcsigázza az érdeklődést...

A rázós selyemút, avagy a régió geopolitikai érzékenysége

A szovjet béklyók fölszámolása és a függetlenség kikiáltása a térségben korántsem jelentett egyértelmű szakítást a múlttal. A vezetés (vagy a csúcsvezetők) szintjén legalábbis semmiképp sem.

A kommunista korszakból az államok többsége megörökölte „vezérét”, aki sokszor kiépítette családja-klánja

vagy legszorosabb munkatársai politikai és/vagy gazdasági pozícióit. A türkmén Niyazov–Berdimuhamedov-társulat, a kazah Nazarbajev család (kft.!) vagy éppen az üzveg Karimovok jelentős erővel dolgoztak hatalmi bázisuk, netán személyi kultuszuk és tetemes vagyonuk kimunkálásán. A tádzsik Rahmonov elnök ugyan Rahmonra nemzetiesítette a nevét, de közben intenzíven dolgozik fia utódlásának fölépítésén. Egyedül Kirgizisztánban próbálkoztak többékevésbé demokratikusabb (!) politikai módszertannal – felemás sikerrel.

Ám a szovjet birodalomtól megörökölt és mindmáig vitatott határokon ez mit sem változtatott. Az oroszok ráadásul „demokratikusnak” tetsző igyekezetükben is azt a látszatot keltezték, hogy úgy menjenek, hogy maradjanak! Vagyis például mindmáig katonai bázisokat tartanak fenn a mindkét egymással perpatvarban álló országban, Kirgizisztánban és Tádzsikisztánban is. Ezeket az afganisztáni válságok nyomán még tovább is erősítették. Biztonsági értelemben tehát mindkét ország alapvetően Moszkvára hagyatkozik. Ez pedig a Kreml számára lehetőséget teremt arra, hogy az iszlám radikalizmusra hivatkozva, a nemzetközi terrorizmus elleni harc részeseként tekintsen rájuk.

Minek tagadjuk, az ellentmondásos módon magára talált Közép-Ázsia országai egyelőre keresik a helyüket a világ térképén. Hiszen eddigi „partnerük” egyoldalúvá tette a kapcsolatukat. Mit kínálnak az új kérők? Az arák kívárnak.

Üzbeisztánban például újólag törvény tiltaná, hogy fiataljaik orosz zsoldba szerződjenek. Kirgizisztánban épp a közelmúltban mondtak le egy beharangozott, nagyobb orosz

erővel közösen tervezett „Megbont-hatatlan Barátság” kódnevű hadgyakorlatot. A tádzsikok főleg az afgán menekülők, netán a kábítószer-kereskedők miatt inkább déli határaikra kénytelenek koncentrálni. A kazahok saját újra fölfedezett szuverenitásukkal vannak elfoglalva. A magukat immár hagyományosan „semlegesnek” valló türkmének – kínai mondással szólva – a hegytetőről nézik a tigrisek harcát a völgyben. Nem csatlakoztak a legtöbb moszkvai ihletésű regionális szerveződéshez, és mérhetetlen földgázkincsüktől fűtve magabiztosan járják a saját útjukat, persze több mint szigorú központi (családi) irányítás mellett.

Hagyományból örökölt mélytengeri indulathullámok háborgatják a modernnek vélt posztszovjet felszín? Ha a legalább katonai értelemben nagyhatalmi pozícióban megrekedt Oroszország – régi birodalmi dicsősége helyreállításáról áhító – vezérkarának ennyi nem volna elég, gazdasági kapaszkodásának fogaskerekei közé is újabb homokszemcsék türemkednek be.

Ugyanakkor az európai méretű és stratégiai útkereszteződésben fekvő egész közép-ázsiai térségben beleütközhetnek a riválisokba. Változó intenzitással, de tart az orosz mellett a kínai, a nyugati vagy a török nyomulás. Putyin viszont jelenleg – érthető okból – nem erre koncentrálna.

A nyersanyagexportra strukturált orosz gazdasági gépezet csikorog. Az Európai Unió jövő év elejétől bevezetendő orosz olajembargója vagy a legfejlettebb iparosodott országok csoportjának (G7) avizált olajárplafonja fenyegető jel a putyini tervekhez. És akármekkora is a birodalom, csökkenő népessége, apadó és enyhén „er-

Az öt posztszovjet közép-ázsiai köztársaság alapadatai

Ország	Főváros	Terület (ezer km ²)	Lakosság (millió)	Államfő
Kazahsztán	Asztana	2 724,9	19,3	Kaszim-Zsomart Tokajev
Türkmenisztán	Asgabat	488,1	6,0	Serdar Berdimuhamedov
Üzbegisztán	Taskent	448,9	34,5	Shavkat Mirziyoyev
Tádzsikisztán	Dusanbe	143,2	10,0	Emomali Rahmon
Kirgizisztán	Biskek	199,9	6,7	Szadir Dzsaparov

nyedő” mozgósítható ereje egyelőre kevés a kevély ukrainai hódító tervek megvalósításához.

A megfontoltabb pekingi vezetésekre időtlen idők óta jellemző, hogy hosszabb távon előre borítékolják lépéseiket. A Csungnanhajban, a kínai csúcsvetés főhadiszállásán hamar és alaposan levonták a maguk következtetéseit a gorbacsovi Szovjetunió széteséséből. Ezzel egyidejűleg pedig – főleg akkori észveszejtő gazdasági fejlődésüknek köszönhetően – olyan pénzügyi tartalékeszközöket halmoztak föl, amelyek újabb merész tervekre sarkallták őket.

A gazdaságilag radikálisan fel-törekvő Kína gondosan eltervezett pénzügyi terpeszkedési tervének megvalósításán, a régmúlt dicső selyemútjának fokozatos fölújításán, 21. századi újjávarázslásán serénykedik.

Nem volt véletlen, hogy Hszi Csinping akkor megválasztott pártfőtitkár, majd elnök 2012-ben éppen a kazah fővárost választotta bejelen-

tésének helyszínéül, hogy az „Egy öv – egy út” gazdasági-stratégiai tervét fölvezolja. A tervnek megfelelően a déli vízi övezeten és szárazföldi úton keresztül óriási beruházási-fölvásárlási projektbe kezdtek. Közép-Ázsia márpedig útba esik. A helyi fejlesztésekben nem nehéz fölismerni egy távolatosabb kínai terv körvonalait.

A Putyin ukrainai agressziójának elítélésétől diplomatikusan ózdkodó Hszi Csin-ping bebetonozni látszik hatalmát, és számára sokkal fontosabbak a nyugati gazdasági-üzleti kapcsolatok, mint Putyin nyersanyagszállításai. Így fölsejlik egy Közép-Ázsián keresztül Oroszországot megkerülő szállítási útvonal nyomvonal is.

Ám a diplomatikusan „kölcsonös érdekeken alapuló” beruházási tevékenységben is tetten érhető, hogy a kínai támogatás előbb-utóbb politikai ráhatást is előidéz. Ezt egyes balvégzetű ügyleteken (például a végletesen eladósodott Srí Lanka példáján) lehet tanulmányozni. De az is tény, hogy az

„Egy öv – egy út” gazdasági terjeszkedést elősegítő terv megvalósítása során Pekingben már stratégiai jellegű befektetésekre is elszánták magukat. Például a Szezi-csatornát az Indiai-óceánnal összekötő szűk útvonal mezsgyéjén fekvő Dzsibutiban létesített „tengerészeti támogató” kikötőjük (nevezzük első határaikon kívüli támaszpontjuknak) egyértelműen erre utal.

Aligha véletlen, hogy a kínai elnök a Covid-járvány miatti hosszú önizolációját követő első külföldi útjának célpontjaként ismét éppen a kazah fővárosba látogatott, majd a Sanghaji Együttműködési Szervezet (SCO) csúcstalálkozójára utazott az üzbeisztáni Szamarkandba. Kár volna azt állítani, hogy a kínaiak „határtalan barátságáról” biztosított orosz elnök ezen a magas rangú randevún bármilyen érdemi áttörést érhetett volna el. A csúcson Hszi elnök és Modi indiai kormányfő egyaránt távolságtartással nyilatkozott Oroszország ukrainai inváziójáról. Mindketten békefelhívásokkal sürgették a harcban álló feleket a mielőbbi tűzszünet megkötésére. Putyin kénytelen volt „megértéssel” tudomásul venni két jelenleg tán legfőbb partnere megnyilatkozásait.

Kár volna tagadni, hogy a kényyszerűen megértő megnyilatkozástól egy versztányit sem juthattunk közelebb az ukrainai békéhez. A magyarországnyi területű négy ukrán szakadár megyében Putyin részsikere érdekében megrendezett kamunépszavazások valamennyi közép-ázsiai köztárságban aggodalmat keltettek. A legtöbbjük történelmi államiságát

– akárcsak Ukrajnáét – Moszkvában már többször megkérdőjelezték.

Ráadásul Putyin „rossz rendőrként” szereplő partnere, a most éppen a Biztonsági Bizottság másodhegedűségeként serénykedő Dmitrij Medvegyev volt elnök máris megpendítette, hogy Ukrajna után a Kreml figyelmét Észak-Kazahsztánra fordíthatja. És éppen ez az a régió, ahol akárcsak a Donyec-medencében, jelentős az orosz lakosság, amely ugyebár – akár a kazah nyelv térnyerése és latinosítása által – újlag elnyomva érzi magát...

Ide kívánczik, hogy amikor a minap épp a kazah fővárosban üléseztek a Független Államok Közösségének elnökei, a tádzsik Rahmon – fölöttébb szokatlan módon – hét percen keresztül ostorozta a „Gazdát”, Putyint, mondván: a kisebb országokat, nemzeteket „kívülállókként kezelik” és nem kapják meg a kellő tiszteletet a Kremltől. Amikor a kínossá vált epizódot megpróbálták leállítani, rendíthetetlenül folytatta: „azért jöttünk, hogy megbeszéljük a dolgainkat”. Csoda-e, hogy azóta több millióan nézték meg az erről szóló, futótűzként elterjedt videófelvételt...

Egyszóval a béke nincs karnyújtásnyira. Sem Ukrajnában, sem a néhai szovjet birodalom közép-ázsiai dermedt frontvonalain. A szemben álló felek álláspontja összebékíthetetlen. Akár még egy – talán csak időleges – fegyvernyugvás sem sejlik föl az ukrainai horizonton. És Közép-Ázsia sokadszor fölizzó frontjain is alig. Oroszország mintegy távolodó posztszovjet déli lágy altestén nem kis aggodalommal követik a kényesen cseppfolyós fejleményeket.

Genderellenesség

A genderőrület kifejezést eredetileg egyes számban, mint azt a mű mottói is jelzik, magára a genderre használták, a német új jobboldal pártja, az Alternatíva Németországnak (AfD), valamint a Fidesz, nevesen talán először Kövér László. A könyv címe, *Genderőrületek*, így, idézőjel nélkül viszont éppen ellenkezőleg is érthető, hiszen inkább a szerző által elemzett genderellenességet jelöli. Indokolja a cím ilyen értelmezését, hogy hétköznapi értelemben örült beszéd, amit Orbán, kormánya és támogatói fel-fűznek a gender hívószóra, és némi módosítással áll ez a könyvben bemutatott másik, paralel esetre, a németországi AfD-re is. Akinek ugyanis van kedve figyelni a Fidesz(–KDNP) és prominensei megszólalásait, politikai akcióit, tudja, hogy mindannak, amiről a gender elleni támadások során beszélnek, amit a kifejezéshez társítanak, elég kevés köze van az elképzelés, a társadalmi nem tényleges tartalmához, nevezzük így: fősodrához. Hasonló a helyzet az AfD kommunikációjával is, azzal az érdemi különbséggel, hogy egyrészt az utóbbi ellenzéki pártként működik, vagyis például nincs módja törvényekben, alkotmányban rögzíteni elképzeléseit, másrészt Németországban a genderszemponatok képviselője, érvényesítése, hatása összehasonlíthatatlanul erőteljesebb, mint Magyarországon. Az AfD és a Fidesz beállítása szerint mindenesetre totalitárius ideológiáról van szó, amelynek célja, hogy felszámolja a nemek különbségét, lerombolja a férfi és nő házasságán

alapuló családot, gyermekvállalást, népszerűsítse a homoszexualitást, a transzneműségeket, a nemváltást, bizonytalanná tegye a gyerekek nemi identitását, semlegesítse a szexuális orientációjukat.

Kováts Eszter bőségesen idéz ilyen szövegeket. Bemutatja például, hogy a nők elleni és a családon belüli erőszak megelőzését és felszámolását célzó, már Orbán uralma alatt, 2014-ben aláírt 2011-es isztambuli egyezmény ratifikálását (magyar jogrendbe illesztését), a genderellenesség napirendre tűzése után milyen komolytalan érveléssel utasította el a Fidesz. Két további eset említése is elegendően érzékelteti a „genderezési” halandzsát. A Bajnai-kormány egy rendeletben mondta ki: az óvodai nevelést indokolt mentesíteni a nemi sztereotípiáktól. A Fidesz-kormány egyik első dolga volt a rendelet visszavonása, amit egy Nacsa Lőrinc nevű képviselőjük úgy interpretált: ha nincs kormányváltás, a gender életbe lépett volna az óvodákban, a kislányoknak kötelezően kisautókkal, a kisfiúknak babákkal kellene játszaniuk. Orbán Viktor harmadik kétharmados győzelme után 2022-ben, tusványosi beszédében, a háború és gazdasági következményei mellett, tulajdonképpen a migrációval együtt, azal egyenrangú, az előbbieknél jelentősebb ellenségként említette a gendert, mondván: „...ne engedjük magunkat megtéveszteni, háború van, energiaválság, gazdasági válság meg háborús infláció, és mindez paravánt húz a szemünk elé, paravánt húz közénk és a gender, illetve a migráció kérdése

közé. De valójában ezeken a kérdéseken fordul meg a jövő. Ez a nagy történelmi csata, amit vívunk: demográfia, migráció, gender. És a bal-jobb harcnak is pontosan ez a tétje.”

Az érdeemben 2017-ben induló hazai genderellenes fellépést mindenki szeme láttára csúszttatták át a transzneműség témájába, gyakorlatilag létezésének tagadásába, mosták össze ezt a tömeges nemváltásnak mint fenyegető veszélynek felidézésével, hogy aztán túl az Alaptörvény 9. módosításán (anya nő, apa férfi), egy törvényben némileg társítsák a pedofiliát a homoszexualitással, majd az itt már eldöntött kérdések egy részét az országgyűlési választásokkal egy időben népszavazásra is bocsátották. Az utóbbi kérdései a debilitás határán billegtek, az úgynevezett nemzeti konzultációk színvonalán mozogtak. (Emlékeztetőül: „Támogatja-e Ön, hogy kiskorú gyermekek számára nemi átalakító kezeléseket népszerűsítsenek?”). A politikával napi szinten nem foglalkozó „átlagpolgár” viszont valószínűleg úgy látja az ilyesmit: nyilván nem ok nélkül teszik fel a kérdést, és tényleg, nem kellene a gyerekeket ilyesmivel, nemi átalakítással megzavarni. A választás előtt aztán Oroszország megtámadta Ukrajnát, így a gendertől a nemváltoztatásig kifizített történet háttérbe szorult, a téma amúgy is kétséges kohézióteremtő erejénél hatékonyabban működött a béke barátja narratíva, mármint hogy ők, az ellenzék háborúpárti, mi, a Fidesz békét akarunk. Más téma, más szavak más hazugságok, féligazságok, a cél változatlan.

„Órült beszéd, de van benne rendszer”, mondhatjuk, amennyiben a genderellenesség „kitalálóinak”, használóinak jelentős része is tudja, hogy

annak, amit beszélnek, kevés a köze a „gender-valósághoz”. De a szó többségüknek csak hordozóanyag a politikai célok megvalósításához. Ennyiben, mint azt Kováts Eszter is említi, a gender olyan, mint a migráns és Soros; szerepe, hogy éles határvonalat húzhassanak a „mi” és az „ők”, a jók és a rosszak közé, ellenséget konstruáljanak, bűnbakot teremtsenek, akivel, akikkel szemben a bölcs, hazájáért és népéért küzdő vezető hatékonyan, eredményesen léphet fel, részben elterelve a figyelmet a megoldatlan gondokról, részben magyarázatot is adva rájuk.

„Orbán Viktor magyar miniszterelnökben, Donald Trumpban és Vlagyimir Putyinban az a közös vonás, hogy sokszor mondanak olyanokat, amiknek semmi köze a tényekhez. Orbán, akárcsak a volt amerikai elnök és az orosz diktátor, a féligazságok, hazugságok, összeesküvés-elméletek és rágalmozások mérgező keverékével folytatja politikai kampányait” – írta a minap kommentárjában egy tekintélyes német konzervatív lap. Ha ez a helyzet, márpedig ez, akkor, felmerülhet a kérdés, van-e értelme 400 oldalas, tudományos igényű művet szánni annak elemzésére, hogy a hazugságokból, féligazságokból, összeesküvés-elméletekből épített genderfantom hogyan, milyen elemekből áll össze, hogyan használják. Nem adekvátabb reakció-e az olyasmi, mint amikor Amerikában rendszeresen közzétették, hogy Trump elnök hányszor hazudott a héten vagy a hónapban? Hiszen a hordozóanyag változó, a technika állandó. Van-e relevanciája annak, hogy éppen a genderügyben hogyan machinálnak?

A kötet, ha nem a szélesebb közönség számára fogyasztható formában,

de azt bizonyítja, van értelme az elemzésnek. Olyan kérdésekre keres választ, mint hogy miért került napirendre a téma, van-e valami alapjuk a genderesítés szövegeknek, összefügg-e például, ha nem is a magyarországi, de a nyugat-európai, észak-amerikai baloldali, úgynevezett progresszív szereplők genderre hivatkozó követeléseivel. A téma érdemi vizsgálatát indokolja – mondja a szerző –, hogy globálisan is megjelentek olyan társadalmi mozgalmak, amelyek a gender fogalmával szembeni fellépést képviselik, alulról szerveződők, egyházak, nem utolsósorban a mai pápa előtti időszakban a katolikus egyház által szervezeten, szélsőjobboldali és jobboldali populisták által mozgósítva. Figyelmet érdemel az is, hogy a gender fogalmának jobboldali átpolitizálásával, a fenyegető genderideológia képével hogyan legitimálják a szexuális kisebbségek diszkriminálását, a különféle mozgalmi és más politikai szereplők hogyan reagálnak, milyen sokféle jelentésben használják a kifejezést. A handabanda „szimpla” publicisztikai leleplezésén túl a mélyebb elemzést indokolja a nemzetközi összefüggések feltárása is. Így például az, amit a könyv prezentál, hogy az Orbán-rezsim csak mellékesen hadakozik a magyarországi genderrel, hiszen ennek társadalmi jelenléte periferikus, a köztudatban alig van nyoma. Inkább az elkorcsosuló Nyugat válságtüneteként emlegetett jelenségekkel, az ottani LMBTQ-követelésekkel szemben védi meg a hazát, míg az AfD hivatkozhat a példamutató magyar jogszabályokra.

Kováts Eszter műve egyik fő érdemének azt tartja, hogy a radikális jobboldallal foglalkozó politikatudományi kutatásokból jellegzetesen

kimarad vagy alárendelten jelenik meg a genderellenesség elemzése, míg ő erre fókuszál. Más, a témájával foglalkozó tudományos munkákkal szemben – ahogy fogalmaz – alternatív a megközelítése azzal, hogy három releváns dimenzióban tárgyalja a genderelleneséget, mert a megértéséhez az ellenségkép, a hegemonia és a reflexió együttes vizsgálata szükséges. Az ellenségkép talán itt kevesebb szót igényel. Érdekesebb lehet a hegemonia szempontja, amely az új jobboldal számára vállaltan az Olasz Kommunista Pártot alapító, a sztálinizmussal szembe forduló, Mussolini alatt egy évtizedre börtönbe zárt, 46 évesen elhunyt Antonio Gramsci nézeteire építve, sokszor metapolitikának nevezett eszközként a liberális multikulturalizmus, a '68-asság, a gender stb. ellenkultúrájának hegemoniáját kívánja felépíteni. A reflexió a genderellenesség szempontjából Kováts Eszter elemzésében röviden azt jelenti, a gender ellenzői egy része számára nem pusztán egy üres konténerhez hasonló doboz, amelybe bármi belepakolható, ami az ellenség(kép) megteremtéséhez szükséges, hanem valódi ellenség is, vagyis magát a társadalmi nem szempontját is támadják.

A könyv a Politikatörténeti Alapítvány Társadalomelméleti Műhelyében, a társadalomkritikai gondolkodás baloldali tudományos közéleti diskurzusának intézményében készült, a (2021-es) doktori disszertáció szerkesztett és kiegészített változata. Módszertani fejezetét a szerző, úgy mond az olvashatóság érdekében, jelentősen rövidítette. Az olvashatóság relatív fogalom, a mű ugyanis a változtatások és a téma érdekessége el-

lenére nemigen vádolható azzal, hogy olvastatja magát. Megőrizte a doktori disszertáció néhány jellegzetességét. Ami ott elmegy, az könyvként zavaró, némileg keresetlenül, sokszor fontoskodásnak tetszik. „A baloldal számára a fő elméleti tanulság az lehet, hogy érdemes a jobboldali genderellenes diskurzusokat és politikát a normatív és dichotóm értelmezések helyett a valós folyamatok fényében elemezni” – olvasható a mű végén, ami csak úgy érthető, hogy a genderellenesség más kritikussai tévelyegnek, csak a szerző ismeri fel a lényegét. Azt hittem, az olyan kifejezéseket, mint az elmélet „talaján állva”, már az én korosztályom sem használja, nemhogy egy 40 év alatti társadalomkutató. Nem tesz jót a műnek a választott szerkezet sem. A szakirodalmi áttekintése, a genderellenesség ügyei, szereplői, stratégiái, valamint értelmezési területei

szerint tagolva, majd a módszertant tárgyaló fejezet, mindez elválasztva az érdemi elemzéstől, eleve redundanciákhoz vezet. Az elemzés külön-külön tárgyalja a genderellenesség németországi és magyarországi történetét, valamint ugyancsak önálló egységben a német és a magyar új jobboldal szövegei alapján néhány kiemelt tartalmi elemet, így a nemek összemérésének vádját, az ideológiakénti interpretációt, a gender elnyomásaként és válságtünetként bemutatását. Ez a megoldás további ismétléseket eredményez. Mindezek a gyengeségek, bár nehezítik a mű befogadását, nem takarják el az imponáló tárgyi ismeretet, az elméleti tájékozottságot.

Kováts Eszter: Genderörületek Németországban és Magyarországon. Budapest, 2022, Napvilág Kiadó. 400 oldal, 3900 forint.

107

Körizs Imre

Az égbe bálna

Ilion, Bál, Medárdus énekel, Véletlen madár, Szülsz: az ötkötetes költőként jól, egykötetes novellistaként (*Esőkönyv*) már kevésbé ismert Kun Árpád első regénye 2013 egyik irodalmi szenzációja volt. Az Aegon-díjat olyan jelöltek előtt nyerte el, mint Tompa Andrea *Fejtől s lábtól* című könyve, Esterházy *Egyszerű történet...-ének A kardozós változata*, Takács Zsuzsa *Tiltott nyelv* című gyűjteményes verseskötete vagy Borbély Szilárd *Nincstelenekeje*, amelyre – e sorok írója írójának máshol részletesen dokumentált, kedvezőtlenebb

véleményével ellentétben – mára széles körben kortárs klasszikusként tekintenek, illetve Kun könyve megelőzte egy másik költő, a vele azonos nemzedékbe tartozó Tóth Krisztina első regényét is, az *Akváriumot*. A fülszöveg a maga sokszor kínosan túlzó dicséréteivel és a cselekmény gyakori kifecsegésével elég kínos műfaj, de a *Boldog Észak* esetében nélkülözhetetlen volt, mert csak onnan lehetett megtudni a könyv címét: ez ugyanis a borítón csupa kis-, míg a belső címlapon végig nagybetűvel van írva.

Kun a benini, de francia és vietnámi felmenőkkel is rendelkező Aimé Billion személyében varázslatos figurát alkotott, akit nagyon érdekes történetbe is helyezett, amelynek keretét az jelenti, hogy a főszereplő, némi franciaországi kitérővel, afrikai bevándorlóként házi kiségitőként illeszkedik be a norvég társadalomba. A könyvnek egyetlen magyar szereplője sincs: Billion igazán megérdemelné, hogy nevet adjon egy díjnak, amit olyan magyar könyvek között oszthatnának ki, amelyekben nincsenek magyar szereplők, vagy nem számottevők. A sokszoros külföldi vonatkozások ellenére a *Boldog Észak* nincs híján a szerző közvetlen életrajzi tapasztalatainak sem, hiszen hőséhez hasonlóan maga is megfordult, ösztöndíjasként és egyetemi nyelvtanárként, Franciaországban, és a könyv megjelenése idején már hét éve élt családotul Norvégiában, a szociális segítői rendszerben dolgozva. Az író olyan szerencsés kézzel egyesítette az értékes életpasztyalokat a fantáziával és a kutatómunkával, a könyv minden lapjáról olyan üdeség árad, világa olyan távol van az éppen akkoriban zenitjére érő szegénysegírodalom kliséitől, hogy a *Boldog Észak* helye biztosnak látszik a tízes évek legjobb regényei között. Néhány évvel a könyv nagy sikere után Kun norvégiai mindennapjairól dokumentumfilm is készült, amelynek címe – *A takarító férfi* – csak a névelőben különbözik a most megjelent regényétől.

A filmmel körülbelül egyidejűleg, 2016-ban megjelent *Megint hazavárunk* című második regény az első után nekem csalódást okozott. Billion csodálatos figurája, a rideg fenségű norvég táj és a minden fenség nélkül csak rideg norvégok leírásai he-

lyett egy ügyefogyott főszereplő csett-botlott végig – igaz, helyenként emlékezetes epizódokat is megélve – magyarországi gyermek- és fiatalkorának szürke évtizedein. (Nem tudom, mi az oka, de a katonatörténetek majdnem minden kortárs író tollán kinosra sikerülnek.) A könyv végén a Norvégiába való megérkezés leírását viszont szinte a *Boldog Észak* kedvelőinek adott ajándékként olvastam, kicsit úgy, mint Spiró *Messiasok*jában – a *Fogság* után – a 19. századi Jeruzsálemben játszódó fejezetet.

Bár költői pályája az *Ilionnal* indult 1989-ben, majd két év múlva a *Bállal* folytatódott, Kun első igazán jó versei 1998-ban, a *Medárdus énekel* című harmadik kötetében jelentek meg, legjobb verseskötete pedig a *Véletlen madár* (2003) után ebben a műfajban legutóbb kiadott *Szülsz* (2011). Ebben már legalábbis többségben lehetnek a Norvégiában írt versek, mint amilyenek a kötet éppen *Boldog Észak* címet viselő ciklusának darabjai, köztük a *Mese az autóbalesetről*, amely ráadásul pontosan azt az eseményt idézi fel, amellyel a most megjelent regény is kezdődik. Kun líráját és prózáját – nem túl kényszerítő módon, a szükségszerűség érzetét nem keltve – a Medárdus név is összeköti: a *Takarító férfiban*, igaz, szinte csak a legvégén, megtudjuk, hogy a családban így szólítják a főhóst, és így hívják az 1998-as verseskötet címszereplőjét is, emellett a figura, mint a szerző avatarja, később, a *Szülszben*, illetve korábban, már az 1995-ben megjelent *Esőkönyv* novelláiban is feltűnik. De ennél fontosabb, hogy a *Szülsz* szinte tapinthatóan visszhangos homályú, meditatív, párbeszédese verseit is (például: *Beszélgetés a magzattal*, *Beszélgetés a csecsemővel*)

ugyanaz a különös, hűvös mágia hatja át, amely Kun regényeiben is oly természetes módon és valamiképpen mindig józannak megmaradva jelenik meg. Van még egy mozzanat, amely a *Szülsz-t* és a *Takarító férfit* összeköti: ez pedig a két könyv borítóján látható nagy tengeri emlős: a regény Pintér József által tervezett burkolóján a cethalmozaik, a verseskötetén pedig (Kállay Zsanett) a partra vetett vagy oda vonszolt bálna fényképe, a döbbenetes dimenziójú, kilógó zsigerek plasztikájával, a háttérben a kopár északi hegyekkel, a bálnatetem mellett pedig a véres szerszámot tartó, szenttelen pillantású ember valóság-rútlenül törpülő figurájával.

A *Takarító férfi* is több helyszínen játszódik, akár csak a két korábbi regény, de a *Boldog Északhoz* hasonlóan a cselekmény fő színtere ezúttal is Norvégia: itt, egy Kakashalomnak nevezett helységben él a főhős a feleségével és a gyerekeivel. A szereplők azonosak a *Megint hazavárunk* – időközben népesebbé vált – családjával, sőt, a regény elején az elszunyókáló apa által a szalagkorlátnak vezetett autóban a gyerekek között épp az a nagy plüsskutya ül, amely az előző könyv utolsó lapjain érkezik meg a családba. Az új könyv tehát az első regény fő helyszínén játszódik, szereplői viszont a második regény főhősei. Ugyanakkor megjelenik benne egy szereplő, aki színes bőrével, természetközeli alkatával és megnyerő személyiségével nyilvánvalóan a *Boldog Észak* Aimé Billionjának alakmása, bár itt nem lesz abszolút főhős, és a sorsa is másképp alakul.

A regény tehát bizonyos tekintetben olyan, mint *Az ébredő erő*. A *Csillagok háborúja* harmadik trilógiájának ez a nyitó darabja a sorozat elsőként lefor-

gatott részének dramaturgiájára épít, amennyiben mindkettőben feltűnik egy fiatal reménység, és felrobbantanak egy Halálcsillagot. Kun azonban szerencsésebben él a tehetségével, mint J. J. Abrams, és leleményesebben ötvözi az első és a második regény erényeit, újakkal is gazdagítva őket.

Nehéz úgy beszélni a *Takarító férfiről*, hogy a fő fordulatokról ne lebbenjen fel a fátyol, bár ezek közül néhány a fülszövegből már úgymint kiderül, pedig például az ott említett Haitire csak a regény vége felé jutunk el. A könyv mindenesetre három részből áll, az első inkább lassú bevezetés: a *Boldog Észak* olvasóinak oly kedves nyugat-norvégiai környezet ismételt bejárása, a család életkörülményeinek bemutatása, a *Megint hazavárunkban* megismert, ott két-, itt már három-, sőt lassan négygyermekes házaspár környezetrajza, a későbbiek előkészítése. (Megnyugtató, hogy a kis Misi örökös szorulása, amely a második regény egyik vezérmotívuma volt, ebben már lényegében a múlté.) Fontos, hogy az anya a negyedik gyereket várja, és veszélyeztetett terhes, ezért kórházi megfigyelés alatt áll. Az ő távollétében barátkozik ugyanis össze a főhős és az idősebb lánya egy haiti menekülttel, aki meglepő gyorsasággal oda is költözik a családhoz.

A másodikban Justin Walter kibontakozásáé, a közös életé a főszerep, a harmadikban pedig még egy fontos alak tűnik fel. És nagyjából ebben az ütemben válik a regény egyre valószínűtlenebbé is, ami az első olvasás során érdekes módon nem zavart, hiszen a *Boldog Észak* igazán felkészített a különös fordulatokra. Vagyis Kun akkora bizalmat halmozott fel az első regénnyel, hogy az olvasó szívesen fészkelődik bele az új könyvbe,

amit az is megkönnyít, hogy igazán valószínűtlen események csak a második, majd leginkább a harmadik részben történnek. A kimondottan reális vonások vagy a reálisnak megrajzolt szereplők ugyanis a második résztől kezdve valahogy nem elegyednek egységes emulzióvá, inkább csak keverednek a fantázia szülte figurákkal és eseményekkel. Ezek azonban – hiszen végtére is nem fantaszt olvassunk – egyes olvasók szemében már nem biztos, hogy beleférnek a szerző hitelkeretébe. Másodszori olvasásra már magam is fogékonyabb voltam azokra a hangokra, amelyek szerint a könyv túlságosan elszakad az ismereti valóságtól, és nem egy új perspektívából alkot szokatlan, de művészileg végül érvényesnek bizonyuló képet, hanem az írói fantázia olyan szertelen röptéit mutatja, amelyeket az olvasó csak idelentről követhet.

Nehéz elfogadni, hogy az első részben megismert színes bőrű férfi milyen gyorsan alakít ki rendkívül bizalmas baráti viszonyt a család nagyobbik lányával, és hogyan költözik be villámgyorsan a veszélyeztetett terhessége miatt kórházi megfigyelés alatt álló anya helyére. Nem kevésbé érdekes, hogy amikor az anya egyszer csak mégis megjelenik, milyen könnyen belenyugszik Justin baráti jelenlétébe. (Erről megtudjuk, hogy nem színezi át homoerotikus mozzanat – de akkor meg minek szóba hozni?) Az apa és Justin bensőséges kapcsolatát a regény az evidencia erejével ábrázolja, ezért annál feltűnőbb, hogy az apa és az anya között inkább a családi munkamegosztás rendszere érzékelhető, a mély intellektuális és érzelmi kapcsolat jelei sokkal kevésbé. Már az is elég meglepő, hogy a férfi által – a regény fon-

tos motívumát jelentő váratlan elalvások megakadályozása céljából – a haja takarásában, a homlokán hordott korongokat a feleség nem veszi észre. Hihetetlen, hogy az apa a nagyobbik lányával hosszú hónapokra egy távoli országba utazik, miközben a felesége otthon marad – a két másik mellett – újszülött gyermekével. A lány személyiségének átalakulása még abszurdabb, ráadásul más mozzanatokhoz hasonlóan ez sem tűnik a cselekményben nélkülözhetetlennek, inkább csak furcsa díszítés a regény szövetén.

Második olvasásra az egyik főbb mellékszereplő, a leszbikus autószerelő pár gondozásra szoruló, autista, de nagyszabású roncszobrokat alkotó, ráadásul halálpontosan célba lövő lányának a cselekmény szempontjából ugyancsak nem feltétlenül szükségszerű alakja is elrajzoltak tűnik. Ezzel szemben a protestáns diakonisszaként dolgozó anya hitének megrendülése egyáltalán nincs ilyen részletesen kidolgozva: be kell érünk a metaforával, hogy olyan, mintha a felfújható építményben ugráló gyerekek alól eltűnt volna az ugrálóvár. És hogy Isten helyét átvette a család. De hát mit jelent ez? Hiszen a világot csak nem Medárdus családja teremtette. És jó volna többet tudni arról is, hogy milyen hit volt az, amelyből egyszer csak valamiért így eltűnhet az isten. De hát az anya alakja nagyon homályos, amit pedig elszórtan megtudunk róla, ugyancsak hihetetlen, mint például az, hogy fiatalon kiköltözött egy franciaországi lelkigyakorlaton megismert norvég fiú után Oslóba, de az csak évek múltán derült ki, hogy Atle homoszexualitása miatt sosem lehet köztük több plátói barátság nál...

Mindez annál is furcsább, mert a norvég életről viszont számos, feltehetőleg hiteles apróságot megtudunk. Ilyen például, hogy a birkákat helyenként helikopterrel szállítják a legelőkre, hogy az országban nincs bolondokháza, hogy az emberek a vidéki falvakban házi erőműveket üzemeltetnek, vagy hogy nem zárják a bejárati ajtókat.

Az író szövevényesen alakítja a cselekményt, a vágásai izgalmasak, és a főbb mellékszereplők is tagadhatatlanul plasztikusan vannak megrajzolva, bár helyenként úgy, mint egy mesében azok a különös figurák, akikkel az emberi léptékű főhős az országúton találkozik. Egyes dolgok persze a *Boldog Észak* után már nem tudnak az újdonság varázsával hatni, az író talán ezért is emelte helyenként irracionálisan magasra téteket. Csakhogy míg a *Boldog Északban* a főszereplő karakterével ezek a mozzanatok teljesen összhangban voltak, itt nem mindenhol könnyű őket elfogadni.

A könyv stílusa helyenként lehetne gondozottabb. Különösen gyakran fordul elő az a szerkezet, amelyben egy határozott névelővel ellátott személynév mellett az illető tulajdonosságát egy odavetett melléknév vagy melléknévi igenév jelzi: „a lendületes Misi”, „a majomügyes Vali”, „a zokogó Matyi”, „a hányó Erzsi”, „a nyakkenődös Karen”, „a lányokért menő Bori”. Ezeket valahogy mindig idomtalannak éreztem: mintha az író sietne, és nem tudná eldönteni, hogy a szereplőjének fontos vagy elhanyagolható vonásáról van szó. Az olyan nyelvi közhelyeket, mint a „fülsértő zaj”, a „tengeri herkentyű”, a „kicsattanó arcszín”, illetve azt, hogy a sirály „gubbaszt”, „szellő se rezzen”, valami pedig valami másnak „színt kölcsö-

nöz”, talán jobb lett volna eldolgozni egy utolsó simítással, a „gyakorlott mozdulatok”-ról, „fülsiketítő dübörgés”-ről és „a hőmérő higanyszála”-ról már nem is beszélve.

A könyvben ugyanakkor a telitalálatokat sem kell nagyítóval keresni... Az első jelenet, a baleset egyszerre villódzó, éles vágásokkal és késleltetésekkel dolgozó leírása egészen kitűnő, a benne megképződő feszültséghez az általam eddig olvasott idei könyvek közül egyedül Tóth Krisztina regényének, *A majom szemének* a nyitójelenete fogható. (Ha újabb díjat mindjárt nem is alapítanék az év legjobb kezdőmondatainak, az év végi körkérdéseken azért rá lehetne kérdezni a dologra.)

A könyv stílusának alapvető vonása a beszámolószerű leírás tárgyilagos világossága. Abban, hogy az olvasó elfogadja – már ha tényleg elfogadja – a valószerűtlen vagy udvariasabban „mágikus realista” részeket, ennek a tálalásnak alapvető szerep van, és alighanem ugyanennek a faksznizásra nem hajlamos hozzáállásnak a számlájára írhatók „a hazatérő Atle” típusú, már említett szerkezetek is. Amikor viszont az elbeszélő ezekkel a szavakkal foglalja össze az életet: „Visszanyerem majd, amit most elveszítetek, és elveszítem újra, amit majd megnyerek. Veszíteni fogok és nyerni, folyamatos hullámmásban, egészen addig, amíg majd mindet elveszítetek”, azt kissé üresnek érzem. Főleg ha az északi táj fenségét Cormack McCarthyra emlékeztető erővel érzékeltető mondatokra gondolok, vagy az olyan józan, mégis líraian tömör megfogalmazásokra, mint ez: „A gombásznak kötelező a könnyű szív. Olyan találkákra jár, amiket előtte nem beszélt meg. Ha a másik fél eljön, boldog, de

ha nincs ott, nem szidhatja a távoll-maradót.” Vagy a harmadik rész kezdőmondatára: „Négygyerekes családban egy kutya mellett túl sok idő nem marad a gyászra.”

Kun Árpád ismét érdekes könyvet írt, amelynek megvan az a ritka vonása, hogy az ember olvasás után úgy teszi le, hogy rögtön nagyon kíváncsi lesz a következőre. A regény számos fordulataról, helyszínéről, kellékéről és szereplőjéről éppen ezért nem beszéltem – még a címlapon látható bál-

na motívumáról sem, amely többször feltűnik a könyvben, hogy végső helyét a regény végén nyerve el –, mert ezúttal különösen nem szeretném, ha az érdeklődőket megfosztanám az első olvasás önfeledt élményétől, amelyről azonban tapasztalataim szerint a második különbözni fog. De hát ki mondhatja meg, hogy melyik az igazi.

Kun Árpád: Takarító férfi. Budapest, 2022, Magvető. 368 oldal, 4499 forint.

Csepe György

Virtuális realizmus

112

Boldogult úrfikoromban az ELTE Bölcsészkarán Király Gyula Dosztojevskij-szemináriumát hallgattam pihenésképpen. A Gorkij könyvtár pompázatos olvasótermében Bata Imre jószágos pásztori tekintete alatt délutánonként Lukács György szocialista realizmusról írott tanulmányait forgattam. Megtudtam, hogy nem a való, hanem annak égi, a párt által kívánt mása méltó csak a művészeti ábrázolásra. A brit Channel 4 hálózat által 2011-ben indított, majd utóbb a Netflixre költözött *Fekete tükör* címen futó sorozatot nézve az egyes epizódokban a szocialista realista paradigma fordítottjára ismertem. A nyugati világban rendkívül sikeres sorozat epizódjai szintén nem a valót, hanem annak a nem vágyott, iszonyatot keltező mását mutatják.

A Charlie Brooker alkotta sorozat nem hagyományos abban az értelemben, hogy az egyes epizódok között nincs dramaturgiai kapcsolat.

A 22 epizód mindegyike külön-külön is megáll, a szereplők és történeteik vadonatújak, de ahogyan a hajdan Kieslowski által készített feledhetetlen *Tízparancsolat* egyes darabjaikat összekötötte a mindegyiket életető düh és felháborodás, a *Fekete tükör* egésze mögött is felsejlik egy alaposan átgondolt metaverzum, mely az új infokommunikációs technológiák által sarkaiból kiforgatott világot mutat. Ebben a világban látjuk a Homo sapienst, akinek az evolúció során kiérlelt értelme már nem elég a maga alkotta mesterséges értelem működése révén keletkezett új környezethez való alkalmazkodásra.

A teljes sorozatot átható világnézeti, személeti egység tükrében az egyes történetcserepek műfajilag igen változatosak. Horror, pornó, krimi, giccs, szatíra, fekete komédia, bizarr szexuális játék egyaránt megtalálható a mindig más és más rendező által jegyzett, nagyjából egyórányi időtartamot

felölélő epizódokban. Ráadásként a kísérletező kedvű néző kipróbálhat egy interaktív epizódot is, melynek lefutását a rendező által felkínált alternatívák szerint maga határozhatja meg, kibővívte és megsokszorozva ezáltal a történetben megjelenített dramaturgiai teret. Ebben a térben a nézők maguk csinálják a történetet, de mint Marx annak idején arra figyelmeztetett, nekik sincs abszolút szabadságuk, hiszen a történetet ők „nem maguk választotta, hanem közvetlenül készen talált, adott és örökölt körülmények között csinálják”.

Az első évfolyam első epizódja elkesztően mulattató s ugyanakkor mélyen elgondolkodtató. A brit miniszterelnöknek szembesülnie kell a dilemmával, hogy népszerűsége vagy szexuális integritása fontosabb-e. Terroristák fogságába kerül a brit királyi család leginkább szeretett tagja, és szabadon bocsátásáért az emberrablók azt kérik cserébe, hogy a miniszterelnök a tévékamerák előtt közösjön egy disznóval, melyet a várható aktus tiszteletére már jó előre tisztességesen kimosdatnak, és moslékkal jóllakatnak. Nem lövöm le a poént, ami a mondanivaló szempontjából nem is fontos. A miniszterelnök mindent megpróbál a követelés kijátszására, de szembesülnie kell a nem központosított, cenzúrázhatatlan közösségi média hatalmával. A társadalom egészére kiterjedő YouTube-felhasználók hálózatán futótűzszerűen terjednek a hírek, lehetlenné téve a titkolódzást, a trükközést. A valós idejű valós adatokra alapozott társadalmi barométer percről percre mutatja a közvélemény alakulását, mely a kezdeti sokkból magához térve egyre inkább a hercegnő érdekei szerint alakul.

A mindenki által használt, internetre kapcsolódó intelligens mobiltelefonok az ókori Athénban gyakorolt cserépszavazás felturbózott változatát teszik lehetővé. A harmadik évad első epizódjában egy nő kálváriáját látjuk, akinek meg kell küzdenie az egész társadalomra kiterjedő pontozásos rendszerrel, melynek szabályai szerint minden találkozás alkalmával mindenki mindenkit lepontoz egy ötfokú skálán. Akiknek az átlaga nem éri el a 4-et, azokat nemcsak szociális, hanem egzisztenciális hátrányok is sújtják. A lepontozottak nem jutnak jó lakáshoz, nem kapnak hitelt a bankoktól, s mint az epizódban látjuk, repülőjegyet sem vehetnek maguknak. A lepontozott nő vágya, hogy eljusson barátnője esküvőjére, ahol csupa magas pontszámú vendégek vannak jelen, akik felpontozhatnák, ha már megérkezett. A lepontozás következménye a kitasztás, ami talán borzasztóbb, mint az athéni cserépszavazás áldozataira váró száműzetés, ahonnan egyébként volt visszatérés.

Gyakran visszatérő motívum a gép és az ember közötti határ eltűnése, a gépi értelem behatolása az emberi értelembe, ami kimossa a lelkiismeretet az agyból, lebontja a Freud által felettes énként leírt gátlásokat. Több epizódban is felbukkannak az agyba ültetett implantátumok, melyek a szabadságért felelős agyi területeket kikapcsolva gyilkoló géppé változtatják az embereket. A negyedik évad hatodik epizódja egy különös múzeumba visz, ahol a már egyszer kivégzett bűnelkövető digitális eszközökkel újraélesztett testén a múzeum látogatói változatos szadomazochista perverzióikat élhetik ki,

míg az elítélt lánya ezt a gyakorlatot meg nem szünteti, megsemmisítve az iszonyatos kísérlet virtuális valóságát.

Az élet és a halál közötti határ porózussá válása több epizódban is felbukkan. A halottak Hadész digitálizált birodalmából vissza-visszajárnak az élők közé, akik sokszor nem tudják eldönteni, hogy ők maguk még élnek-e, vagy már éppen úgy halottak, mint halottnak hitt szeretteik. A nemi szerepek megzavarodása sem maradhat ki a disztópikus digitális jövő riadalmaiból, annál is inkább, mert a nemi szerepek falai már a digitális átalakulás előtt is bomladoztak, a kétosztatú nemi beosztás határai kölcsönösen átjárhatóvá váltak. Az ötödik évad ötödik epizódjában két férfi barátságának nyit beláthatatlan távlatot a metaverzumban zajló játék, ahol egyikük mint nő izgatja, űzi a másikat egzotikus tájakon, bevetve a testi szerelem minden rafinériáját, aminek mindketten hiányát szenvedik az ágyban mindennaposan végzett szexuális testgyakorlataik során.

A sorozat úgy mutatja meg az Ember 2.0-t, mint aki az eredetiből csak a féktelen szexualitást és agresszivitást őrizte meg. Az új ember minden más lelki funkcióit szoftverek, mesterségesen létrehozott, önálló életre kelt szuperintelligens mesterséges-intelligencia-programok végzik.

Martin Heidegger jóval a digitális korszak eljövetele előtt profetikusan leírta a Föld társadalmában élő emberek összességére kiterjedő planetáris idiotizmus működését, amikor a létfelejtés az eget és a földet bakacsinba vonva semmit sem hagy meg az ember lényegét képező szabadságból. A sorozat szellemi gerin-

cét adó virtuális realizmus ennek a nem kívánt, rettegett jövőnek a tükre. Charlie Brooker és rendezőtársai szenvedélyes agitációt és propagandát fejtenek ki egy szebb, emberibb jövő érdekében, éppen úgy, mint tették azt a szocialista realizmus szellemében alkotó művészek Fagyjevtől Felekiné Gáspár Anniig. A kétféle realizmus csak a láttatni kívánt jövőben különbözik egymástól. A virtuális realizmus disztópiát mutat, míg a szocialista realizmusban a jövő a kommunizmusé, ahol a javak előállításához mindenki képességei szerint járulhat hozzá és a javakból szükségletei szerint részesülhet.

A baj csak az, hogy ezek a realizmusok művészileg nem működnek. Ami nincs, abból nem lesz katarzis, nem döbbenünk rá arra, hogy „rólunk szól a mese”. A műfaji receptek mechanikus alkalmazása, az időhúzó dramaturgia, a megjegyezhetetlen színészek fantáziátlan játéka a sorozatot a vége felé járván unalomba fullasztja.

A *Fekete tükör* készítői nem rejtik véka alá a szándékukat, hogy a nézőket neveljék, figyelmeztessék a jelenbe befurakodott veszélyes lehetőségekre, melyek azzal fenyegetnek, hogy vége lesz az evolúció csúcsaként hitt Ember 1.0-nak, akinek helyét átveszi az Ember 2.0. A disztópia iszonyata azonban kevés ahhoz, hogy megváltoztassuk életünket, amit csak akkor akarhatunk, ha látjuk, amit már nem fogunk látni.

Fekete tükör. Netflix, angol televíziós sorozat, 2011–2016, 5 évfolyam, 22 epizód. Forgatókönyvíró: **Charlie Brooker**. Rendezők: **Owen Harris, Brian Welsh, Euros Lyn, Otto Bathurst, Bryn Higgins**. Operatőrök: **Zac Nicholson, Gustav Danielsson**.

Reflexiók

A zenetörténet jó néhány alkotói csoportot ismer. Leggyakrabban a francia Hatokról (Auric, Durey, Honegger, Milhaud, Poulenc, Tailleferre) és az orosz Ötökről (Balakirev, Borogyin, Kjuj, Muszorgszkij, Rimszkij-Korszakov) hallunk. Nem volt hangzatos neve (a muzikológusok által használt második bécsi iskolát leszámítva), de kétségkívül zeneszerzői csoportosulás volt Schönberg, Berg és Webern hármasa. Voltak és vannak kevésbé számontartott szellemi műhelyek is. Ezek közé tartozott például Nagy-Britannia 20. századi zenetörténetében a frankfurti Hoch Konzervatóriumban tanult komponisták által alkotott Frankfurt Group (Henry Balfour Gardiner, Norman O'Neill, Cyrill Scott, Roger Quilter, Percy Grainger, Frederic Septimus Kelly).

Magyarországon az elmúlt évtizedek két ismert és jelentős zeneszerzői csoportosulást is kitermeltek. Az egyik ilyen a Simon Albert ösztönzése nyomán 1970-ben létrejött Új Zenei Stúdió volt, amelyben nem csak zeneszerzők működtek. Az alapító tagok: Eötvös Péter, Jeney Zoltán, Sárosi László, Vidovszky László és Kocsis Zoltán közösségéhez később Csapó Gyula, Dukay Barnabás, ifj. Kurtág György, Serei Zsolt és Wilhelm András is csatlakozott. Ennél szűkebb kört alkotott (és alkot ma is) a hazai komolyzene világában Négyek néven ismertté vált zeneszerzői műhely: ebben Csemiczky Miklós, Orbán György, Selmeczi György és Vajda János ösztönözte (és ösztönzi ma is) egymás gondolkodását.

Az iménti fordulat – egymás gondolkodásának ösztönzése – azt a kérdést is felveti: hogyan alakulnak és milyen célt szolgálnak az efféle társaságok? A háttérben nyilvánvalóan több tényezőnek is munkálnia kell. Banális, mégis bizonyára elengedhetetlenül fontos a személyes rokonszenv, a barátság, a szakmai szolidaritás, de legalább ilyen lényeges a gondolkodásmód hasonlósága. Az utóbbinak viszont nem kell szükségképpen azt eredményeznie, hogy a csoport tagjai hasonló módon is komponáljanak. Ez sem a francia Hatok, sem az orosz Ötök tagjairól nem volt elmondható (sőt valljuk meg, az azonos vagy hasonló alapelvek ellenére Schönberg, Berg és Webern zenéje is nagyon más). Még az egyes tagok jelentőségének, műveik kvalitásának sem kell szükségképpen azonosnak lennie ezekben a csoportokban. Kinek jutna eszébe Auric, Durey és Tailleferre nagyságrendjét Milhaud, Poulenc és főként Honegger jelentőségével összehasonlítani, vagy Kjuj és Balakirev súlyát, fontosságát Borogyin, Rimszkij-Korszakov és főként Muszorgszkij nagyságához mérni?

Az elmúlt évek új magyarországi zeneszerzői műhelyt is teremttek. „A *Studio 5* néven alakított zeneszerzőcsoportot öt magyar fiatal alkotó hozta létre, akik célja, hogy az európai zenei tradícióból kiindulva olyan új hangversenyeket hozzanak létre, melyek magas művészi színvonalon képeznek hidat tradíció és innováció, patina és progresszió között. Az alapító tagok gondolkodásmódja azonos

idiómákra épül, ugyanakkor mind-egyik szerző a saját zenei nyelvén alkot” – olvassuk a Studio 5 csoportról szóló Wikipédia-cikkben. Úgy tűnik, a műhely történetét a múltban bizonyos fluktuáció jellemezte: régebben a körhöz tartozott, de ma már nem a Studio tagja Mátyássy Szabolcs, Varga Judit és Solti Árpád. A mai tagság: Bella Máté (1985), Kecskés D. Balázs (1993), Kutrik Bence (1976), Szentpáli Roland (1977) és Virágh András Gábor (1984).

Az iménti bemutatkozásban két mozzanat is méltó a figyelemre. Az egyik az, hogy a csoport új *hangversenyeket* óhajt létrehozni, tehát nem csupán (a „csupán” szó persze idézőjelben értendő) művekben, hanem eseményekben, interpretációban, kapcsolatteremtésben gondolkodnak. A másik a „*tradíció és innováció, patina és progresszió*” említése – amiről az olvasónak a múlt és a jelen kapcsolata juthat eszébe. Az említett tényezők mind szerepet játszottak abban az eseményben, amelyről az alábbi bekezdések beszámolnak. A Studio 5 öt fiatal zongoraművész előadói kvalitásaira támaszkodva adott hangversenyt a Liszt Ünnep fesztiválon. A fesztivál nevéhez és koncepciójához híven a szünet nélkül megvalósult koncerten minden zongoraművész először egy Liszt-darabot adott elő, majd pedig mindegyikük közvetlenül a Liszt-művet követően egy-egy kortárs darabot játszott el: olyat, amelyet a Studio 5 egy-egy tagja komponált az éppen elhangzott Liszt-zene inspirációja nyomán. Ránki Fülöp *Az ébredő gyermek himnusza* után Bella Máté *Judas*, Csabay Domonkos a *Paolai Szent Ferenc a hullámokon jár* után Kecskés D. Balázs *Postludes*, Fülei Balázs *A Villa d'Este szökőkútjai*

után Szentpáli Roland *Water*, Szokolay Ádám Zsolt a *Szürke felhők* után Kutrik Bence *Prelűd*, Vida Mónika Ruth a *6. Paganini-etűd* után Virágh András Gábor *Spectre* című művét tolmácsolta.

Mi ez? Játék? Igen. Egyszersmind valami komolyabb is? Nyilvánvalóan. Múlt és jelen találkozása? Feltétlenül. A zenetörténeti folytonosság tudatosítása? Vélhetően. És persze ajándék a közönségnek, amelynek tagjai a lehető legjobban járnak: egyetlen estén öt fiatal vagy középgenerációs zongorista játékát is élvezhetik (valamennyien igen magas színvonalon teljesítettek mind zenei szempontból, mind a hangszeres felkészültség dolgában), Lisztet is hallgathatnak és újdonságokkal is megismerkedhetnek, ráadásul részt vehetnek abban a társasjátékban is, melynek során megfigyelik, miben hatott (hathatott) a régi az újra, tud-e inspirációt meríteni a jelen a múltból.

A zeneszerzők mind eredendően szakmai értelemben közeledtek Liszt műveihez: kompozíciós problémákat, lehetőségeket, gondolkodásmódokat vettek észre, s ezek indítottak el bennük új folyamatokat, ugyanakkor hárman közülük attól sem zárkóztak el, hogy a felszínhez közelebbi réteg ösztönzését is elfogadják, a romantikus zene illusztratív hajlamainak kortárs megfelelőjét keresve – eredményel.

Judas című darabjában Bella Máté 12/8-os, hangzatfelbontásos, mindvégig egyenletes ritmusú faktúrát hoz létre, amelynek nyilvánvalóan szándékolt monotóniáját a dallamhangok módosításával ellensúlyozza. Folyamatos, apró változtatások az állandóságban. Érdekes kettős hatást kelt a kompozíció: egyfelől a kései Liszt sej-

telmességét és nyomasztó előérzetekkel teli hangulatait idézi, másfelől az amerikai repetitív iskola egyik fontos alakját, Philipp Glasst is eszünkbe juttatja. Kvalitásos zene, jó elmerülni benne. „Darabom megírásakor az a kérdés foglalkoztatott, hogy a zenei és a vallásos természetű dolgok között milyen manifesztációs lehetőségek hozhatók létre” – fogalmazott önvallomásában a szerző.

Kecskés D. Balázs: *Postludes* című négytétéles zongoraciklusa nagyszabású, igen változatos karaktervilágú sorozat, amelyben a szerző elsősorban különféle faktúrákkal, a zongora által felkínált játékmódok lehetőségeivel, hangzásokkal, színekkel kísérletezik. Nagyon igényes kompozíció, nagy figyelmet követel a zenehallgatótól, és igen jelentős kétszenlétet a zongoristától. Mint az est összes darabja esetében, ezúttal is igen erős a műhelytanulmány-jelleg, a kísérletezés, s ezt maga a szerző is nyomatékosítja, az inspirációforrásról szólva: „a zongora a 19. század [...] sok zeneszerzője számára olyan volt, mint egy laboratórium.”

Szentpáli Roland alkotta az egyik – igen elegánsan – illusztratív opust. *Water* című művéről így ír. „Liszt darabjából [A Villa d’Este szökőkútjai] a vizet »merítettem ki«, valamint a szökőkút állandó körforgását gondoltam tovább egy nagyobb dimenzióban. A kompozíció a víz halmazállapot-változásait és állandó körforgását – kicsapódás, fagyás, olvadás, melegedés, párolgás – képezi le. A folyamatzenét bármelyik halmazállapotnál el lehet kezdeni, ha »körbejártsszák«, a darab dramaturgiaiailag is működni fog, és az irányadó zenei struktúra is meg fog valósulni.” A kottába Szentpáli be is írta különböző pontokon: 1. *Precipitation*

(kicsapódás), 2. *Freeze* (fagyás), 3. *Melt* (olvadás), 4. *Warming* (melegedés), 5. *Evaporation* (párolgás). Ez a zene tehát ábrázol, anyagérzetet kíván kelteni: keménységet, légyságot, hideget, hőt, halmazállapotot sugall a maga eszközeivel. Nagyon színes folyamat, sokféle játékmóddal, amelyek nemegyszer a szó hagyományos értelmében is illusztratívnak tűnnek és asszociációkat keltenek, a lágy csobogástól a jeges dermedtségig.

Kutrik Bence szerint Liszt *Szürke felhők* című kései műve: „vihar előtti csend”, „apokalipszis előtti hangulat”. Ennek megfelelően saját reflexiója, a *Prelúd* zord, vad, nyers hangzású darab, élénk fel-lehullámzó mozgással, erős fokozásokkal és jelentős indulatokkal. A mű hangszerkezelése, a fokozások, a kifejezőmód szélsőségei Ligeti György zongoraetűdjeit juttatják a hallgató eszébe. „Művem címe *Prelúd, előjáték, amely ezúttal nem egy formai meghatározás. Azt a jelenkori, katasztrófa előtti életet és gépezetet ábrázolja, amely, mint egy gyár, folyamatosan készíti a problémákat, azaz a mai szürke felhőket.*” A zene tehát ezúttal is megragadja az ábrázolás romantikától örökölt lehetőségét, és él vele, a maga 21. századi, posztmodern módján.

Végén csattant az ostor: Virágh András Gábor: *Spectre – Lidérc* – című opusa az est egyik különlegesen hatásos zenéje volt. Kitűnően felépített, remek pianisztikus lehetőségeket rejtő, virtuóz zongoradarab, igen kifejező színekkel, rebbenésekkel, futamokkal – olyan megidéző-ábrázoló szellemmel, amely nem a romantikáé, kortársi, mégis képes élénk varázsolni a lidércet. Minderre Liszt 6. *Paganini-etűdje* inspirálta a

szerzőt. Virágh András Gábornak sikerült olyan hamisítatlanul mai zongoraművet írnia, amely a saját stiláris közegében, kompromisszum nélkül tud megidézni valami lényegeset a romantikus virtuóz zongorarepertoár reprezentatív darabja-

inak hálás lehetőségeiből és hódító grandezzaiból.

Liszt másképp. A Stúdió 5 jubileumi koncertje. Liszt Ünnep, Zeneakadémia, Solti-terem, október 12.

Stuber Andrea

Az életpuszta kép

118

Szűk egy hónappal a Pintér Béla és Társulata ideai bemutatója előtt Pintér Béla a nyilvánossághoz fordult anyagi támogatásért. Ötmillió forint hiányzott *Az imádkozó* című új produkciójukhoz. A deficit egyenesen következett abból, hogy a kulturális kormányzat tavaly ősszel meghirdette ugyan ez évre is a taopótló támogatást, ám a független színházi társulatok pályázatát még csak el sem bírálták. A köztől kért ötmillió forint 24 órán belül összejött, és az adományozási időszak kitűzött végére majdnem kilencmillióig kúszott fel. Erről a feltűnő fizetési kedvről eszébe juthat az embernek Pintér Béla három évvel ezelőtti tüntetési beszéde: „Kedves fideszes honatyák és kultúrprominensek, hát akkor ezután is hozzánk fogtok színházba járni? Mert idáig is hozzánk jöttetek, ha nevetni és sírni akartatok.”

Lehet, hogy még a pénztárcájukat is kinyitották. Bár búcsúcédulát nem adnánk érte. (Egyébként így folytatta ott, a Madách téri demonstráción Pintér Béla: „Mert pontosan tudjátok, hogy a színház alapvetően kritikus, ellenzéki, vagy ha nem az, akkor kurva unalmas és hazug. És a

kormánypropagandában még elviselelitek a hazugságot, de a színházban már ti sem.”)

A közösségi gyűjtést kezdeményező színház felajánlotta, hogy az adományozók neve belekerül a készülő produkcióba: elrejtik a díszletben, így a támogatók konkrétan is részei lehetnek az előadásnak. A bemutató láttán úgy képzelem, hogy a Gellért-hegyet ábrázoló díszletfal labirintusszerű rajzolatába, vagyis fáiba „vésték bele” a pénzküldők nevét. (A hegy mögül, eleve lesújtó módon, kikandikál a Mol-toronyház.)

Volt egyébként olyan színházfinanszírozási időszak, amikor Pintér Béla évi két bemutatót is létrehozhatott, de annak 2010 után vége lett. Azóta évadonként egy őszi Pintér Béla-premierre spórolhatunk. 2019 óta Újpestre megyünk érte, a közel ötszáz nézőt befogadni képes Újpesti Rendezvényterre. Soha nem hiába mentünk, de ezúttal pláne. Úgy gondolom, az utóbbi négy-hat év legerőteljesebb pintéri drámája került most közönség elé. Az alábbiakban azt a szép, lehetetlen feladatot igyekszem teljesíteni, hogy erről referáljak, és meggyőzzem a kedves

Olvasót anélkül, hogy spoilereznék. Hiszen a Pintér Béla-bemutatóknak mindig megvan az az izgalmas, vonzó vonásuk, hogy nem ismerjük előre a színdarabot.

Az *imádkozó* bizonyos szempontból korszakzáró vagy inkább korszaknyitó produkció. Ez ugyanis az első olyan bemutató, amelyben nemcsak a 24 éves szintársulat őstagjai közül nincs benne senki – ezúttal Enyedi Éva sem, aki színészként vagy dramaturgként minden korábbi munkában részt vett. De senki nem képviseli már azokat sem, akik a második hullámban csatlakoztak Pintér Bélához – Roszik Hellától és Friedenthal Zoltántól Csákányi Eszteren át Stefanovics Angélaig. Az *imádkozót* tehát a társulat harmadik generációja alkotta, amelynek valamennyi fellépő tagja a független színházi szcéna színészi élvonalából jött, s rendelkezik már munkatapasztalatokkal és szerepekkel a Pintér Béla színházi univerzumában. Fodor Annamária például három éve tagja a társulatnak és a 2019 óta született bemutatóknak, de vett át szerepet olyan, korábbi előadásokban is, mint a *Tündöklő közepszer* vagy az *Anyám orra*. Az *imádkozó* többi szereplője, Jankovics Péter, Takács Géza, Messaoudi Emina és Szabó Zoltán szintén nem először dolgozik itt.

Fodor Annamária a Long Réka nevű főhősnőt játssza. Pintér Béla ismét olyan szerepet írt, amely után minden komoly színésznő megnyalná a tíz ujját. (Legutóbb talán Csákányi Eszter, a 42. hét orvosnője kapott Pintértől ilyen szép, bonyolult, gazdag és hálás színészi feladatot. Vagy Jordán Adél az *Ascher Tamás Háromszékenben*.) Long Réka

mérsékeltlen sikeres popénekesnő, a negyvenes évei körül, amikor már egyre sürgetőbben érzi a lelke mélyén, hogy ha párra nem talál is, de gyereket feltétlenül szeretne. Erre tesz fel mindent. Bár az árat a mindenért nem ő fizeti, hanem részint az apának kiszemelt családós férfi, legfőképpen pedig a gyerek. A mélyen dekoltált, bordópiros ruhát viselő Fodor Annamáriáról bohó módon az jut eszembe, hogy akár eljátszhatta volna Marilyn Monroe-t a *Blonde* című filmben. Tökéletesen tudja ő is azt a párás szemet, elpuhuló száját, mélyen érzést, megbántottságot, cicáságot és demonstratív áldozatiságot, amivel egyszerre sugallja az ellenállhatatlan női vonzerőt és a védtelenséget. Amikor a hősnő hisztérikus, olyankor Fodor Annamária szinte eszenyis hangokat hallat, és ezt nem negatívumnak szánom. A néző a történet végére arra jut, hogy Long Réka nem szeretete a férjét, csak akarta. Nem szeretete a gyereket sem, csak akarta. De meg lehet érteni a kétségbeesett akarását. Ebben a darabban mindenkit meg lehet érteni. Nem tudjuk meg, hogy ki miért ilyen, amilyen, egyenként s külön. Erre nem terjed ki az ábrázolás. De meg lehet érteni őket.

Jankovics Péter Kádár Gáborja zenész. Szőke parókában váratlanul Kurt Cobain-forma figurának mutatkozik a színész. Világos, hogy a zenekarában ő a formátum, az alkotótehetség, a vezéregyéniség. Az ő hajlandósága határozza meg a banda működését. Jankovics Péter a hős magánéleti válsághelyzetében igen szépen, egyben feltáratlanul gyötrődik. A Kurt Cobain-es paróka azonnal igazolja a maga telitalálatos mivoltát, amikor elke-

seredett vívódásában Gábor rendre lehajtja a fejét, és arcába hullanak a szögegyenes szőke fürtök. A tisztességét megszenvedő férfi auráját hordozza az alakítás. Az előadás végén, pár évtizedes időugrás után már idős, megfáradt, beletört Kádárt látunk, megkopaszodva, ősz szakállal és bajusszal. Az utóbbi váratlanul gyorsan elengedett a premieren. A színész hosszú percek át fogogatta, nyomogatta az orra alá, végül feladta, és egy lezser mozdulattal a háta mögé hajította, nyílt színi taposot aratva.

Takács Géza Orczy-Nagy Oszkárja csak másodhegedűs lehet Kádár Gábor mellett. Mint ilyennek, macacsul hinnie kell abban, hogy a főnök semmivel sem különb nála, és ő egyedül, nélküle is képes zenészkariert csinálni. Oszkár egyben családi barát is, ami abból következik, hogy hőseink mindig együtt vannak, próbálnak, koncerteznek, utaznak – gondolom –, úgyhogy nincs módjuk érdemesebb barátságra lelteni.

Messaoudi Eminának mint énekesnőnek, anyának és feleségnek leginkább egy visszahódítási jelenet jut, amely hasonlóan virtuóznak mondható, mint Arkagyináié a *Sirályban*. Messaoudi Eminát a továbbiakban kárpótolja egy ifjú hősnő szerepe, aki már tudja, merre van a siker útja.

Szabó Zoltán a csodatévő orvos mitologikus figuráján kívül különböző gyerek szerepeket formál meg, a néhány hónapos fiúsecsemőtől a huszoneves nagylányig. A színész tévedhetetlenül mozog az életkori és nemi korlátok között; jó érzéssel sem nem sok, sem nem kevés, akár pelenkában, akár rugdalózóban dolgozik. Közben megérthetjük, hogy

aki nem boldog, az a gyereket sem tudja megtanítani arra, hogyan legyen boldog.

Ahogy Pintér Bélánál általában, úgy most is fontos a zene, amit ezúttal az író-rendező maga válogatott össze, s Jankovics Péter zenei vezetése mellett a szereplők adnak elő hangszeresen. Beethoven *Holdfény szonátája* különös jelentőséget kap a zenekar történetében, de az is igen emlékezetes, amikor Fodor Annamária a *Mátuska* című orosz népdal könnyűzeneileg feldolgozott változatát énekli saját szövegátiratban. A darab szerkezete eleinte keretesnek látszik. (És az, hogy az első tíz percben talán egyetlen poén sincs, előre jelzi: nemigen lesz okunk röhögni azon, amit látunk, hacsak nem kínunkban.) A keret valójában az időkezelés trükkje, félrevezetés, hiszen végül nem tér vissza hozzá az előadás, hanem egy ponton Pintér Béla a történetvezetésben a másik alternatívára vált.

Az *imádkozó* a családi dráma jellegű cselekménye alapján *A sütemények királynőjével*, a *Titkainkkal*, a *Szutyokkal*, *A démon gyermekeivel* vagy az *Anyaszemefényével* is rokonítható. Voltaképp minden olyan, korábbi Pintér-darabbal, amely az ember boldogságra való képtelenségéről szól. Meglehet, azok részletezőbb, kutatóbb vagy színesebb ábrázatot mutattak. Az *imádkozó* más dimenzió. Direktebb, monokrómabb, ugyanakkor súlyosabb, mert ott sötétlik mögötte az egész, NER-rel átítatott társadalmunk. Poén szintjén csak elvétve játssza ezt ki Pintér Béla, de azért ott van, tagadhatatlanul és nyomasztóan. *A sütemények királynőjénél* vagy a *Titkainknál* volt bizonyos távolság, rálátás. Az

imádkozó viszont teliben a mostban játszódik. (No meg aztán a jövőben.) És olyan érzést kelt a nézőben, mint ha Pintér Béla már nem szeretné a hőseit. Levette a kezét Magyarországról. Az előadás azt mondja egy gyomorszájon vágás erejével, hogy ha hazudtok magatoknak és hazudtok egymásnak, akkor ez lesz.

Másképp kell gondolnunk, ha másképp akarunk élni. Különben ez lesz, ami van.

Az imádkozó. Pintér Béla és Társulata előadása. Szereplők: **Fodor Annamária, Jankovics Péter, Takács Géza, Messaoudi Emina, Szabó Zoltán.** Díszlet, maszk: **Gergely-Farnos Lilla.** Jelmez: **Hornyak Dóra.** Írta, rendezte: **Pintér Béla.**

Vadas József

Romok fölött, falak alatt

„[K]érdem gróf Lónyay Menyhért kormányelnök urat: nem épített-e házat, nem vett-e uradalmat, akkor, amikor az ország deficitben volt” – tette fel a költői kérdést 1872. november 18-án a képviselőházban Csernátony Márton. A Várhegy keleti oldalának fényesen berendezett vilájára utalva, amelynek replikájában – két évtizeden át tartó eszmei és adminisztratív pengevéltásokat követően – a Batthyány Alapítvány rendezkedett be a közelmúltban, de amelyet már felépültek is hevesen támadtak. Az 1869-es hitelválságot követően, a többmenetes kolerajárvány idején nem csupán morálisan tartották aggályosnak a létesítését; ennek adott hangot a leleplező publicisztika nevezetes hazai képviselője, talán már az 1873 májusában bekövetkező bécsi tőzsdekrach balsorsos előjeleit érzékelve. Kossuth egykori titkára a szabadságharc után emigráns újságíróként ismerte meg a szabad sajtó hatalmát, amelyet a kiegyezésekor hazatérve itthon is érvényesített. Helyével és megjelenésével ugyanis egyaránt irritálta a

közvéleményt az Ybl Miklós tervezte épület; létesítéséhez igazítani kellett a fennálló szabályozáson, három szintjének timpanonos oromzatával pedig kihívóan uralta a domboldalt. Építész csak ezután fog hozzá a Várbazárhoz, majd a Várpalota végül Hauszmann által megvalósított átalakításához. Ráadásul szemérmetlenül közel települt tulajdonosának munkahelyéhez, a fölötté levő Sándor-palotához.

Kísért a múlt: járvány gyanánt most a megszelídült Covid tombol; s bár összeomlásról (szerencsére) szó sincs, zuhan az árfolyam és húszszázalékos az infláció; a korrupcióra meg testületcunami a válasz. Százötven éve azonban Lónyaynak le kellett mondania hivataláról, súlyos presztízsveszteséggel járó otthonából szintén nem jókedvében távozott. A háznak ezt követően több gazdája volt; 1915-től a festői ambíciókat tápláló műgyűjtő, Hatvany Ferenc tulajdonolta, a húszas évektől itt fejlesztette tovább káprázatos kollekcióját. Akit ennek sorsa érdekel, annak a Kiesebach Galéria néhány

évvél ezelőtti Hatvany-émlékkiállításának vaskos kötetét ajánlhatjuk. Az épület történetéhez számunkra annyi tartozik, hogy a második világháború végének zűrzavarában az együttes szétszóródott, miután származása miatt a tulajdonos menekülni kényszerült hazájából. (Életéért cserébe egyetlen Courbet-képet vihetett csupán magával.) A kifosztott házat Budapest ostromakor olyan súlyos bombatalálat érte, hogy lebontották, játszótér létesült a helyén. A rendszerváltáskor derült ki, hogy a területet a háború után elfelejtették államosítani, így a család 1996-ban visszakaphatta, majd hamarosan értékesítette. Ekkor került egy ambiciózus vállalkozó, a még egyetemista Bognár Botond svájci mentorával közös tulajdonaként a Budapanoráma Kft.-hez, amely Kerényi Józsefet kérte fel a villa utódjának megalkotására. Az akciósorozatban az első kerületi polgármesternek, a politikussá avanzsált Katona Tamás történésznek is szerepe volt, mert 1998-ban az önkormányzat a Hatvanyak kitüntetett kulturális szerepére tekintettel újfent módosított a rendezési terveken. Így vált lehetővé az építkezés, azzal a feltétellel, hogy a vakolathomlokzatú eredetihez kell visszatérni.

Az akkor már Kossuth-díjas Kerényi ideális választásnak tekinthető; utólag is, s nem csupán azért, mert közvetlen baráti-szakmai kapcsolatokat ápolt az éppen hivatalba lépő első Orbán-kormány művészetpolitikai centrumához tartozó organikus építészet vezető képviselőivel. Szakmai életútja valósággal predesztinálta a feladatra, mint-hogy diplomaszerezését követően két évig az Országos Műemléki Fel-

ügyelőség mérnökeként dolgozott, majd itt szerzett tapasztalatait a BÁCSTERV munkatársaként, később mint a cég főépítész kama-toztatta Kecskemét egész sor régi épületének revitalizációjában. Közülük a volt ferences kolostorból kialakított Kodály Intézet és a Zsinagógából képzett Technika Háza a talán legismertebb, de a nemzetközi kerámiastúdió, a naiv művészetek gyűjteménye és a játékmúzeum szintén meglévő objektumok hasznosításával talált otthonra. Közéjük szervesen illeszkedik minden értelemben huszadik századi (bár korántsem hibátlan) alkotásaként az életmű egyik csúcsteljesítménye, a Kodály Intézet könyvtára, a „virágablakos ház”, amely homlokzatának stilizált virágkelyheket idéző ablakairól kapta szakmai becenevét. A véletlen műve, mindenesetre az Ybl-villa leendő sorsát illetően is jelképes fejlemény, hogy ez a hetvenes-nyolcvanas évek stílusában fogant munka hiába igazodott szecessziós motívumaival a környezetéhez, túlságosan modernnek vagy talán a szocialista korszak rekvizitumának találtatott. Statikai gondokra és a megerősítés magas költségeire hivatkozva 2021 végén a lebontásáról döntöttek. Azzal a városvédők/lokálpatrióták megnyugtatóására szánt záradékkal, hogy az építészeti programjában is erősen módosuló objektum utcai frontjára – amolyan díszletként – majd Kerényi homlokzata kerül. Belső szerkezet és külső megjelenés szerves kapcsolatának megkérdőjelezése nem pusztán az építészet alapelveinek mond ellent. Magának Kerényinek a felfogásával is nehezen – vagy egyáltalán nem – összeegyeztethető; miként a *24.hu*

publicistája, Vincze Miklós meggyőzően dokumentálta az építész szavaival: „Úgy kell építeni, hogy se bánatot, se nosztalgiát ne ébresszünk az emberekben a múlt iránt. Vagyis őrizzük meg, ne dózeroljuk le, hanem inkább védjük meg az öreg, jól hasznosítható házakat, hiszen ezek elődeink látható történelmét is hordozzák.”

Vállalkozásának Bognár Botond kezdetben diplomáciai vagy követési rezidencia funkciót szánt. A kerület az eredetihez hű épületet írt elő, ezért a terepviszonyok helyreállítását megelőzően a Budapest Történeti Múzeum munkatársai feltárták a török kori Arany Bástya romjaira épült területet. A hatóság – akkor még Kulturális Örökségvédelmi Hivatal – ennek ellenére nemet mondott a tervekre. Azzal érvelt, hogy hasonló létesítése ellenkezik a műemlékgondozás nemzetközi gyakorlatával, és változtatna a világörökség részét képező körzetben a Várdomb megszokott sziluettjén. Az elutasítás azonban nemhogy elkedvetlenítette volna Kerényit, felszabadította a képzeletét. Újfént már nem egyszerűen egy százvalahány éves épület megismétlésére tett javaslatot. Azokon a látványterveken, amelyeket 2005 elején a *Budapest* folyóirat publikált, majd nem sokkal később nyilvános szakmai fórumon az építész személyesen ismertetett, már étteremmel és kávézóval kombinált kulturális központ körvonalazódott. Ennek részeként úgy kívánták helyreállítani Ybl támfalrendszerét, hogy a felszín alatt létesítendő új épületrészben bemutatathatók lesznek az ásatások során feltárt maradványok. Ehhez a felülről megvilágí-

tott blokkhoz előadóterem is kapcsolódott volna. Maga a ház pedig szinte már huszonegyedik századi üvegarchitektúráként a felületére ragasztott eklektikus homlokzati elemekkel Ybl szellemiségének csupán a megidézésére vállalkozott. Hiába rokonszenveztek a megoldással ismert szaktekintélyek, mint Mezős Tamás vagy Fegyverneky Sándor, és hiába állt már készen a szerkezet. Nem csak a hivatal mondott ismét nemet az elképzelésre, a kortárs építészet értő kritikusa, Vargha Mihály sem kevésbé elutasítóan érvelt a szerinte „öszvérzombi” ellen. „A villát véleményem szerint meg lehetett volna építeni tömegében hasonló, részleteiben azonban igazi mai felfogásban – ez lett volt az építészeti tett. Az üveg elé aggatott régieskedő álkeret közhely, szimpla geg [...] A részletekbe menő visszaépítéstől, amire az engedély szól, nem vagyok oda, de mint kompromisszumot sokkal elfogadhatóbbnak tartom az ismét forszírozott pótmegoldásnál” – részletezte álláspontját Üvegfalú budavári faló című írásában.

A megfeneklett projektet csiki-csuki ötletével egy akkor még pályakezdő építész, Bordás Péter mozdította el a holtpontról. Az üvegfal helyett olyan mészki homlokzatot képzelt, amely negyvennyolc, betonra szerelt eleme révén elektronikus vezérléssel gombnyomásra nyitható, illetve zárható. Egy ideig engedély nélkül folyt tovább a munka – immár a Bord Stúdió keretei között, Kerényi szakmai felügyeletével, legfeljebb a korábbinál lanyhább ütemben a kedvezőtlenebbre forduló gazdasági körülmények miatt. Végül a hatóság az eredetihez megtévesztésig hasonló külső alapján valamikor

2008/09 fordulóján igent mondott erre a spalettás, szerinte technika-
 ilag kivihetetlen változatra; noha a
 szakértők továbbra is aggályaiknak
 adtak hangot: Ferkai András az Ybl-
 utánzást kifogásolta, inkább új épü-
 letet szorgalmazva, Ráday Mihály
 meg a kiállítótérben az üvegfalat
 vélte funkciójára alkalmatlannak.
 Befejező fázisként a belső kiala-
 kítás és a környezet rendbe tétele
 következett volna, ehhez a vállalko-
 zó világsztárokat mozgósított Tadao
 Ando építész, Ilse Crawford belső-
 építész és a sokoldalú dizájnér, Ron
 Arad személyében; a japán mester
 2009 márciusában még prezentációt
 is tartott a helyszínen. Leginkább
 a lépcsőház vall ittlétéről. Hogy az-
 tán a pénzügyi világválság jó időre
 véget vessen a folytatásnak. Bog-
 nár Botond 2012-ben kénytelen volt
 feladni vállalkozását, amelybe pedig
 – ahogy nyilatkozta – valósággal be-
 leszeretett. A több milliárdra becsült
 ingatlant 2015-ben az MNB Pallasz
 Athéné Alapítványa vásárolta meg,
 és befejezte az építkezést. A tavaly
 ősszel átadott komplexum földszint-
 jén Aranybástya néven étterem
 nyílt, fölötte működik az alapítvány.
 Hangsúlyos tereiről csupán néhány
 fotót láttam, irodáik meg, ahová be-
 kukkánthattam, olyan szokványo-
 san jellegtelenek, hogy nem érik el
 az érdemi elemzés ingerküszöbét. A
 gyűjtemény reprezentáns darabjai-
 ról készült tucatnyi festménymáso-
 lat, amelyet idén nyáron helyeztek
 el a szűk lépcsőházban, inkább csak
 informatív szépségtapaszként szol-
 gál: formális tisztelgés ez Hatvany
 emléke előtt. Van okunk sajnálkozni
 vagy éppen bosszankodni azon, hogy
 nem az említett világnagyságok ad-
 tak végső formát az enteriőröknek.

Művészetkritikusnak aligha kell
 kitérnie az Antall József által még
 1991-ben kezdeményezett és a nem-
 zeti konzervativizmus eszmekörének
 ápolására hivatott szervezet tevé-
 kenységére. Szintén nem a mi tisz-
 tünk kommentálni az *Átlátszónak* az
 épület átadásának apropóján közölt
 összeállítását, amely szerint a kul-
 turális programok mellett az intéz-
 mény „kifizetőhelyként” szolgál
 „jellemzően fideszes álcivil szervezetek”
 támogatására, olykor feltőkésítésé-
 re. Maradnánk a kortárs építészeti
 publicisztikánál, amelynek élére az
Octogon főszerkesztőjének a projek-
 tet méltató tanulmánya kívánkozik.
 Martinkó József ugyanis revíziót
 hirdet, szerinte ez nem pusztán
 újraépítés, mivel a nyitható-záró-
 dó szerkezet lehetőséget teremtett
 „a homlokzati plasztika ritmikai
 képletének [...] átírására”. A tech-
 nikai bravúr kétségtelen; ugyan-
 akkor csalódottan tapasztaltam:
 szó sincs szalagablakról és mögötte
 feltáruuló összefüggő panorámáról.
 Csupán az északi oldalon, illetve a
 főhomlokzaton a központi rizalit két
 oldalán lévő néhány ablak mobil.
 Csukott állapotában a ház jó minő-
 ségű hiteles kópia, és nappal, azaz
 nyitott állapotban sem kelt más ha-
 tást a villa. Pár év múlva már senki
 nem veszi észre, és nem fogja tudni,
 hogy ez nem pontosan az eredeti,
 miként annak idején Vargha Mihály
 szkeptikusan megjegyezte – a kor-
 rekt replika relatív erényeit ecse-
 telve. Annál is kevésbé lesz feltűnő,
 mivel időközben megszűntek fölötte
 a háborús foghíjak: a karmelita ko-
 lostor mellé (az egykori tábori püs-
 pökség helyére) a miniszterelnökség
 új irodablokkja települt, közvetlenül
 mögötte pedig már ott magasodik az

egykori Vöröskereszt Egylet betonkorpusza. Hiába minősítették többen is ennek újraépítését művészetileg indokolatlannak, urbanisztikai és gazdasági szempontból kockázatosnak, Hauszmann Alajos és a tanítvány Hüttl Dezső hamarosan ráboruló barokkos köpenyében felolvad majd a Lónyay–Hatvany-ház hozzá képest nem túl nagy sziluettje. Többé nem bántja szemünket – tehetjük hozzá rezignált beletörődéssel; homlokzatának decens klasszicizmusa éppenséggel üdítő színfolt lehet Ybl tehetségének köszönhetően a falak alatt a drága pénzen újratuningolt környezetben.

Nem viszonylagosan értékesek, valódi méltatást érdemelnek ellenben a projektben a kortárs elemek. Ihletett profi munkával van dolgunk – akár a galériát nézzük, akár a felszín alatti helyiségeket. Ilyen a százhusz fős előadóterem a mobil színpaddal, illetve az Arany Bástya maradványainak bemutatása, mellette a vitrinben az ásatások során előkerült tárgyakkal, amelyek többsége hajdan itt élt budai kézművesek munkája. Legfeljebb azt kifogásolhatjuk, hogy a romterem csak vezetéssel látogatható. Visszafogott-

ságában is üde az a háromnegyed köríves, filigrán szaletli, amely az épület északi oldalához kapcsolódó teraszon létesült, a japán építészel egyeztetve – amolyan kávézó gyanánt. A telek szélére pedig egy hasonlóan lendületes falból kanyarított földszintes kubusor települt; a Danube Institute (politológiai kutatóműhely) irodái kaptak benne helyet. Világos és könnyed minimalizmusukkal fesztelenül illeszkednek a historikus környezetbe, s miként az *Építészfórum* recenzense felfigyelt rá, a régi és új nemes kombinációról nevezetes portugál Manuel Aires Mateus finom megoldásaira emlékeztetnek. Az Ybl által a romok fölé tervezett és most az eredetihez híven újraépült kilátóteraszáról nézve különösen vonzó az együttesük. Hasonlóan jól mutatna erről a miniatyaszatánról egy környezetébe szervesen illeszkedő mai alkotás is. A kitüntetett helyszín azt még inkább megérdemelte és jobban meghálálta volna.

A volt Lónyay–Hatvany villa felújítása. Generáltervező: **Bord Építész Stúdió, Bordás Péter és Kerényi József**. Kivitelező: **Magyar Építők Zrt.** Kert- és tájépítéset: **Gardenworks, Kuhn András**.

Kihez beszélnek ilyenkor?

126

Amiről nem lehet beszélni, arról a köztvének, illetve a szintén közpénzből fenntartott haveri médiának hallgatnia kell. Vagy elintézni pár percben, de úgy, hogy az nem is úgy van. Erre nagyon jó példa, hogy legtöbbször rögtön a történetek és a szalagcímek között erős ellentét feszül. Nézzük a Hír TV-t, a stáb folyamatosan tudósított a pedagógustüntetéséről. Mit láttunk? (*Napi aktuális*, 10. 05.) Móna Márk éppen M. Dobos Marianne műsorvezetőnek felelve írja le a helyzetet. A tömeg kavarog körülötte, se erősebben, se lassabban, mint ahogyan az egy nagyobb megmozduláson megszokott. Magam is ezt tapasztaltam: próbálunk haladni, sodornak magukkal a többiek, de még nem gyilkos a sodrás. Móna korrektül, indulatok nélkül tudósít, aztán valakik valóban magukkal rántják. „Az egyik tüntető megtámadta és lelökte az emelvényről.” Megtámadást nem láttunk, talán nem is volt ilyen. Azt viszont láttuk, és Móna ki is emelte, hogy többen rögtön a segítségére siettek, így azonnal talpra állt. Ám a hírek tovább hergelnek, azt sugallva, hogy csupa felbőszült agresszor volt jelen a démón: „Az alábbi videóból is kiderül, a bejelentkezésből nem lehetett sokat érteni, mert a tudósító körül álló demonstrálók dudálással és bekiabálásokkal megzavarták azt.” Valóban a tudósítást zavarták a trombitálók? Aligha. Mint egy rendes demonstráción, zajongtak, kerepeltek, dudáltak. Ott még nem tartunk, hogy ez is tilos legyen. Elvégre

most nem egy osztályteremben vagyunk.

És a dolog persze nem állt meg itt. Másnap nagybetűkkel hirdetik, hadd tudja meg a világ: **TEGNAP A PEDAGÓGUSTÜNTETÉSEN LÖKTÉK FEL A TELEVÍZIO MUNKATÁRSÁT.** Elítéli a Hír TV riportert ért támadást a Magyar Nemzeti Médiaszövetség. Megengedhetetlen! A szabad véleménynyilvánítás nem párosulhat erőszakkal, mondja a nyilatkozat. Rögtön össze is mossák ezzel a békés tüntetőket az erőszakos dúvadakkal. Tüntetőik egyenlők vadállatok, ez szivárog be a nézők fejébe. Rögtön össze is kapaszkodva más képekkel: már nem békés vonulók, hanem hordákat mutatnak. És tovább is mentek gyorsan: „Felszólítjuk a baloldali médiumokat és szakmai szervezeteket, hogy álljanak ki a sajtószabadság biztosítása mellett, ne hallgassanak az esetről, és ítélik el a történeteket!”

Ki volt az, aki esetleg valóban megtaszította Mónát? Nem tudjuk. De biztos, hogy köze van a baloldaliakhoz. A baloldal: az horda. A baloldali média terméke: hordalék. Egymáshoz tapasztják a fogalmait, amelyeknek már semmi közük a valósághoz, ahhoz meg végképp semmi, amit a saját szemünkkel, a tudósításban mindannyian láthatunk, akár vissza is nézhetünk. A baloldali lapok persze erre hogyan reagáljanak? Aha! Az ovi óta tudjuk, hogy a hallgatás beleegyezés. Innen meg már bármit lehet, lesz is, a Hír TV honlapján így már nem is tünte-

tésről, demonstrációról, hanem hergelésről értekeznek.

Az M1-en pár perces kis tudósítás van csupán (*Híradó*, 2022. okt. 5.), ízet, borsát érdekességét a bevágott képek adják (NoÁr mint örült dervis csapkod, ha tévé előtt lévő nyugdíjas lennék, nyugtató után kapnék). Az anyag csupa elrettentés. A kiemelésben a politikusok jelenlétére fókuszáltak. De érdekes módon csak azt tudták kiemelni, amit a politikusok a közösségi médiaoldalukra kitétek, például azt, hogy posztoltak, élöztek. Az egész megmozdulás kapcsán azt tartották fontosnak kiemelni, hogy a kormány már korábban megígérte a bérrendezést. Tehát az ő sugallatuk szerint az egész nem más, mint a baloldal hülye hóbörgése. Elmondják, ahányszor csak tudják, az emelést, mintha tényleg csak ez lenne a kulcsszó. És valamiért itt is előkerül, mennyire jó nekünk, hiszen itt még sztrájkolhatnak, szemben Németországgal, ahol ezt már nem lehet. Kihez beszélnek ilyenkor? Gulyás elmondja, hogy a béremelést a kormány az országnak szánt uniós pénzből szeretné biztosítani, de azt a gonosz EU valamiért visszatartja. Ezért felszólítják a baloldali politikusokat, hogy ne a magyar emberek ellen dolgozzanak Brüsszelben. Ha ezeket fogyasztanám, szerintem én is megzavarodnék.

Nemrég egy közéleti vitában azt találtam mondani a pedagógustüntetés kapcsán arra a felvetésre, hogy hagyni kellene az embereket, hadd csinálják a maguk forradalmát (azaz nem kellene se vezetők, se pártok), hogy ennél nagyobb baromságot nem hallottam, hiszen az emberek hülyék. Hogy a vita hevében mondtam? Valóban. De tartom-e? Naná.

Semmit nem bíznék az úgynevezett emberekre. A teremben is felhördültek, még a színpadon is, mellettem. Azóta kapom a gyalázkodó leveleket. Persze nem azok az emberek a hülyék, akik elmennek egy vitaműsorra. Vagy akik nézik azokat. Mert aki egyáltalán érdeklődik, és a kiemelt mondatok mögé akar nézni, azaz meg akarja érteni, amiben él, és nem a vezényszavak, illetve a propaganda kiáltásaival akarja kiöblíteni az agyát, az, álljon bármely oldalon, nem hülye. A hülye az, aki egy cikket nem képes elolvasni, csak kommenteli a baromságait, mint akinek inkontinens az agya. A hülye az, aki nem képes differenciálni, csak addig jut, hogy kúrcsány meg hogy orbántakaroggy. Akik habzó szájjal kommentelnek az olyan transzparensokról készült képek alá, mint hogy *Nem tudunk hejesen írni*, hogy ilyen ostobák a tüntetők. Vagy aki azért néz meg egy-egy közéleti műsort, hogy csak és kizárólag a maga igazát hallja kihangsósítva. Itt is hozzá kell tegyem, hogy álljon az illető bármely oldalon.

Ugyanúgy idegesít a baloldali egyszerűsítés, mint a jobb hazugságai. Felcsapta nemrég az agyamat az ATV-s *Öt.* (2022. okt. 7.) Hont, Konok, Czeglédi, Vona, Lampé Ágnes. Tényleg nem értem, miért nem lehet egy-egy ilyen beszélgetésbe, főleg amikor ennyire érzékeny a téma, és ennyire keveset tud a nyilvánosság a tétokról, behívni mondjuk egy valódi szakembert. Mert így csak ideges lesz, aki eddig is ideges volt. És itt is szembejön velünk a „figyelemkeltő” alcím. Konok és Hont összecsap. És csak utána, hogy szó lesz azért a pedagógustüntetésről is. Könyörgök: tényleg csak a show-ra vagyunk kí-

váncsiak? Közben jó lenne, ha nem a BÉR lenne a kulcsszó, hiszen épp ez az, ami sokakat (a nép egyszerű fiait, akikre, ugye, sokan rábíznák a sorsunkat) kimondatlanul is hergeli. Persze, megint a tanárok sírnak, a nyári lebzselésükkel. Lazsálók bandája. El kellene mondani, mi a tét. Mert ha mindenki tudná, mi múlik a tárgyalásokon vagy a nemtárgyalásokon, hogy nem egyszerűen a pénzért, és így sokak fejében a mások pénzéért folyik a harc. Miért várunk megértést és szolidaritást, ha magunk sem látunk tisztán? Miért várjuk, hogy a rajongókon kívül más is megnézzze ezeket a műsorokat, ha sokkal inkább az egók harcáról szól, mint a kiemelt témákról? Én személy szerint szeretem Hont orgánumat, a külsejét kellemesnek tartom, a humorán sokszor sírva nevetek. Fontos, hogy hallható legyen egy ilyen hang, mint az övé, a maga karcosságával és olykor tenyérbemászó provokativitásával. A baj az, hogy nehéz ellensúlyozni. A one man show jobban állna neki. Annyira erőteljes, hogy a többiek (akik amúgy szintén érdekes véleményeket képviselnek) olykor dízletnek tűnnek mellette. Vagy ez csak azért van, mert állandóan mindenki egymás szavába vág, és a műsor nagy része arról szól, hogy üvöltönek, és el akarják ragadni egymástól a szót. Egy olyan országban, amelyben nemhogy azt nem tudják,

mit jelent a közpénz, az adó, mit számít a polgári engedetlenség, és mi fán terem a sztrájk. Itt a többségnek egyszerűen nincsenek állampolgári ismeretei. Ezért legalább a megmaradt fórumokon más hangokra (is) szükség lenne. Persze az nem olyan érdekes, mint ahogy Hont kiabál, hogy Péter, Péter, vagy amikor kijelenti, hogy NoÁr az ellenzék szubsztanciája. Már is ott vagyunk az ellenzékiek alkalmatlanságának emlegetésénél meg NoÁr szidásánál. Ez felér a híradóban mutatott torz képpel. Nincsenek a NER-ben alapjogok, mondja ki Hont a lényegét, és hogy az alkotmány tetszés szerint átfirkálható. Sajátos erőlküdelem van a NER-ben, mondja, de nem diktatúra. Ezt ő sokszor hangsúlyozza, és megint nála a lényeg, hogy elég a gesztusokból, a kockás ingekből. De nem fejtegetheti hosszan, mert megint visszamegyünk oda, hogy jönnek a csúnya politikusok. És megint más topik, hiába a hosszú (közben olykor végtelenül hosszúra nyúló) műsoridő, valahogy nem jutunk sehová. És már megyünk is a másik nagy témához, az EU-s pénzekhez. Aki tanácstalan, hová vezethetnek a tüntetések, odáig juthatott gondolkodóink segítségével, hogy több pénz kellene, meg hogy abcúg NoÁr. Megadom magam.

Tévéműsorok a pedagógustüntetésről, 2022 október.